
Memòria, Història i Ensenyament

Com la didàctica del franquisme afecta la relació i visió que té la societat espanyola del règim dictatorial

Clàudia Bonet Aragüe

IES Eugeni d'Ors

Tutor: Josep Garcia Gallofré
13 de desembre 2022

“No todo consiste, pues, en contar la historia de una manera más completa -siendo ello importante-, sino en aprender del pasado. Valdría la pena que lo habláramos.”

Reyes Mate, 1997

En esta investigación se estudia la forma en la cual el Estado español trata y enseña su memoria histórica y la repercusión que esta tiene en a la relación de su población con estos acontecimientos traumáticos. Para responder a esta cuestión, primero se examina el proceso de la Transición Democrática y su impacto, tanto en la sociedad española como en la gestión de su memoria histórica. Seguidamente, se analiza la didáctica del franquismo, tanto en el ámbito legislativo como en el teórico. Este análisis se encuentra acompañado de unas observaciones en las aulas de 4º de la ESO y 2º de Bachillerato. Para examinar las consecuencias de la enseñanza del franquismo en la sociedad española, se analiza una investigación publicada en el Centro de Investigaciones Sociológicas del año 2008. Además, a partir del estudio del uso del revisionismo historiográfico en la política española, se considera el efecto que este tiene sobre la sociedad. Finalmente, se relaciona la deficiente gestión y enseñanza de la memoria histórica con la susceptibilidad a la manipulación política.

Palabras clave: *Transición democrática, educación, franquismo, memoria histórica, revisionismo, espíritu crítico*

Cette recherche étudie la manière dont l'État espagnol aborde et enseigne sa mémoire historique et les répercussions que celle-ci a sur le rapport entre la population et ces événements traumatiques. Pour répondre à cette question, on examine d'abord le processus de la Transition démocratique et son impact, non seulement sur la société espagnole, mais aussi sur l'administration de sa mémoire historique. Ensuite, on aborde la didactique du franquisme, tant sur le plan législatif comme sur le plan théorique. Cette analyse est accompagnée par des observations dans les cours de 4t de l'ESO et 2n de Batxillerat. Pour vraiment constater les conséquences de l'enseignement du franquisme sur la société espagnole, on analyse une enquête publiée par le Centro de Investigaciones Sociológicas l'année 2008. Ensuite, une réflexion sera menée sur l'utilisation du révisionnisme historiographique dans la politique espagnole et son effet sur la société. Finalement, on fait une liaison entre la mauvaise gestion et l'enseignement de la mémoire historique et la susceptibilité à la manipulation politique.

Mots-clé *Transition démocratique, éducation, franquisme, mémoire historique, révisionnisme, esprit critique*

Índex

Introducció	6
La Transició i la memòria històrica a la política espanyola	8
El context de la Transició espanyola: conflictivitat social i política	9
La Transició democràtica espanyola (1975 - 1982)	10
La llei d'amnistia del 1977: La prioritització de la reconciliació del poble	13
El sacrifici de la memòria històrica: el perill de l'oblit	15
La llei de memòria històrica del 2007	15
La llei de memòria democràtica del 2022	20
La desmemòria i el perill de l'oblit	24
Els fruits de la Transició espanyola	27
La didàctica del franquisme	28
L'educació i la memòria històrica a Espanya	30
Informació bàsica sobre l'educació segons la Constitució Espanyola i les lleis orgàniques d'educació	30
La presència de l'educació a la memòria històrica	33
La didàctica del franquisme a 4t de l'ESO	37
La teoria de la didàctica del franquisme a l'ESO	37
Competències bàsiques de la matèria d'història a 4t de l'ESO	38
La didàctica del franquisme a les Competències Bàsiques de 4t de l'ESO	40
La història als llibres de text de 4t de l'ESO	41
L'ensenyament del franquisme a les aules de 4t de l'ESO	43
Anàlisi de l'Observació	43
L'actitud dels alumnes vers el temari	45
La didàctica del franquisme a Batxillerat	52
La teoria de la didàctica del franquisme a Batxillerat	52
Competències específiques de la matèria d'història a 2n de Batxillerat	53

La didàctica del franquisme al Currículum de 2n de Batxillerat.	54
La qüestió de la Selectivitat	58
L'ensenyament del franquisme a les aules de batxillerat	61
Anàlisi de l'Observació	61
L'actitud dels alumnes vers el temari	63
La relació de la població espanyola amb el règim franquista	69
Experiència educativa dels enquestats i nivell de coneixements bàsics:	69
Tracte que rebia el franquisme a casa dels enquestats:	72
Relació personal de l'enquestat amb el franquisme:	74
Ideologia i identitat política dels enquestats:	77
Conclusions:	80
El revisionisme i la manca d'esperit crític	83
Revisionisme historiogràfic als partits d'extrema dreta a Espanya	85
Discursos revisionistes sobre la Guerra Civil Espanyola, el Franquisme i la Transició.	85
El discurs revisionista com a eina de manipulació política	89
La manca d'educació i la susceptibilitat a discursos revisionistes	94
L'absència d'una educació del franquisme competent	94
La postveritat a la política espanyola	97
La susceptibilitat a la manipulació política de la història	99
Una didàctica del franquisme deficient	102
Els problemes de la didàctica del franquisme	104
La qüestió del plantejament curricular	104
La qüestió dels continguts	105
La qüestió de l'enfocament didàctic.	107
Els problemes de l'àmbit legal pel que fa a de la gestió de la història	109
Les qüestions sobre l'homogeneïtat didàctica	109
La qüestió de la nova llei de memòria democràtica	110

La qüestió de l'educació de la història com un camp de batalla polític	111
Les repercussions reflectides a la societat espanyola	113
Alternatives i propostes	114
Conclusions	117
Referències i citacions	119
Annexos	125
Annex I: Transcripció de l'entrevista a Salvador Campamà	125
Annex II: Observació a l'aula de 4t de l'ESO	134
Annex III: Observació a l'aula de 2n de batxillerat	136

Introducció

Farà un parell d'anys, vaig anar de viatge a Berlín amb la meua família. Allà vam conèixer un senyor d'origen bolivià que portava tota la vida vivint a Alemanya. Després de conversar una estona amb ell, ens explicà que feia un parell d'anys havia obtingut finalment la nacionalitat alemanya. L'home va acabar comentant que havia estat acabar el procés de nacionalització, i adonar-se del compromís que tenia ara com a ciutadà alemany de portar el pes de la història del país. Així com la responsabilitat d'ensenyar-la a les generacions futures, argumentant la importància que tenia la memòria històrica i l'ensenyament dels esdeveniments traumàtics del país per evitar que aquests es tornessin a repetir.

Les paraules del senyor es van quedar amb mi, i la seva reflexió em va portar a raonar sobre la relació personal que tenia amb el meu país i com aquest tractava l'ensenyament de la seva pròpia història recent. De manera que, en el moment d'haver de decidir com enfocar la recerca, la meua motivació principal era bastant evident.

A partir d'aquest propòsit, tenia la intenció d'investigar, de la manera més completa possible, la forma en la qual l'Estat espanyol gestionava els seus esdeveniments traumàtics. Per això, em vaig proposar fer un estudi que abastís el plantejament de l'ensenyament del franquisme i els seus resultats a la població en un context històric, polític i filosòfic.

Per aquesta raó, el projecte inicia amb un breu repàs del context de conflictivitat social i política de la Transició democràtica espanyola, per així comprendre els diferents factors que van portar a l'Estat a crear tant la llei d'amnistia del 1977 com les dues lleis de memòria històrica. Lleis fonamentals per entendre la gestió actual de l'ensenyament de la història i el seu paper a la política.

Seguidament, com a eix central del treball, he decidit elaborar una anàlisi del plantejament de la didàctica del franquisme a l'Estat espanyol en un àmbit tant legislatiu com teòric, posant especial èmfasi en els Currículums publicats pel Departament d'Educació de la Generalitat als cursos de 4t de l'ESO i 2n de batxillerat. Per acabar de completar aquest estudi he realitzat observacions a dues aules de quart i segon, per així examinar la forma en la qual les propostes fetes pel Departament d'Educació es tradueixen a la realitat de l'aula. A més a més, per acabar

de complementar l'experiència de la realitat educativa, he entrevistat a un professor d'història del centre, que ha mostrat una nova perspectiva a la didàctica del franquisme.

Pel que fa a l'efecte que té la Guerra Civil i el franquisme en la població espanyola, he conclòs que seria més beneficiós fer ús d'un estudi dut a terme pel Centro de Investigaciones Sociológicas l'any 2008 titulat "*Memorias de la Guerra Civil y el franquismo*", ja que aquest m'ha permès crear una imatge que s'ajusta més a la realitat del que em permetria qualsevol altra enquesta feta de forma particular. A partir de l'estudi he pogut mostrar el lligam que hi ha entre les diferents formes de l'ensenyament del franquisme, la relació que la població espanyola té amb la seva història recent i la seva identitat política i ideològica.

Com era d'esperar, el plantejament actual de la didàctica del franquisme resulta insuficient perquè la població espanyola tingui una imatge homogènia i realista dels fets que van ocórrer durant la Guerra Civil, el règim dictatorial i la Transició. Per tant, m'ha semblat interessant investigar com aquesta falta de coneixement es veu reflectida a la política del país. És per això, que he decidit dedicar un apartat d'aquesta recerca a investigar el fenomen i ús del revisionisme historiogràfic com a eina de manipulació política. També com una forma de recordar i mostrar el perill que representa tenir una societat que no és conscient de la seva pròpia història recent.

És per això que, tenint en compte la gravetat de la situació a Espanya, he trobat que no hi havia cap altra forma d'acabar el treball, que realitzant un petit comentari sobre els diversos punts del plantejament actual de la didàctica del franquisme que provoquen que aquest sigui completament insuficient. Tenint en compte que, finalment, l'objectiu principal d'aquesta recerca és que el lector compregui la gran necessitat educativa que hi ha en aquest país respecte a l'ensenyament de la seva història traumàtica recent. Vist que, malgrat que sembli desmoralitzador "*Qui no coneix la seva història està condemnat a repetir-la*".

La Transició i la memòria històrica a la política espanyola

En un estudi realitzat pel CIS l'any 2008 a causa de la implementació de la nova llei de memòria històrica, se'ls hi va preguntar a una mostra de la població espanyola quin consideraven que era l'esdeveniment més important de l'últim segle. Un aclaparador 40% va declarar que la "Transició democràtica". Seguidament, quan van ser qüestionats que qualifiquessin la Transició van comentar que "*havia marcat la fi de la dictadura*" i que "*s'havia portat a cap amb pau i consens*". Finalment, quan van ser demanats si creien que el poble espanyol hauria d'estar orgullós de la transició, un 73% van respondre que sí.

Això no obstant, les víctimes mortals de la Transició diuen el contrari. Durant els anys claus de la Transició, (1976 i 1982) van ser assassinades 498 a causa d'atemptats terroristes i 178 van morir a causa de la "*violència de l'Estat*"¹. Aquestes dades embruten clarament la imatge d'una Transició pacífica descrita i creguda per molts espanyols. De totes maneres, és això suficient per a dibuixar la Transició com un procés sanguinolent? O estem intercanviant un mite per un altre?

El que és evident, és que d'una forma o altra, la Transició va establir la manera en la qual es tractaria i es veuria la Guerra Civil i la dictadura franquista. I ara, en l'actualitat, s'estan patint les conseqüències d'aquesta transició i de la seva prioritització d'un nou estat per sobre del record i de la memòria del que realment va succeir durant el règim franquista.

¹ BABY, Sophie "*el mito de la transición pacífica*", 2018

El context de la Transició espanyola: *conflictivitat social i política*

Abans de poder exposar els principals esdeveniments que van ocórrer durant la Transició democràtica espanyola, primer de tot cal entendre i situar el procés de transició en el seu context internacional.

D'entrada la Transició espanyola va tenir lloc durant l'anomenada per Samuel P. Huntington, "*Tercera onada de la democratització*" on la gran majoria de les dictadures al llarg dels últims 30 anys del segle XX van caure per donar pas a la democràcia. Tot i que és cert que molta d'aquestes transicions es van portar a terme sense gaire violència, cal tenir en compte una sèrie d'excepcions om és el cas del Perú, Romania, Azerbaidjan, Armènia, entre altres.

A més a més, tal com destaca Juan Avilés², la Transició espanyola va coincidir amb la categoritzada com a "*Tercera onada internacional del terrorisme*" que va afectar, a part d'Espanya, països com Gran Bretanya o Itàlia.

En altres paraules, la violència política que va patir el país en aquella època va ser en part causada per "*l'encreuament entre l'onada internacional de democratització i la del terrorisme: (on) el moment de major debilitat de l'Estat va coincidir amb el vigor més gran dels enemics de la democràcia*" (Gaizka Fernández, 2020).

Tenint ara això en ment, a continuació s'analitzaran els principals fets que van marcar la Transició espanyola i com aquests van provocar que s'accelerés la instauració d'una democràcia funcional i es passés pàgina de la dictadura sense donar-li temps al país de processar pròpiament tot el trauma que va suposar el règim franquista.

²FERNANDEZ, Gaizka, JIMENEZ, Maria, 1980. *El terrorismo contra la Transición; Capítulo III: El mito de la transición sangrienta: el caso español en el contexto internacional* (AVILES, Juan), Editorial TECNOS, 2020

La Transició democràtica espanyola (1975 - 1982)

Després de 36 anys al poder, Francisco Franco, també conegut com el Caudillo, mor el 20 de novembre de 1975 donant tret de sortida a la transició entre la dictadura i la democràcia. Ara bé, aquest procés transitiu no havien estat al cap del dictador, ja que l'any 1947 havia proclamat a Joan Carles, net d'Alfons XIII, com successor, per garantir així la supervivència del règim franquista. No obstant això, el nou cap de govern, va decidir trencar amb la dictadura amb la institució d'una monarquia constitucional i democràtica.

Tanmateix, això no va significar una ruptura immediata amb el règim anterior, ja que els primers anys de la Transició van estar marcats per la presència del franquisme tant a les corts, com a la presidència del govern³, així com amb el manteniment de les “vuit Lleis Fonamentals del franquisme”.

A causa de la tensió i pressió del poble, finalment el juny del 1976 Carlos Arias Navarro, fins aleshores president del govern franquista, va ser destituït i reemplaçat en mans del rei per Adolfo Suárez. Això va donar peu a unes eleccions legislatives el 1975, les quals van ser guanyades per la Unió del Centre Democràtic (UCD). Coalició liderada pel mateix Suárez. Aquest nou govern tenia, entre altres, l'objectiu de crear una conciliació entre el poble espanyol, entre “els vencedors i els vençuts”. Per arribar a aquest punt, es van formar dues postures diferents. Per una banda, es trobaven els partidaris d'aconseguir un trencament al franquisme amb una nova constitució, per l'altra banda van aparèixer els reformistes, que buscaven una solució democràtica, pacífica i, sobretot, ràpida.

Finalment, es varen portar a terme les intencions establertes pels reformistes. Iniciant els primers passos legislatius vers un règim democràtic amb l'aprovació de la Llei d'Amnistia el juliol del 1977 i l'entrada en vigor de la Constitució espanyola el desembre del 1978.

De totes maneres, tal com expressa en la seva tesi Virgine Rando, els primers anys de la Transició van ser durament marcats per la inestabilitat social i política. Especialment a causa

³ Carlos Arias Navarro

de les accions terroristes d'extrema dreta i esquerra i les peces encara perceptibles del règim dictatorial de Franco.⁴

Inicialment, molts dels grups d'extrema esquerra, havien aparegut durant la segona meitat de la dictadura franquista com una forma de fer front al règim. Aquest va ser el cas d'ETA, grup armat d'origen basc que va néixer amb l'objectiu de lluitar contra la repressió del franquisme, així com aconseguir la independència del País Basc i la recuperació de la seva cultura.

No obstant això, amb la mort del dictador i els inicis de la Transició espanyola, ETA va adquirir un rol diferent. La Independència del País Basc va esdevenir prioritat, especialment durant la negociació de l'Estatut d'Autonomia basc entre 1979 i 1980, fet que va acabar provocant una sèrie de conflictes interns que acabarien per dividir el mateix moviment. Cal mencionar que un 90% de les víctimes causades per ETA es van realitzar posteriors a la mort de Franco⁵.

Si més no, les accions terroristes no van estar únicament reservades a l'extrema esquerra. Els grups armats d'extrema dreta van aparèixer, en part, com a reacció a l'oposició al règim per part del moviment estudiantil i les agrupacions veïnals, especialment després del maig del 68. Aquests van acabar rebent, d'una forma o una altra, suport per part de membres destacats del règim franquista, com és el cas de Defensa Universitària (DU) que es va beneficiar de l'encobriment policial d'accions violentes causades a estudiants antifranquistes.⁶

Amb l'inici de la Transició, de la mateixa forma que va ocórrer amb l'extrema esquerra, els actes terroristes d'extrema dreta van agreujar. Amb un objectiu que qualifica la historiadora francesa Sophie Baby com o "*una violència de reconquesta política i simbòlica de l'espai públic*". En altres paraules, la seva finalitat era, per una banda, reaccionària al desmantellament de l'ordre del règim franquista i per l'altra una posició de "reconquesta" de l'espai públic que estava sent amenaçat per grups armats enemics (Sophie Baby 2018).

⁴ RANDO, Virgine: *Memoria y silencio en la transición, a partir de la ley de amnistía de 1977*: Universitè Stendhal, Grenoble, 2013

⁵ LLERA, J. Francisco: *ETA: Ejército secreto y movimiento social*, Revista d'estudis polítics (Nova Època) núm 78, 1992

⁶ "Acción Universitaria Nacional", 2022 a *Wikipedia*

A més a més, tal com mostra un informe elaborat l'any 2020 pel govern de Navarra sobre els atemptats terroristes d'extrema dreta a Navarra entre 1979 i 1985, avui en dia el nombre de víctimes mortals d'accions violentes de grups d'extrema dreta entre 1975 i 1982 encara no està especificat i el nombre varia entre els 33 de la Fundació de Víctimes del Terrorisme als 68 de Sophie Baby.⁷

No obstant això, les morts i el trauma que causat pels atemptats terroristes, independentment del seu origen ideològic, han marcat profundament al poble espanyol durant tot el període que aquests grups armats es varen trobar actius. Ja que cal recordar que les víctimes mortals tant de violència policial com d'atacs terroristes puja fins a les 495 persones.⁸

A la convulsa inestabilitat social del país, se li va afegir l'intent del coronel Antonio Tejero del 23 de febrer del 1981, amenaçant, un cop més l'èxit de la transició democràtica. Aquest cop d'estat, havia estat precedit per l'anomenada "Operació Galàxia", un intent de cop d'estat l'any 1977 que havia estat aturat just abans que iniciés.

A diferència del seu predecessor, el 23F va tenir molta més rellevància i va posar en joc els canvis que s'estaven portant a terme a l'Estat espanyol. El 1981, seguint la dimissió de Suárez al gener d'aquell any, es van posar en marxa les votacions per instaurar un nou president del govern. El 23 de febrer, amb l'inici de la segona ronda de votacions, Tejero juntament amb 200 guàrdies civils, van irrompre armats a l'hemicicle. Poc després de l'entrada al Congrés, es va revoltar València.

El fracàs del cop va estar fermament lligat amb la comunicació del rei Joan Carles I durant la matinada del 24, on demanava als revoltats que retiressin les tropes. Tejero va resistir-se a la rendició fins al migdia del 24. Els principals dirigents de la intent de Cop d'Estat van ser condemnats 30 anys de reclusió, no obstant això, abans del desembre de 1996 ja havien sortit tots sota llibertat condicional.

En definitiva, les evidents tensions socials marcades per la lluita violenta d'ideologies i la mateixa inestabilitat política del país va provocar, tal com recalca l'historiador Fernando

⁷ INSTITUTO DE DERECHOS HUMANOS, Universidad de Madrid Carlos III: *El terrorismo desconocido: Atentados terroristas de extrema derecha en Navarra (1975-1985)*, Gobierno de Navarra, 2020

⁸ HERNÁNDEZ, Fernando "El bulldozer negro del General Franco", 2016

Hernández al seu llibre *“El bulldozer negro del general Franco”*(2016), que el procés transitiu cap a un nou règim s'accelerés i es prioritzés per sobre el manteniment de la memòria història.

La llei d'amnistia del 1977: La prioritització de la reconciliació del poble

Per comprendre realment el preu d'aquesta reconciliació del poble per sobre la memòria històrica, s'ha de començar per la llei que va donar pas a aquest fet. Aquesta va ser la Llei d'amnistia del 1977. La qual, en el seu moment, representava que seria un dels primers passos cap a la unificació entre l'Espanya dels vencedors i l'Espanya dels vençuts. I es creu que sense aquesta hauria estat impossible fer el pas de la dictadura franquista a una possible democràcia.

Amb aquesta llei, es procurava una amnistia a tots els presos polítics i ideològics que havien estat empresonats durant la dictadura. Tanmateix, oferia un “perdó” i *“eximia a l'estat la responsabilitat de sancionar tots els delictes i crims comesos durant el règim franquista”*.⁹ Específicament, amb els dos primers articles de la llei, a part d'atorgar amnistia als presos polítics, també s'inclouïen a totes les persones acusades de “denegació d'auxili”, “rebel·lió” i “sedició”. Seguidament, en el segon article, es concreta que tampoc es jutjaran ni les violacions als drets humans ni els crims contra la humanitat. A més a més, en cap moment de la llei, s'especifica qui va ser els perpetuadors dels crims perdonats.

No obstant això, l'amnistia del 1977, en aquella època, va ser rebuda amb els braços oberts tant pel poble espanyol com per la gran majoria de partits polítics. Ja que la societat espanyola volia canvis profunds sense violència i a través de dues nocions claus: la pau i l'ordre (Charles Demange, 2010) i els partits polítics volien exactament el mateix. De fet, només va ser el partit d'Aliança Popular, constituït per exministres franquistes¹⁰, qui es va oposar a la creació de la llei d'amnistia.

És per aquesta necessitat de pau i ordre per la qual, en el seu moment, l'amnistia del 1977 va ser completament acceptada. No obstant això, *“aquesta amnistia oferia al govern i el poble*

⁹ RANDO, Virgine: *Memoria y silencio en la transición, a partir de la ley de amnistía de 1977*: Universitè Stendhal, Grenoble, 2013

¹⁰Posteriorment, es convertiria en el Partit Popular (PP)

espanyol a oblidar el seu passat per així viure en una relativa pau” (Virgine Rando, 2013).
Per tant, per poder arribar a un per consens, el poble espanyol va haver de pagar amb l’oblit.

El sacrifici de la memòria històrica: *el perill de l'oblit*

“El resultat va ser una Transició que van confondre el perdó amb l'oblit”¹¹. Així és com descriu el resultat de la Transició espanyola el filòsof Reyes Mate en un article d'opinió escrit l'any 1997 on parlava sobre l'oblit i la llibertat. Entre altres coses, Mate comentava el perill que suposava la naturalització de la llibertat i la banalització de la lluita per aconseguir-la. Així com, reflexionava sobre la dualitat entre la memòria i l'oblit per què feia l'ensenyament de la història.

Al capdavant, en el seu article, Mate feia un crit per crear una conversa al voltant de com s'explicava la història i el que realment era essencial era contar la història per aprendre d'ella. Actualment, 25 anys després de la publicació d'aquest article, la conversa segueix sent similar a aquesta. Per contra, l'any 2007 es va aprovar la Llei de memòria històrica¹². I el juliol del 2022 va ser aprovada per la Cambra de diputats la proposta de llei de memòria democràtica.

A continuació s'analitzaren ambdues lleis de memòria històrica, posant un especial èmfasi a la llei de memòria històrica del 2007, ja que és l'única que a hores d'ara ha entrat en vigor. I s'observarà com les decisions preses durant la Transició espanyola amb l'objectiu de reconciliar el poble, estan afectant l'Espanya del present.

La llei de memòria històrica del 2007

Segons l'Associació per la recuperació de la memòria històrica, la llei que va entrar en vigor l'any 2007, va néixer amb *“la vocació d'acabar de forma definitiva les demandes de les víctimes del franquisme i de servir com a base per l'elaboració de polítiques dirigides a recuperar i dignificar la memòria d'aquells que van ser massacrats per la seva defensa dels valors democràtics”¹³*. Pel que fa a la mateixa llei, a la pròpia exposició de motius, s'especifica que la seva finalitat és de facilitar i promoure el coneixement i la reflexió del passat amb el propòsit d'evitar la repetició dels fets i situacions d'intolerància viscudes.¹⁴

¹¹ MATES, Reyes, *La memoria es peligrosa*, El País, 1997

¹² LO 54/2007 de la memòria històrica, (BOE núm 310)

¹³ ARMH *“La Ley de memoria histórica y su desarrollo normativo: ni verdad ni justicia”*, Asociación para la recuperación de la memoria histórica, 2015

¹⁴ Els articles corresponents on es tracta la intenció de la llei, es troben a l'apartat *“La presència de l'educació a la memòria històrica”* d'aquesta recerca, (pàg. 33)

Els 22 articles de la llei de memòria històrica, poden ser dividits en diversos apartats segons el contingut al qual es refereixen. Primer de tot s'hi troben aquells que fan un reconeixement general als esdeveniments que van ocórrer al llarg de la Guerra Civil i la dictadura franquista, *“se reconoce y declara el carácter radicalmente injusto de todas las condenas, sanciones y cualesquiera formas de violencia personal producidas por razones políticas, ideológicas o de creencia religiosa, durante la Guerra Civil,(...) la Dictadura”*. Així com la injustícia que va suposar l'exili.¹⁵ I a més es reconeixen les persones que van morir en defensa de la democràcia durant el període comprès entre l'1 de gener de 1968 i el 31 de desembre de 1977.¹⁶

Posteriorment, a l'article 19 es fa un reconeixement a les associacions de víctimes i la seva feina realitzada amb l'objectiu de defensar la dignitat d'aquestes.

A continuació s'hi troben els articles relacionats amb les reparacions i indemnitzacions a les víctimes i les seves famílies, ja fossin víctimes de la Guerra Civil, el règim dictatorial o la Transició. Així com la millora de prestacions reconegudes per lleis anteriors i la modificació de les indemnitzacions proposades en altres lleis, com la d'Amnistia del 1977.¹⁷

Tot seguit, estan els articles associats a la identificació de víctimes i l'exhumació de fosses comuns. Cal tenir en compte, però, que l'estat únicament es compromet a la facilitació de la localització de les persones desaparegudes a la seva descendència directa, així com la creació d'un protocol d'exhumació.¹⁸

“Las Administraciones públicas, en el marco de sus competencias, facilitarán a los descendientes directos de las víctimas que así lo soliciten las actividades de indagación, localización e identificación de las personas desaparecidas violentamente durante la Guerra Civil o la represión política posterior y cuyo paradero se ignore” (apartat 1. Art.2 de la Llei 54/2007 BOE núm 310)

¹⁵ LO 54/2007 de la memòria històrica, Art 2 (BOE núm 310)

¹⁶ LO 54/2007 de la memòria històrica, Art 10 (BOE núm 310)

¹⁷ LO 54/2007 de la memòria històrica, Art 7, 8 i 9 (BOE núm 310)

¹⁸ LO 54/2007 de la memòria històrica, Art 11, 12,13 i 14 (BOE núm 310)

Aquesta normativa també inclou a totes les associacions dedicades a la identificació i exhumació de fosses comunes, que incloguessin aquestes activitats dins de les seves finalitats abans de l'1 de juny del 2004.

Pel que fa a símbols i monuments dedicats a l'exaltació del franquisme, la llei de memòria històrica hi dedica els articles 15 i 16. En el primer, les Administracions públiques es comprometen a la retirada de símbols, monuments i mencions commemoracions públiques d'exaltació del cop d'estat, la Guerra Civil o la dictadura franquista. Tanmateix, aquesta llei només menciona a tots els símbols que són propietat de l'estat. Per tant, qualsevol propietat privada que decideixi utilitzar símbols franquistes, com és el cas del bar "Casa Eladio" a Àvila (*figura 1*), que tot i fer una clara exaltació al règim feixista, en ser una propietat privada l'estat no pot fer-hi res.

De la mateixa forma, qualsevol inscripció o menció a esglésies dedicades a la commemoració dels caiguts nacionals durant la sublevació és completament legal. Ja que l'església no forma part de l'estat. Aquest és el cas de la parròquia de Nuestra Señora del Manto de la localitat segoviana de Riaza, on, tal com es pot observar a la *figura 2*, apareix inscrit de forma commemorativa el nom de les víctimes nacionalistes del poble, així com a José Antonio Primo de Rivera, fundador de la Falange Espanyola.¹⁹

Figura 1: Interior del Bar Casa Eladio, Àvila.
Imatge extreta de *Dònde Comer Sano*

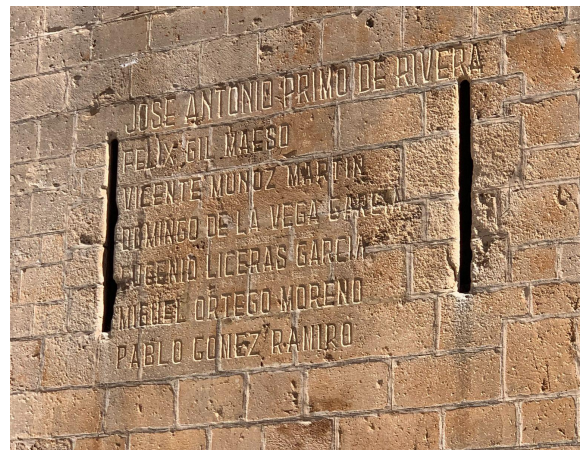

Figura 2: Inscripcions a la façana de l'església de Nuestra Señora del Manto, Riaza. Segovia
Elaboració pròpia

¹⁹ En aquesta mateixa localitat també apareixia un carrer dedicat a Calvo Sotelo, on oficialment tenia un nom diferent. També hi havia un altre carrer anomenat, oficialment, com a General Mola, això no obstant, en aquest cas no es va trobar cap placa que ho indiqués.

Pel que fa a l'article 16, aquest es troba íntegrament dedicat al monument de el "*Valle de los Caídos*". La llei de memòria històrica especifica que "El Valle" romandrà com un espai de culte i commemoració a les persones mortes durant la Guerra Civil. I que sota cap pretext es podran portar a terme "*actes de naturalesa política ni exaltadors de la Guerra Civil, els seus protagonistes o del franquisme*".²⁰

Finalment, amb la llei de memòria històrica, l'estat es compromet a la creació d'un centre documental i arxiu general de la Guerra Civil, així com l'accés, adquisició i protecció de documents tant públics com privats relacionats amb la Guerra Civil i la dictadura.²¹ Amb l'objectiu de "*Fomentar la investigació històrica sobre la Guerra Civil, el Franquisme, l'exili i la transició, i contribuir a la difusió dels seus resultats.*" (***apartat 1.c Art.20 de la Llei 54/2007 BOE núm 310***)

No obstant això, 15 anys després de la creació de la llei de memòria històrica, molts dels aspectes que havien estat proposats per la llei no s'han acabat de portar a terme ja sigui a causa d'una falta de pressupost. O la mateixa llei presenta massa dificultats i processos burocràtics extensos per realitzar actes que, tal com expressa el president de l'Associació per la Recuperació de la memòria històrica (ARMH) Emilio Silva, "*Moltes de les coses que reclamem al Govern es poden portar a terme des del poder Executiu demà mateix sense haver de sotmetre-ho a un procés parlamentari.*"

Principalment, el que s'ha vist més afectat per la manca de funcionament de la Llei de memòria històrica del 2007, ha estat la identificació i exhumació de fosses comunes a Espanya. Tal com mostra un estudi oficial aprovat per l'Administració General de l'Estat, entre els anys 2008 i 2012 es van portar a terme l'exhumació d'unes 344 fosses. No obstant això, aquest nombre ha disminuït considerablement a partir del 2013. En total entre el 2007 i el 2019 s'han exhumat 598 fosses.²²

²⁰ LO 54/2007 de la memòria històrica, Art 16 (BOE núm 310)

²¹ LO 54/2007 de la memòria històrica, Art 20, 21, 22 (BOE núm 310)

²² JUNQUERA, Natalia, *Las huellas del horror franquista: 10.000 esqueletos recuperados en 20 años*, El País, 2022

Malgrat això, segons aquest mateix estudi, hi ha aproximadament 3400 fosses comunes localitzades. Tanmateix, es creu que hi ha moltes més, ja que Comunitats com Galícia i Extremadura només tenen un mapa no oficial de fosses localitzades i comunitats com Madrid, La Rioja, Múrcia, Castella i Lleó i Castella la Manxa no tenen cap mena de registre ni oficial ni extraoficial.²³

A més a més, cal tenir en compte que, tal com expressa David Jiménez a un article publicat al New York Times, *“L’arribada al poder dels conservadors del Partit Popular (PP) el 2011, va suposar la cancel·lació dels fons destinats a aplicar la llei (de memòria històrica) i un canvi de política que tenia com a prioritat no remoure el passat”*.²⁴

Aquesta afirmació es veu sostinguda per la comparativa realitzada a l’estudi de l’Administració General de l’Estat. On es compara la quantitat de fosses exhumades a l’any amb el partit polític que es trobava al poder en aquell moment. (font x)

Finalment, Emilio Silva considera que el Govern s’hauria d’haver-hi responsabilitat de les qüestions fonamentals de les quals parlava en la Llei de la memòria històrica del 2007, en comptes d’únicament “facilitar-les”. Ja que, fa la sensació que les actuacions portades a terme per l’estat *“depenen únicament de la voluntat política del torn”* (Julio del Olmo, 2020).²⁵

En resum, la llei de memòria històrica del 2007 va deixar sense resoldre una certa quantitat d’elements claus com seria la il·legalització de fundacions afins al franquisme, per exemple la Fundació Francisco Franco, o la creació d’un currículum competent pel que fa a l’ensenyament del franquisme²⁶. Així com la manca de realització de moltes de les coses a les quals s’havia compromès l’estat a falta de disminuir el finançament que rebia la llei.

²³ ETXEBERRIA, Francisco, *“Las exhumaciones de la Guerra Civil y la dictadura franquista 2000-2019 Estado actual y recomendaciones de futuro”*, Administración General del Estado, 2020

²⁴ JIMÉNEZ, David, *“Por qué España debe desenterrar a Franco”* New York Times, 2018

²⁵ BAQUERO, Juan Miguel, *“Vida extra para la Ley de Memoria: Si no hay voluntad política no sirve de nada”*, El Salto, 2020

²⁶ Tema que serà posteriorment tractat en aquesta recerca a l’apartat de *“L’educació i la memòria històrica a Espanya”* (pàg. 30)

La llei de memòria democràtica del 2022

Tenint en compte les crítiques que va rebre la llei de memòria històrica del 2007 i la necessitat del país d'una llei més competent, l'any 2020 la coalició del PSOE i Unidas Podemos va proposar la creació de la llei de memòria democràtica, com a substituta de la llei de memòria històrica anterior. Aquesta nova normativa busca resoldre els elements claus que la llei anterior havia deixat penjats.

D'una forma similar a la seva predecessora, la llei de memòria democràtica inclou legislacions relacionades amb les víctimes, el reconeixement de la lluita, la regulació de les polítiques repressives o honoràries de la dictadura, l'exhumació de fosses i l'administració dels símbols relacionats amb el règim.

Primer de tot, de la mateixa forma que es feia amb la llei del 2007, l'Estat declara com a víctima a qualsevol persona que hagi tingut els seus drets humans violats durant la Guerra Civil, la dictadura Franquista i la Transició. Posant especial èmfasi en l'experiència de les persones LGBTI, els infants que van ser sostrets durant la dictadura, els exiliats, entre altres. De la mateixa forma, també declara com a víctimes les comunitats, llengües i cultures basques, catalanes i gallegues i els seus àmbits territorials lingüístics.²⁷

A més a més, l'Estat contemplarà la creació d'un Registre i Cens Estatal de Víctimes²⁸, així com la investigació de la violació dels drets humans durant el cop d'Estat, la Guerra Civil i la dictadura franquista²⁹.

A diferència de la llei anterior, la llei de memòria històrica té l'objectiu d'adoptar mesures i actuacions necessàries per al coneixement i reconeixement de la lluita per la llibertat i la democràcia, posant un especial èmfasi en l'experiència de les dones. Aquestes mesures es veuran especialment reflectides en la creació i protecció d'espais de memòria democràtica³⁰.

²⁷ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 3 (BOE núm 252)

²⁸ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 9 (BOE núm 252)

²⁹ LO 20/2022 de la memòria democràtica, capítol II de la Justícia Art. 28 i 29 (BOE núm 252)

³⁰ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 49 i 59 (BOE núm 252)

Així mateix l'Estat ofereix la nacionalitat espanyola tant als descendents dels exiliats com als voluntaris integrants de les Brigades Internacionals sense la necessitat que aquests renunciïn a la seva nacionalitat anterior.³¹

Seguidament, les Administracions Generals de l'Estat reconeixen i declaren nul·les i il·legals *totes les condemnes i sancions produïdes per raons polítiques, ideològiques, de consciència o creença religiosa durant la Guerra Civil (...)i la Dictadura, independentment de la qualificació jurídica utilitzada.*³² De la mateixa forma, l'Estat declara la il·legimitat i il·legalitat dels tribunals, jurats i altres òrgans penals o administracions que van ser creats a partir del 1936 per imposar sancions que penalitzessin les coses mencionades amb anterioritat³³.

Altrament, l'Estat reconeix el dret a la recuperació dels béns espoliats durant la Guerra Civil i la Dictadura i les sancions econòmiques produïdes per raons polítiques, ideològiques, de consciència o creença religiosa. Així com la promoció de mesures per la investigació dels embargaments i la creació d'una auditoria.³⁴

A més a més, les Administracions Generals de l'Estat adoptarà les mesures necessàries per revisar i retirar la concessió de reconeixements, honors i distincions que resultin *“incompatibles amb els valors democràtics i els drets i llibertats fonamentals que comporten l'exaltació de la sublevació militar, la Guerra o la Dictadura.”*³⁵ Així com la retirada immediata de 33 títols nobiliaris i l'*Ordre Imperial del Yugo y la Flecha*. Cal mencionar, que la revisió o retirada de condecoracions inclourà els títols pòstums.³⁶

Pel que fa al tractament de les fosses comunes, que havia estat un dels punts principalment criticats a la llei del 2007, l'Estat es compromet a la creació d'un mapa oficial de la localització de persones desaparegudes amb la integració i col·laboració de mapes no oficials confeccionats per administracions competents. A banda d'això, es crearà un Banc Estatal

³¹ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 33 i Disposición adicional octava: Adquisición de la nacionalidad española (BOE núm 252)

³² LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 4 (BOE núm 252)

³³ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 5 (BOE núm 252)

³⁴ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 31 (BOE núm 252)

³⁵ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 40 (BOE núm 252)

³⁶ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 41 i 42 (BOE núm 252)

d'ADN de Víctimes de la Guerra i la Dictadura, per així facilitar la identificació de les persones desaparegudes.

En quant el protocol d'actuació i exhumació de fosses comunes es manté l'elaborat l'any 2007, amb la diferència que les administracions podran autoritzar als cònjuges de la víctima, la seva ascendència, descendència i col·laterals fins a quart grau. A les entitats memorístiques i associacions de familiars de víctimes i a qualsevol altra persona o entitat que acrediti un interès legítim.³⁷

Finalment, la llei adreça l'existència i retirada de símbols franquistes i elements contraris a la memòria democràtica. De manera similar al que declarava la llei de memòria històrica del 2007, qualsevol element commemoratiu o d'exaltació de la sublevació militar i la dictadura en un edifici públic o situat a la via pública haurà de ser retirat. Amb l'addició que *“quan aquest element contrari a la memòria democràtic estigui ubicat amb un edifici de caràcter privat o religiós amb projecció a un espai o ús públic (...) haurà de ser retirat o eliminat”*.³⁸

Per garantir el bon funcionament d'aquesta normativa, les Administracions Públiques de l'Estat crearan un Catàleg públic de símbols contraris a la memòria democràtica, el qual acceptarà la inclusió d'elements sol·licitats per víctimes, les seves famílies, entitats memorístiques o que resultin d'estudis i investigacions.³⁹

Així mateix, l'Estat considera delictes actes públics que comportin un menyspreu o humiliació de les víctimes o dels seus familiars i suposin exaltació personal o col·lectiva de la sublevació militar, la Guerra Civil o la Dictadura així com els diligents, participants i organitzacions que varen sustentar el règim dictatorial.⁴⁰

Cal destacar, que, la llei de memòria democràtica anuncia el canvi de denominació del Valle de los Caídos al *“Valle de Cuelgamuros”* i el declara com un lloc de memòria democràtica que estarà destinat a la difusió de la memòria històrica *“amb la finalitat d'enfortir els valors constitucionals i democràtics.”* A més a més al *“Valle de Cuelgamuros”* només podran estar

³⁷ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 18 (BOE núm 252)

³⁸ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 35 (BOE núm 252)

³⁹ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 36 (BOE núm 252)

⁴⁰ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 38 (BOE núm 252)

les restes de les persones que van morir a conseqüència de la Guerra Civil. I les famílies que ho sol·licitin podran instaurar a l'exhumació i recuperació dels seus familiars.⁴¹

Per últim, l'Estat comunica la dissolució de Fundacions que promoguin una apologia general de franquisme, una exaltació del cop d'Estat, la dictadura i els seus dirigents, que menyspreïn i humilien la dignitat de les víctimes o que realitzin una incitació indirecta a l'odi o violència contra les víctimes.⁴²

Tal com es pot observar, la llei de memòria democràtica busca revisar i resoldre els principals elements claus que havien provocat que la llei de memòria històrica resultés insuficient.

Per exemple, pel que fa a la localització i exhumació de fosses, que havia estat una de les principals preocupacions per part de les associacions de memòria històrica i les famílies de les víctimes. Aquesta nova normativa representa que facilitarà el procés de sol·licitud d'exhumació i, finalment, crearà un mapa oficial contrastant informació amb diverses fonts legítimes no oficials. Amb l'objectiu d'assumir *“la legítima demanda dels ciutadans i ciutadanes per posar fi a l'existència de milers de desapareguts a Espanya.”*

Aquesta nova legislació també afecta a la retirada de símbols franquistes o d'exaltació del règim. Tal com s'havia explicat anteriorment, amb la llei de memòria històrica del 2007 qualsevol símbol, monument o menció commemorativa d'exaltació a la Guerra Civil o la dictadura que es trobés a l'àmbit públic hauria de ser retirat. Aquesta legislatura, però, eximia qualsevol classe de propietat privada, com és el cas de Casa Eladio a Àvila, o les inscripcions commemoratives de la parròquia de Nuestra Señora del Manto de Riaza.

Amb la llei de memòria democràtica, independentment de la classe de propietat de l'edifici, si el símbol es troba en la via pública haurà de ser retirat. Això també inclou la il·legalització qualsevol acte públic que comporti la humiliació a les víctimes o l'exaltació al règim. A partir d'aquesta normativa, les misses en honor a Franco i el règim franquista que solen caracteritzar el 20 de novembre, dia de la mort del dictador, podrien ser considerades un

⁴¹ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 54 (BOE núm 252)

⁴² LO 20/2022 de la memòria democràtica, Disposició adicional cinquena, Extinció d'Associacions (BOE núm 252)

delicte, així com els altres actes commemoratius que solen organitzar diverses associacions falangistes, com és el cas d'Alacant ⁴³.

Finalment, l'Estat comunica la dissolució de Fundacions que realitzin una apologia del franquisme, menyspreïn a les víctimes o incitin indirectament a l'odi. En la mateixa llei s'especifica l'eliminació de la Fundació de la Santa Cruz del Valle de los Caídos.⁴⁴ Aquesta normativa també podria indicar la dissolució de la coneguda Fundació Francisco Franco, existent des del 1976.

De tota manera, i encara tenint en compte l'acceptació que la nova legislació ha tingut amb les Associacions de Memòria pels evidents canvis judicials, és inevitable que moltes persones tinguin la sensació que aquesta normativa arriba tard, així com la incertesa del seu funcionament. Sobretot si es considera “*la negativa experiència que es va viure amb la llei de memòria de Zapatero.*”⁴⁵

És per això, que encara no és possible realitzar un judici de valor a aquesta normativa, pel simple fet que malgrat que hagi entrat ja en vigor, la modificació d'altres lleis, la creació dels diversos censos i protocols d'actuació, entre altres coses es faran en el termini d'un any. En altres paraules, que el funcionament natural de la Llei de memòria democràtica i per tant la forma en la qual aquesta afectarà la població espanyola i la seva visió del franquisme no s'observarà fins d'aquí a uns anys.⁴⁶

La desmemòria i el perill de l'oblit

L'oblit ha estat el principal protagonista en la majoria de converses relacionades amb la Transició. Ja sigui per part d'aquells que opinen que sense l'oblit la Transició democràtica no s'hauria pogut portar a terme. Com per part dels que adverteixen que l'oblit portarà a la

⁴³ SAMPEDRO, Sergio, *Actos Falangistas en Alicante para conmemorar el 20N “El Gobierno de España es un nuevo frente popular”*, El Español de Alicante, 2021

⁴⁴ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 54 (BOE núm 252)

⁴⁵ MANZANERA SALAVERT; Miguel, *Mas vale tarde que nunca: la Ley de Memoria Historica i Democratica*, El Salto, 2022

⁴⁶ En conseqüència, pel que fa a aquesta recerca i les seves conclusions, principalment tindrà en compte l'ara obsoleta llei de memòria històrica del 2007, ja que és la normativa que ha afectat l'educació i visió del franquisme i la política de la població espanyola. No obstant això, la llei de memòria democràtica i la seva relació amb l'ensenyament serà considerada en l'apartat de *l'educació i la memòria històrica a Espanya*

societat a repetir els errors que van cometre. El que és evident, és que l'oblit i la desmemòria no estan sent uns fenòmens aïllats de la realitat Espanyola.

Un estudi realitzat als Estats Units l'any 2018, demostra la ignorància i desconeixement general quant al nazisme i la Shoah. Especialment, entre el jovent, del qual *“un 45% no és capaç de nomenar un camp de concentració o extermini.”*⁴⁷. En el mateix estudi, es demostra que a Europa ocorre un esdeveniment similar, on, per exemple un 20% del jovent francès mai ha sentit parlar de l'holocaust.

A Espanya ha estat demostrat infinitat de vegades que la desmemòria està cada vegada més present entre el jovent. Així ho exposa el professor Enrique Javier Díez, on comenta que, en visitar un poble leonès que havia estat localitat de molts esclaus del franquisme en un camp de concentració miner, d'una classe de 21 alumnes, només una estudiant sabia dels esdeveniments que els havia succeït als seus avantpassats.⁴⁸

De la mateixa forma, una investigació feta a jovent d'arreu d'Espanya en relació amb el seu coneixement sobre la IIa República, la Guerra Civil, el Franquisme i la Transició, exposa la imatge confusa i extremadament borrosa que té les noves generacions de la història del país.

Aquesta manca de coneixement crea el que el psicoanalista Alain de Mijolla descriu com a problemes d'identificació. Segons Mijolla, la identitat d'una persona es troba íntimament lligada amb els esdeveniments històrics, siguin contemporanis a la seva persona o no. Al seu article *“L'intergénérationnel et nous (2001)”*⁴⁹, utilitza com a exemple el cas de la Segona Guerra Mundial. Mijolla diu que aquells que van viure la Segona Guerra Mundial i el nazisme transmet a la generació següent la seva pròpia experiència. Posteriorment, els fills dels supervivents del nazisme, decideixen què expliquen dels seus pares i que no d'acord amb la seva pròpia ideologia o la dominant en el seu voltant.

Finalment, són els fills d'aquesta segona generació, els que han crescut amb una visió anacrònica de la història, els que en un futur seran més susceptibles a figures carismàtiques

⁴⁷ DE TORO, Miguel, *El peligro del olvido y la negación del Holocausto*, Elestado.net, 2022

⁴⁸ RODRIGUEZ, Olga, *Enrique Javier Díez: “Los estudiantes saben más del nazismo que del franquismo*, elDiario.es, 2021

⁴⁹ DE MIJOLLA, Alain, *“L'intergénérationnel et Nous”*, Dialogue, vol. no 154, num 4, 2001

que els hi proposin una visió de la història diferent. Ja que ningú els hi ha detallat el que realment va succeir.

En definitiva, el concerniment que a Espanya no es protegeixi legalment de forma competent la memòria històrica del país, recau en el perill que comporta l'oblit de la història. Pel fet que, tal com expressa l'autor i historiador Josep Pimentel, "*Si aquestes històries no s'expliquen, no existeixen. I si no existeixen, és més senzill que el relat dels vencedors i els poderosos se segueixi imposant.*"⁵⁰

⁵⁰ PIMENTEL, Josep, *La memoria y el recuerdo frente al silencio y el olvido*, El Salto, 2022

Els fruits de la Transició espanyola

A la introducció d'aquest apartat, s'exposava una qüestió que posava en dubte les dues imatges que es tenen actualment de la Transició espanyola. Per una banda, es troba la visió de la Transició com un procés idíl·lic basat en el consens i la pau, realitzada en un context lluny de la violència. I per l'altra banda, està la Transició sanguinolenta, plena de violència policial, mort i, per sobre de tot, un fracàs total.

Després de posar a la taula totes les dades exposades, és innegable afirmar que la Transició va ser un procés que es troba lluny d'aquesta visió idealitzada de pau i consens. Tanmateix, en cap moment es pot declarar que la Transició fracassés. De fet, és tot un èxit que es portés a terme, especialment tenint en compte el context internacional de la tercera onada del feixisme, així com el mateix context d'inestabilitat social i política del propi país.

Per contra, actualment s'està rebent els fruits d'una transició que va decidir instaurar un règim el més diferenciat amb la dictadura utilitzant el procés més pragmàtic i popular possible. Fet que va provocar la creació d'un seguit de lleis i "pactes no parlats", com la llei d'amnistia del 1977, que han fomentat l'oblit i el silenciament de la lluita antifranquista i la repressió. Així com el ressorgiment d'un corrent revisionista i la mitificació del franquisme.

A més a més, la manca d'una normativa de memòria històrica competent, està provocant que les noves generacions creixin sense un coneixement real i essencial de la història espanyola, fet que posteriorment afectarà la seva identitat i possible ideologia política.

La didàctica del franquisme

Quan se li va preguntar a un professor quin era el seu objectiu a l'hora d'ensenyar història, va respondre sense pensar-s'ho gaire que era el pensament crític.⁵¹ El Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya té una opinió similar, ja que descriu l'assignatura d'història com una matèria centrada a donar eines als alumnes per adquirir un criteri de cara a la intervenció en una societat activa.⁵² Es pot afirmar doncs, que el criteri és considerat una competència essencial en l'ensenyament del jovent.

Tanmateix, que li succeeix al criteri en una societat massificada? Aquesta és la qüestió que planteja el filòsof Hèctor Lerma Jasso en la seva tesi. El filòsof descriu el segle XXI com un segle on *“l'home es troba subjugat a la manipulació (...) i el control subliminar dels impulsos emocionals de la massa”*. Provocant que *“les decisions morals, polítiques, econòmiques, socials i culturals siguin imposades (...) per una dinàmica social que progressa mitjançant una societat completament passiva.”*⁵³ En altres paraules, Lerma descriu l'actualitat com el moment de la desaparició del criteri.

No obstant això, el filòsof proposa l'ensenyament com una resposta a aquesta pèrdua. Declara que l'educació, independentment de la seva forma (familiar o oficial), té un paper essencial en el desenvolupament del pensament crític del jovent. Aleshores, *“l'ensenyament esdevé, d'aquesta forma, una resposta viva a una necessitat real.”* (Hèctor Lerma, 2001)

Ara bé, és possible formar el pensament crític a partir de la història si aquesta no s'explica pròpiament? El que és més, poden els alumnes tenir una visió crítica del Franquisme si aquest és ensenyat d'una forma insuficient?

En aquest bloc de la recerca s'analitzarà el tractament que rep la memòria històrica, més específicament el Franquisme, la Guerra Civil i la Transició en l'educació actual espanyola i

⁵¹ *“L'objectiu principal és ensenyar als alumnes a pensar, que siguin crítics, que es plantegin moltes qüestions, en aquest cas a partir de la història.”* (Salvador Campamà, 2022), entrevista completa als annexos (pàg. 126)

⁵² Competències bàsiques de l'àmbit social, Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament: *“Ser competent en aquesta matèria implica que els nois i noies han adquirit les eines necessàries per entendre el món i per esdevenir persones capaces d'intervenir activament i crítica en la societat plural, diversa i en canvi.”*(Annex 6), 2015

⁵³ LERMA, Hèctor: *La Formació del criteri*, Revista Panamericana de la pedagogia (núm 2), 2001

catalana. Així com la forma en la qual aquesta es trasllada a la realitat de les aules i afecta la identitat i ideologia política de la població.

L'educació i la memòria històrica a Espanya

Segons l'historiador i professor Joan Pagès, avui en dia no es posa en dubte la necessitat de la memòria i la història per mantenir viu el record de determinats fets històrics. Tanmateix, sembla que en l'ensenyament, i específicament en l'ensenyament de fets traumàtics, no se sap ben bé quin tractament se li hauria de donar a la memòria històrica ni com s'hauria de fer arribar als infants.⁵⁴

Seguint les indicacions del Consell d'Europa, del qual Pagès parla a la seva tesi. Els professors i les escoles, haurien d'ajudar als seus alumnes a conèixer i prendre consciència dels esdeveniments històrics traumàtics. És a dir, a tenir en compte tots els genocidis i crims contra la humanitat que han ocorregut al segle XX, per així educar els alumnes a prevenir futurs crims contra la humanitat i a afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre les ètnies i les nacions.⁵⁵

A partir d'aquestes concepcions, en aquest apartat s'analitzarà, per una banda, l'evolució legal i l'estat del sistema educatiu i el seu funcionament i, seguidament, es considerarà la presència de l'educació en les legislacions rellevants per a la memòria històrica.

Informació bàsica sobre l'educació segons la Constitució Espanyola i les lleis orgàniques d'educació

L'educació, al llarg de la història constitucional i legislativa d'aquest país, ha estat sempre ha tingut una certa rellevància. Tal com remarca Ricardo Peris, inclús durant les Corts de Cadis, a la Constitució del 1812 s'hi dedica el títol XI a la instrucció pública i a la universalitat de l'educació pública.⁵⁶

Posteriorment, a la constitució de 1869 es regula la llibertat d'ensenyament a l'article 24 i, amb la Constitució del 1931, es renova completament l'ensenyament tal com s'especifica en

⁵⁴ PAGÈS, Joan: *El lugar de la memoria en la enseñanza de la historia*, Monografía Memoria Histórica y educación, IBER, 2008

⁵⁵ Objectius del programa del Consell d'Europa "Enseñar la memoria: Educación para la prevención de crímenes contra la humanidad"

⁵⁶ PERIS, Ricardo: *El reparto competencial en materia de educación en España*, Universidad Pontificia de Comillas, Madrid, 2014

l'article 48 de la constitució. On es declara que l'ensenyament públic serà gratuït, obligatori i laic i que farà dels ideals de solidaritat humana, el seu eix principal.⁵⁷

Durant la dictadura franquista, es va regular l'educació amb la Llei d'Educació Primària del 1945. Aquesta es trobava basada en els dos pilars principals del mateix règim: l'esperit religiós i l'amor per la pàtria. Així com la instrucció de l'obediència i la formació en la cultura general obligatòria.⁵⁸

Finalment, l'any 1978, després de la finalització de la dictadura, a la nova Constitució, l'educació apareix retratada en diversos articles, no obstant el més important és el 27, que declara el següent:

1. Tothom té dret a l'educació. Es reconeix la llibertat d'ensenyament
2. L'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte dels principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals.
3. Els poders públics garanteixen el dret dels pares a escollir una formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions
4. L'ensenyament bàsic és obligatori i gratuït
5. Els poders públics garanteixen el dret de tots a l'educació, mitjançant una programació general d'ensenyament, amb participació efectiva de tots els sectors afectats i la creació de centres docents.
6. Es reconeix a les persones físiques i jurídiques la llibertat de creació de centres docents, dins del respecte als principis constitucionals.
7. Els professors, els pares i, si escau, els alumnes intervindran en el control i gestió de tots els centres subvencionats per l'Administració amb fons públics, en els termes que la llei estableix.
8. Els poders públics inspeccionaran i homologaran el sistema educatiu per garantir el compliment de les lleis.
9. Els poders públics ajudaran als centres docents que reuneixin els requisits que la llei estableixi
10. Es reconeix l'autonomia de les Universitats, en els termes que la llei estableixi.

⁵⁷ Constitució de la República Espanyola, Art 48, 9 desembre 1931, (Espanya)

⁵⁸ DEL POZO, Maria del Mar i RABAZAS Teresa: *Políticas educativas y prácticas escolares: la aplicación de la ley de enseñanza primaria de 1945 en las Aulas*, Bordón vol.65 n.4, 2014

En altres paraules, per una banda, es categoritza l'educació com un dret bàsic al qual tothom ha de tenir accés a un ensenyament obligatori i gratuït, que se centrarà en el desenvolupament de la personalitat dels alumnes vers el respecte dels principis democràtics de convivència. A més a més, reconeix el dret a la creació de centres educatius privats i religioses sempre que respectin els principis constitucionals. Finalment, declara que els poders públics garantirán l'educació a partir de la creació d'una programació general d'ensenyament.

Pel que fa a les comunitats autònomes, l'Estat es reserva el dret a regular les condicions d'homologació de títols acadèmics a fi de garantir el compliment de l'article 27⁵⁹ i, evidentment crear un sistema educatiu homogeni a tot el territori. Si més no, a partir de la creació dels Estatuts d'Autonomia i la Llei Orgànica 1/1990 referent a l'Ordenació General del Sistema Educatiu, dona espai i reforça a les comunitats autònomes el dret a ampliar les competències educatives de cara a la diversitat cultural i lingüística.

Per garantir un currículum homogeni i adequat, la Constitució Espanyola declara que els poders públics garantirán l'educació a partir de la creació d'una programació general d'ensenyament. Aquesta apareix posteriorment amb la Llei Orgànica 8/1985, referent a la Regulació del Dret a l'Educació. On a la Secció II "*De la participació en la programació general de l'ensenyament*" s'hi especifica la funció de la programació general i el paper del Consell Escolar de l'Estat⁶⁰.

Segons la llei, el Consell Escolar de l'Estat és qui serà consultat a l'hora de realitzar la programació general de l'ensenyament i tindrà el deure de regular la qualitat de l'educació al país, de la mateixa forma que estarà obligat a realitzar i emetre un informe anual sobre l'estat del sistema educatiu espanyol⁶¹.

Pel que fa a les comunitats autònomes, aquestes han de tenir el seu propi Consell Escolar que serà regulat a partir d'una llei de la mateixa Assemblea de la Comunitat.

⁵⁹ Constitució Espanyola, Art 149 30ª, 29 desembre 1978 (Espanya)

⁶⁰ Organització d'àmbit nacional per la participació dels sectors afectats en la programació general de l'ensenyament i assessorament respecte als projectes de llei o reglaments que hagin de ser proposats o dictats pel Govern. El President del Consell Escolar de l'Estat, serà nomenat per Decret Reial. (LO 8/1985, regulació del dret a l'educació, Art. 30 i 31, BOE núm 159)

⁶¹ LO 8/1985, regulació del dret a l'educació, Art. 32 i 33(BOE núm 159)

Respecte als centres educatius, han de tenir una programació general anual (PGA) on s'estableix el currículum a dur a terme durant el curs. El material didàctic que serà utilitzat ha d'estar preparat pel mateix professor en funció als resultats del curs anterior i els marcs legislatius establerts per la normativa vigent. La PGA serà posteriorment revisada per l'equip directiu i el mateix consell escolar del centre.

En altres paraules, a partir de la Constitució Espanyola del 1978, l'educació pren un paper essencial en la formació de les noves generacions seguint els valors constitucionals de la solidaritat humana i els principis democràtics de la convivència. Per garantir això es crea una sèrie de legislacions i organitzacions nacionals que regularan les matèries i el currículum a ensenyar per així assegurar una educació homogènia i de qualitat.

La presència de l'educació a la memòria històrica

Un cop establert el funcionament legal i el marc normatiu en el qual s'estableix el currículum educatiu a Espanya, cal revisar quina presència té l'educació a la llei de memòria històrica de 2007 i al projecte de llei de memòria democràtica⁶² respectivament.

Segons la llei de memòria històrica aprovada l'any 2007, l'educació d'aquesta no s'especifica literalment en cap dels 22 articles que formen part de la legislació, de fet a l'últim paràgraf de l'exposició de motius declara que “*No es tarea del legislador implantar una determinada memoria colectiva.*”. No obstant això, tant a l'exposició de motius com al primer article s'esmenta que

No es tarea del legislador implantar una determinada memoria colectiva. Pero sí es deber del legislador, y cometido de la ley, reparar a las víctimas, consagrar y proteger, con el máximo vigor normativo, el derecho a la memoria personal y familiar como expresión de plena ciudadanía democrática, fomentar los valores constitucionales y promover el conocimiento y la reflexión sobre nuestro pasado, para evitar que se repitan situaciones de intolerancia y violación de derechos humanos como las entonces vividas **(fragment de l'exposició de motius Llei 54/2007 BOE núm 310)**

⁶² La llei de memòria democràtica va entrar en vigor el 21 d'octubre del 2022 i en el moment de la recerca (5/07/2022), la llei encara es trobava en procés de negociació, per tant, qualsevol anàlisi i dades esmentades referents a aquest projecte cal tenir en compte que poden no ser vàlides un cop la llei sigui consolidada.

2. *Mediante la presente Ley, como política pública, se pretende el fomento de los valores y principios democráticos, facilitando el conocimiento de los hechos y circunstancias acaecidos durante la Guerra civil y la Dictadura, y asegurando la preservación de los documentos relacionados con ese período histórico y depositados en archivos públicos.*⁶³ **(fragment de l'article 1 de la Llei 54/2007 BOE núm 310)**

Tanmateix, l'educació o la implementació d'un currículum estàndard on es tracti la Guerra Civil, la dictadura franquista, la repressió i la Transició de forma estesa al llarg dels anys formatius tal com succeïx en altres països com Itàlia, Alemanya, França o Argentina⁶⁴. No apareix en cap moment en la Llei de la memòria històrica del 2007, encara que hi hagi una suposada intenció de fomentar i promoure el coneixement i la reflexió del nostre passat.

No obstant això, en la nova llei de memòria democràtica aprovada l'octubre del 2022, s'hi pot trobar una cosa completament diferent. Primer de tot, en la mateixa exposició de motius, la visió que es té sobre la memòria històrica i la seva importància canvia i posa èmfasi en la perillositat que significaria oblidar el passat real d'aquest país:

*“La historia no puede construirse desde el olvido y el silenciamiento de los vencidos. El conocimiento de nuestro pasado reciente contribuye a asentar nuestra convivencia sobre bases más firmes, protegiéndonos de repetir errores del pasado. La consolidación de nuestro ordenamiento constitucional nos permite hoy afrontar la verdad y la justicia sobre nuestro pasado. El olvido no es opción para una democracia.”*⁶⁵

Després de declarar la rellevància, en l'àmbit estatal, de donar veu i establir els fets que van ocórrer durant el cop d'estat, la Guerra Civil, la dictadura Franquista i la Transició de forma objectiva i digna vers a les víctimes i els represaliats. La llei garanteix al Capítol IV del Títol II el deure de mantenir la memòria democràtica com a forma de no repetició dels fets.

⁶³ LO 54/2007 de la memòria històrica, Art 1 (BOE núm 310)

⁶⁴ Enrique Javier Díez a “El diario de la educación” (2019)

⁶⁵ Avantprojecte de la llei de memòria democràtica, (2020), Exposició de motius

És per això que la Secció 3 d'aquest Capítol està dedicada a la investigació i divulgació de la memòria democràtica amb una finalitat pedagògica de fomentar *“el coneixement de la història democràtica espanyola i la lluita per valors i llibertats democràtiques”*.⁶⁶

D'aquesta Secció, l'Article que ens resulta més rellevant en l'àmbit educatiu és l'Article 44 *“Mesures en matèria educativa i de formació del professorat”*

1. El sistema educatiu espanyol inclourà entre les seves finalitats el coneixement de la història i de la memòria democràtica espanyola i la lluita pels valors i llibertats democràtiques. A tal efecte es procedirà a l'actualització dels continguts curriculars per a l'Educació Secundària Obligatoria i el Batxillerat
2. Les administracions educatives adoptaran les mesures necessàries perquè els plans de formació inicial i permanent del professor incloguin formacions, actualitzacions científiques, didàctiques i pedagògiques en relació amb el tractament escolar de la memòria democràtica.

A més a més, segons els Articles 47 i 49, l'Administració General de l'Estat garantiria la investigació i difusió tant de l'exili individual i col·lectiu com la participació i repressió de les dones en la democràcia. Amb l'objectiu de dignificar i donar a conèixer les experiències de les víctimes públicament.⁶⁷

Tal com es pot observar, tot i que la Llei Orgànica de memòria històrica i la nova llei de memòria democràtica tinguin com a finalitat, fomentar els valors democràtics i evitar la repetició dels esdeveniments ocorreguts. Una fa servir “el silenci” per no ferir sensibilitats, i l'altra declara que permetre l'oblit seria perillós i menciona l'educació com una forma de preservar la memòria històrica.

Després d'aquest breu anàlisi, si tornem a la introducció d'aquest apartat, es podria dir que les paraules de Joan Pagès són correctes. L'Estat, en un àmbit legal, no sap com tractar l'ensenyament de fets traumàtics, ni la forma en què està establert el mateix sistema educatiu facilita un ensenyament homogeni d'aquests fets.

⁶⁶ Avantprojecte de la llei de memòria democràtica, Capítol IV, Secció 3(2020)

⁶⁷ Avantprojecte de la llei de memòria democràtica, (2020), Art 47 i 49

Tanmateix, amb la nova legislació de la memòria democràtica representa que la memòria històrica prendrà un rol més important en l'educació dels espanyols. Ara bé, malgrat que la normativa ja hagi entrat en vigor, tal com s'ha mencionat, té com a mínim un període d'implementació d'un any.

La didàctica del franquisme a 4t de l'ESO

La forma en la qual és ensenyada la matèria d'història a Espanya és bastant lògica si es mira des d'un punt de vista cronològic. Els alumnes de 1r de l'ESO inicien el curs aprenent sobre la prehistòria i al llarg de la seva etapa educativa avancen en el temps fins a arribar a l'actualitat a 4t de l'ESO.

Això no obstant, en explicar-se la història d'aquesta forma, els alumnes únicament tracten la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició, fets traumàtics de la història del nostre país, al final de l'últim curs de la seva educació obligatòria.

En altres paraules, per a un cert percentatge de la població, l'únic contacte que tenen amb aquest període és a finals de 4t de l'ESO. A saber, si s'utilitza com a exemple el cas de la promoció del 2016, de la qual va haver-hi un 36,9% de les alumnes i un 52,4% dels alumnes que el que van aprendre aquell any a la matèria d'història sobre el franquisme seria l'únic contacte didàctic oficial que tindrien i actualment tenen.⁶⁸

A banda d'això, en aquest apartat de la recerca, s'analitzarà la proposta actual curricular d'història i es compararà amb la realitat pràctica de les classes i les respostes que tenen els alumnes vers el temari explicat.

La teoria de la didàctica del franquisme a l'ESO

A partir de l'aplicació de la LOE el 5 de gener de 2007, va entrar en vigor un nou procediment d'avaluació a l'ESO proposat per la Unió Europea. Aquest es caracteritza per apostar per una educació més basada en la interrelació de conceptes i el desenvolupament d'una sèrie de competències que ajuden a la maduració de l'estudiant de cara al seu futur tant en l'àmbit professional com personal.

Seguint la recomanació de la Unió Europea, es van incorporar 8 competències bàsiques, les quals han d'aparèixer en el mateix currículum d'ensenyament per matèries o àmbits. Aquestes són:

⁶⁸ INE (2018) *Tasa bruta de población que se gradúa por nivel educativo*

1. Competència en comunicació lingüística
2. Competència matemàtica
3. Competència en el coneixement i la interconnexió amb el món físic
4. Competència digital i tractament de la informació
5. Competència social i ciutadana
6. Competència cultural i artística
7. Competència per aprendre a aprendre
8. Autonomia i iniciativa personal

Pel que fa a la història, aquesta entra a la competència bàsica d'àmbit social, que engloba matèries com geografia, cultura clàssica, economia i emprenedoria. Actualment, des del departament d'educació de la Generalitat de Catalunya, de forma anual, es fa arribar al professorat el currículum de l'ESO seguint les competències per matèries.

Competències bàsiques de la matèria d'història a 4t de l'ESO

Segons el currículum d'educació secundària obligatòria, *“les competències bàsiques de la matèria de ciències socials -en aquest cas història- es refereixen a aquelles capacitats que permeten als alumnes analitzar fets i situacions a partir de l'aplicació dels coneixements i de les metodologies que proporciona la matèria”*.⁶⁹

Teòricament, a partir d'aquesta nova proposta d'ensenyament, un alumne que fos competent en la matèria d'història de 4t, hauria de poder aplicar les eines donades. És a dir “entendre el món”, intervenir de forma activa i crítica en una societat diversa i aplicar els seus coneixements per la construcció de conceptes i procediments. Hauria de ser capaç d'interpretar problemes a diferents escales espacials i temporals. Hauria de poder situar-se al món i desenvolupar una identitat de ciutadana per així, en un futur, poder intervenir-hi en l'àmbit social, cívic i polític. I, finalment, hauria de ser capaç d'adquirir i tractar informació extreta de les xarxes digitals.

⁶⁹ Competències bàsiques de l'àmbit social, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, (Annex 6), 2015

A més a més, un alumne de 4t competent en història, hauria de poder també assolir els objectius històrics proposats, com seria la capacitat d'acumular consciència i identitat històrica pròpia i adquirir una comprensió entre les relacions de present, passat i futur.

Per poder determinar si l'alumne és competent o no en l'assignatura, el currículum d'educació secundària obligatòria, suggereix avaluar la capacitat de l'estudiant de recordar coneixements factuais i la capacitat d'interrelacionar-los.

A continuació, exposa quines haurien de ser les competències a donar segons la dimensió amb els seus continguts clau. Pel que fa a història anomena les següents competències i estableix una graduació segons el nivell d'avaluació de l'alumne. La primera competència seria **la capacitat d'analitzar els canvis i les continuïtats dels fets o fenòmens històrics per comprendre'n la causalitat històrica**. La finalitat d'aquesta és que l'estudiant sigui capaç d'entendre l'evolució i les conseqüències de moments històrics claus per així desenvolupar un pensament històric que els hi permeti explicar l'evolució històrica com un procés no lineal.

Seguidament, estaria la competència que **permet l'aplicació dels procediments de la recerca històrica a partir de la formulació de preguntes i l'anàlisi de fonts, per interpretar el passat**. Amb aquesta competència l'alumne fonamenta el coneixement, l'ús i la interpretació de les diverses fonts i n'aprèn l'ús correcte del vocabulari específic. Aprenent així, la història com una ciència

Després, a la tercera competència, s'avalua **la capacitat de l'estudiant d'interpretar que el present és producte del passat, per comprendre que el futur és fruit de les decisions i accions actuals**. Amb aquesta competència, els alumnes hauran d'establir relacions entre el present, el passat i el futur, en la mesura que el passat facilita la comprensió del present. És per això que, segons el currículum de l'ESO, l'anomena fonamental en l'estudi de la història contemporània, que cal recordar que és la que teòricament s'ensenya a 4t de l'ESO.

Finalment, l'última competència se centra en **la capacitat de l'alumne en identificar i valorar la identitat individual i col·lectiva per comprendre la seva intervenció en la**

construcció de subjectes històrics. Amb l'objectiu de posar èmfasi que són “les individualitats”, és a dir les persones, qui protagonitzen els canvis històrics.

Tal com es pot observar, les noves normatives proposen una forma d'entendre i ensenyar la història, com una matèria que dona eines als alumnes perquè aquests siguin capaços de desenvolupar una identitat i un criteri propi de cara a la seva vida adulta en societat.

Per portar a terme aquesta intenció competencial, el currículum del ministeri d'educació fa una proposta de 39 temes que comprenen l'època contemporània, és a dir, entre el s. XVIII i l'actualitat. Aquests es troben exposats de forma cronològica, marcant alguns esdeveniments històrics a escala mundial (europea) com a nexes explicatius, exemples d'aquests podrien ser les Revolucions Industrials, la Primera Guerra Mundial i la Segona Guerra Mundial. A part dels temes, també proposa una sèrie de criteris d'avaluació dels continguts dels quals cada centre pot adaptar “*en funció de les seves necessitats i del seu projecte educatiu.*”⁷⁰

La didàctica del franquisme a les Competències Bàsiques de 4t de l'ESO

Un cop establert el funcionament i els propòsits competencials que presenta la matèria d'història per l'alumnat de 4t de l'ESO, caldria ara observar en més profunditat com es tracta i es proposa parlar de la Guerra Civil, el Franquisme i la Transició; tenint en compte que és a l'únic curs d'educació obligatòria en el qual es parlarà d'aquests esdeveniments històrics traumàtics que, es vulgui o no, encara afecten el funcionament sociopolític espanyol.

Tal com s'ha mencionat a l'apartat anterior, el Currículum d'Educació Secundària Obligatòria, recomana l'estudi de 39 temes rellevants a fets històrics de l'època contemporània. Dels quals, únicament 4 podrien resultar rellevants al tractament del franquisme. Aquests són la IIa República, la Guerra Civil Espanyola, la Dictadura de Franco i la Transició espanyola. Temes, que segons la proposta cronològica, es troben ja ben entrats a l'últim terç de l'època contemporània.⁷¹

⁷⁰ Competències bàsiques de l'àmbit social, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, (Annex 6), 2015

⁷¹ Fet que resultarà rellevant posteriorment, ja que cal tenir en compte que durant un curs s'haurien de donar (teòricament) a prop de 12 temes, no obstant en ser ensenyats de forma cronològica, els temes que es troben al final no se solen donar.

A continuació, el Currículum, fa també una proposta de criteris d'avaluació per cada tema recomanat.

Pel que fa a la IIa República un alumne de 4t de l'ESO hauria de ser capaç d'exposar de manera ordenada i crítica els principals fets rellevants de les fases polítiques de la II República espanyola i en específic sobre la lluita del sufragi femení i l'evolució de la Catalunya Autònoma.

Sobre la Guerra Civil Espanyola, l'estudiant hauria de poder descriure i analitzar les fases militars de la guerra, les ideologies dels bàndols, les seves causes i les seves conseqüències, així com els problemes principals de les dues rereguardes durant el conflicte bèl·lic tenint sempre present el context europeu i internacional.

De la Dictadura franquista, l'alumne hauria de poder explicar les causes que van fer possible l'establiment de la dictadura i descriure la seva evolució.

I respecte a la Transició espanyola, l'estudiant hauria de ser capaç d'identificar i analitzar els principals fets de la transició política així com la recuperació de la Generalitat.

En altres paraules, el Currículum d'Educació Secundària Obligatòria fa una proposta d'estudi del franquisme que es podria descriure com a superficial, sobretot tenint en compte els seus objectius competencials que es queden completament curts si es té en compte la rellevància política i social que té encara el franquisme a Espanya. Per tant, seguint aquest mètode competencial i les recomanacions didàctiques que proposa, un alumne de secundària podria acabar els seus estudis obligatoris amb les eines necessàries per poder desenvolupar una identitat ciutadana, amb la capacitat de poder intervenir amb criteri en l'àmbit social, cívic i polític en el nostre país?

La història als llibres de text de 4t de l'ESO

No obstant això, una de les fonts principals que se sol utilitzar per emmarcar el temari didàctic del curs són els llibres de text. Per això s'ha decidit apropar-se al procediment de

creació d'un llibre de text d'història, sobretot tenint present que és la principal eina emprada tant per professors com per estudiants.

Especialment, tenint en compte que, a part del mateix currículum elaborat pel departament d'educació, l'editorial té l'absoluta "llibertat" de decidir quins esdeveniments s'inclouen al llibre i quins es queden fora. És per això, que s'ha decidit analitzar aquest apartat a partir de la visió d'una persona experimentada en l'escriptura de llibres de text d'història, com és el cas d'en Salvador Campamà.

A l'hora de redactar una unitat, s'ha de primer tenir en compte el Currículum oficial i incloure'l independentment del que seria el propi criteri de l'escriptor. Ara bé, segons l'experiència de Campamà, l'editorial amb qui ha col·laborat durant molts anys, Barcanova, li ha donat molta llibertat pel que fa a la forma en la qual decideix explicar aquests temes.⁷²

És aleshores, quan Campamà opina que entre el criteri propi de l'escriptor. L'entrevistat posa per exemple com ell contaria l'Antic Règim (temari obligatori segons el currículum de 4t de l'ESO). Seguint el seu parer, ell escolliria esdeveniments de proximitat que il·lustren el període.⁷³ De la mateixa forma que qualsevol autor podria escollir explicar-ho d'una altra forma diferent. Evidentment, sempre tenint en compte que l'objectiu del llibre de text és aportar material didàctic de suport tant pel professorat com per l'alumnat.

Pel que fa als escriptors del llibre de text, Campamà detalla la situació de l'editorial Barcanova. Aquesta té una sèrie d'equips dedicats a la creació de llibres per assignatura i període educatiu. En la gran majoria de casos, les persones encarregades de l'escriptura dels llibres de socials solen ser historiadors, geògrafs i professors.⁷⁴ Aportant a l'equip de treball tant la perspectiva de persones dedicades a l'estudi específic com la de persones que es

⁷² Segons Salvador Campamà, (2022) *"però hem tingut la sort, els meus companys i jo, de treballar i escriure per l'editorial Barcanova, que sempre ens ha donat moltíssima llibertat. I llavors (...) mai hem tingut cap problema per fer un enfocament de la història que responia als nostres interessos com a professionals."*, entrevista completa als annexos (pàg. 126)

⁷³ Segons Salvador Campamà (2022) *"Si jo he de triar episodis per descriure un fet, trio episodis de proximitat, és a dir, trio episodis de la història de Catalunya."* entrevista completa als annexos (pàg. 126)

⁷⁴ Segons Salvador Campamà (2022) *"Però s'asseguraran que els que hi hagi (dins de l'equip d'història) siguin professionals. Ja sigui com a historiadors, ja sigui com a geògrafes, sigui com a professors o les dues coses a la vegada."* entrevista completa als annexos (pàg. 126)

troben dins del sector educatiu i que, per tant, saben com la construcció teòrica del llibre es traslladarà a l'aula.

L'ensenyament del franquisme a les aules de 4t de l'ESO

Per poder avaluar de forma total i realista com es porta a terme la didàctica del franquisme a Espanya, s'ha decidit realitzar una observació a una classe de 4t de l'ESO per així comparar com les recomanacions del departament d'ensenyament es tradueixen a l'aula. Per finalitzar l'observació, s'ha cregut que era necessari fer una avaluació de l'actitud que tenien els alumnes vers el temari que se'ls hi estava explicant i en particular el tractament que podien o no tenir a casa.

Anàlisi de l'Observació

La mostra d'aquesta observació és la classe de 4t ESO B de la promoció 2021-22 de l'Institut Eugeni d'Ors de Vilafranca del Penedès.

La lliçó en particular a la qual vaig atendre es tractava el bienni de dretes o conservador de la Segona República espanyola, que compren entre els anys 1933 i 1936.⁷⁵ L'objectiu pedagògic de la classe, entre altres coses, era establir un context al qual seria les lliçons dedicades a la Guerra Civil Espanyola, que segons el professor es realitzarà durant les setmanes següents.

La classe va seguir la següent estructura; primer de tot es va dur a terme la correcció dels deures seguit per un petit repàs actiu (és a dir amb la cooperació dels alumnes) del temari de la classe anterior, el bienni reformista, per així refrescar la memòria dels alumnes i contextualitzar l'explicació del dia. Seguidament, es fa una explicació interpel·lant als alumnes dels esdeveniments a donar aquell dia. I finalment, per acabar de consolidar els coneixements, es fa un exercici relacionat amb els fets tractats.

Pel que fa al temari explicat, principalment del Bienni Conservador es tracta des de la seva instauració fins a la repressió de la revolució d'Astúries i els Fets d'octubre. Primer de tot el professor contextualitza la situació política del país en aquella època i exposa les raons per

⁷⁵ Tot i que la Segona República Espanyola no forma part del temari rellevant a aquesta recerca, el Bienni Conservador pot ajudar als alumnes a entendre la polarització política del país i és considerat el pròleg de la Guerra Civil Espanyola.

les quals va guanyar la coalició de dretes, seguidament estableix les principals reformes i contrareforma que es realitzen (*contrareforma agrària, reforma militar i escola pública*).

Posteriorment, per encetar la Revolució Social d'Astúries, fa una contextualització de la situació de la societat asturiana de l'època per fer entendre als alumnes els objectius que tenien els revolucionaris. I, pel que fa a la repressió de la revolta, dona les dades de ferits i morts d'ambdós bàndols, recalcant la diferència de possibilitat entre els militars i els revolucionaris.

La part més formal de l'explicació finalitza amb els Fets d'octubre de 1934 on s'ensenya la proclamació de l'estat català de Companys com una forma de lluita política i protesta del feixisme. A més a més, el professor narra com es van viure aquests esdeveniments localment i les conseqüències que aquests van tenir.

Tal com s'ha mencionat, en acabar l'explicació es va realitzar un exercici. Aquest demanava als alumnes que contestessin una sèrie de preguntes relacionades amb un article adaptat dels fets que van ocórrer el 6 d'octubre a la localitat de Vilanova i la Geltrú.⁷⁶

Durant la lliçó el professor va fer ús d'una sèrie de material i tècniques per dinamitzar la classe i ajudar als alumnes a relacionar el passat amb el present.

Principalment, com a suport visual, al llarg de la classe el professor utilitza un PowerPoint on apareixen fotografies d'època que, per una banda, ajuden a il·lustrar el període i per l'altra fan que els alumnes puguin connectar o almenys humanitzar a les persones que van viure aquells fets. Així com fa ús de google maps per ajudar als alumnes a localitzar llocs rellevants a l'explicació, especialment quan es tracta de la història local.

Per la banda més de tècniques, al llarg de l'explicació, el professor fa ús d'esdeveniments actuals per fer paral·lelismes amb el passat i ajudar als alumnes que compreguin millor la situació, com podria ser comparar CEDA amb VOX o l'empresonament de Companys amb el dels polítics pels esdeveniments de l'1 d'octubre de 2017. A més a més, qüestiona als

⁷⁶ Ciutat molt propera a Vilafranca del Penedès, poble on es troba l'Institut.

alumnes sobre com es podrien desenvolupar els fets seguint la lògica de la història i en relació amb el temari ja donat.

Convé destacar que seguint l'estructura de la classe, el temari i la forma en el qual aquest ha estat explicat, es compleix l'ensenyament de les competències bàsiques de la matèria d'història. La comprensió de la casualitat històrica es troba en la capacitat dels alumnes d'entendre el procés de reformes i antifomes depenent de la ideologia de cada partit, la capacitat d'interpretar el present com un producte del passat es realitza quan els estudiants són capaços de relacionar esdeveniments de diversos punts històrics entre si, l'aplicació dels procediments de recerca històrica per interpretar el passat es porta a terme quan els alumnes són capaços de contestar i arribar a conclusions a partir d'un article de l'època i la informació donada a classe i, per acabar, la identificació de la identitat individual i col·lectiva s'implementa quan els alumnes empatitzen i comprenen la situació de les persones que van viure aquella època, que en la majoria dels casos solen ser familiars relativament propers.

No obstant això, la resposta dels alumnes tant a l'aula com la seva actitud de cara al temari explicat i la forma en la qual s'explica s'ha de tenir en compte. Tot i que és cert que el comportament de l'alumnat pot variar depenent de l'edat, el professor i la mateixa personalitat del jove aquest és determinant a la forma en què rebrà la informació i la rellevància que li donarà posteriorment.

En aquesta classe en particular, van haver-hi una sèrie de comentaris disruptius causats pel desinterès d'un sector de l'alumnat (uns 5 o 6 alumnes) que van portar al professor a negociar i advertir de possibles càstigs a aquest grup.

L'actitud dels alumnes vers el temari

Seguidament, es va realitzar un qüestionari per així entendre la connexió i repercussió que té el temari donat a la visió que els alumnes tenen de la Guerra Civil i el franquisme.

La mostra van ser 22 dels alumnes de la classe on s'havia fet l'observació. El qüestionari consta de 2 tipus de preguntes. Per una banda, es busca saber les opinions que tenen els estudiants de l'assignatura i del paper que té la història i, per l'altra, analitzar el coneixement

i la relació personal que tenen els alumnes amb la Guerra Civil i com es tracta el tema al seu voltant més proper.

Per iniciar el qüestionari se'ls hi va fer una sèrie de preguntes de sí o no. Primer de tot se'ls va preguntar si els hi agradava l'assignatura, dels 22 alumnes 19 van dir que sí contra els 3 que van dir que no. Després se'ls hi va demanar que puntuessin el temari donat; aquestes respostes van rondar d'entre el 6 i el 10. Amb un nombre d'alumnes bastant similar. I quan se'ls hi va preguntar sobre si la història els ajudava a entendre l'actualitat únicament l'estudiant va declarar que no estava segur contra una gran majoria que va dir que sí.

Ara bé, a la següent pregunta se'ls va demanar que expliquessin quin creien que era l'objectiu de l'ensenyament de la història. Recordem que segons el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, el propòsit de la història com a assignatura és ajudar als alumnes a *“desenvolupar la capacitat de consciència i identitat històrica pròpia i d'adquirir una comprensió entre les relacions de present, passat i futur.”*⁷⁷.

Els alumnes van dir el següent (*figura 3*), 8 dels 22 estudiants van respondre que la finalitat era tenir coneixement del passat, 6 van declarar que, a part de donar a conèixer el passat, també era entendre l'actualitat, uns altres 4 van tornar a anomenar el coneixement del passat com un ensenyament dels errors del passat per no tornar-los a repetir i 3 alumnes van respondre que l'objectiu únicament és d'entendre l'actualitat.⁷⁸

⁷⁷ Competències bàsiques de l'àmbit social, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, (Annex 6), 2015

⁷⁸ Cal tenir en compte que les respostes dels alumnes van ser algunes més matitzades que altres però per la practicitat de l'estudi s'ha escollit agrupar-les d'aquesta forma. Això també es repetirà en les següents preguntes on els estudiants hagin hagut de raonar la resposta.

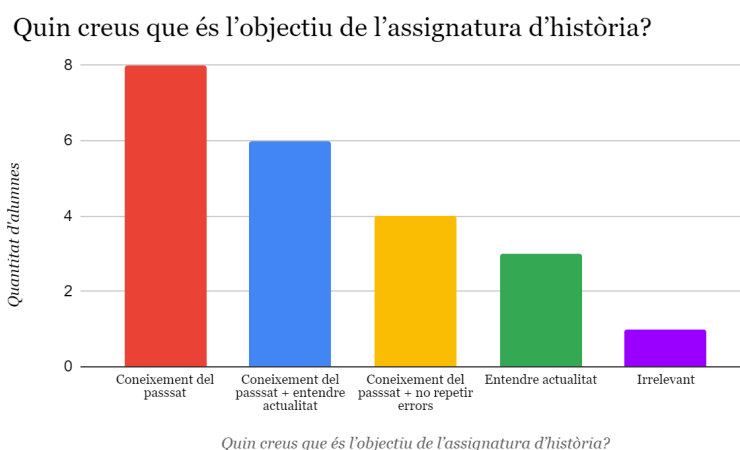

Figura 3: *Quin creus que és l'objectiu de l'assignatura d'Història*
Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

Seguidament, els hi vam preguntar si creien important que s'expliqués la Guerra Civil, el franquisme i la Transició a l'escola (*figura 4*). 18 estudiants, un 82% de la classe, van declarar que sí contra 4 alumnes que van dir que no estaven del tot segurs. Això no obstant, quan se'ls hi va demanar que detallessin perquè creien que era crucial, van sortir respostes molt variades.

5 alumnes van dir que era rellevant, ja que ajudava a entendre el passat i a no cometre errors del passat, 6 van declarar que s'havia d'ensenyar, pel fet que era història del país i afecta la realitat actual d'aquest. 2 estudiants van contestar que era important recordar el passat per no cometre els mateixos errors. Després va haver-hi 2 que van respondre que era fonamental conèixer el passat, independentment que fos la guerra civil com un altre tema, i uns altres 4 van declarar que s'havia d'estudiar per la importància històrica dels fets. Finalment, va haver-hi 2 enquestats dels quals un va contestar que era un tema que no l'afectava i l'altre no estava segur de la seva resposta (*figura 5*).

Diries que la història t'ajuda a entendre l'actualitat?
22 respuestas

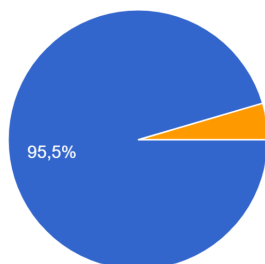

Figura 4: Diries que la història t'ajuda a entendre l'actualitat? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

Per què creus que és important explicar la guerra civil?

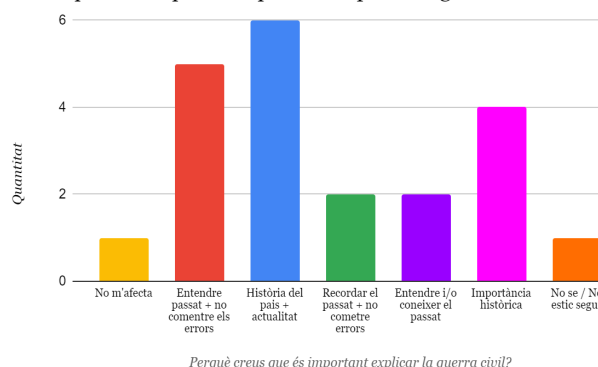

Figura 5: Per què creus que és important explicar la guerra civil? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

A la següent pregunta se'ls va demanar als enquestats que responguessin si reconeixien una imatge de la bandera franquista (figura 6). Dels quals 18 dels 22 alumnes, un 86% de la classe, van dir que sí, contra 3 dels estudiants que van contestar que no (figura 7).

Figura 6: Bandera franquista, Extreta de “La bandera de España”

Reconeixes aquesta imatge?
22 respuestas

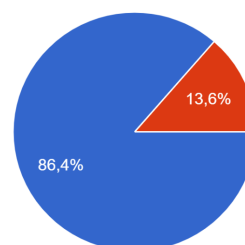

Figura 7: Reconeixes aquesta imatge? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

Seguidament, se'ls hi va dir que expliquessin com els hi feia sentir la imatge per així poder veure quina resposta emocional donaven de cara a un símbol de la dictadura franquista o, almenys, si eren capaços d'entendre el context històric darrere d'aquest.

5 dels alumnes van dir que se sentien indiferents, 3 van declarar que no sentien cap emoció en especial, però que entenien el context perfectament, uns altres 3 alumnes van contestar que es trobaven incòmodes o nerviosos en veure la imatge, 3 més van dir que sentien ràbia o fàstic a

causa del context de la imatge, uns altres 2 enquestes van respondre que simplement no sentien identificats amb la bandera, hi va haver un estudiant que va contestar que es trobava bé, un altre va dir que sentia curiositat i després va haver-hi un altre que va respondre que no estava segur del que sentia. Finalment, va haver-hi 3 estudiants que no van contestar la pregunta (*figura 8*).

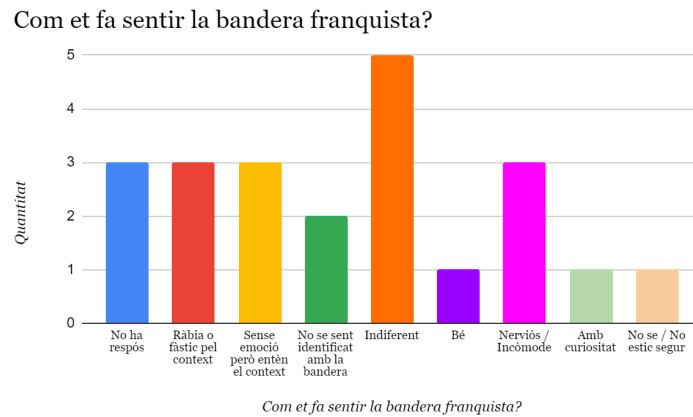

Figura 8: Com et fa sentir la bandera franquista?
Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

Posteriorment, se'ls hi va preguntar si a casa seva es parlava de la guerra civil i del franquisme d'una forma molt habitual, sovint, de vegades o mai. Dels 22 alumnes, 14, poc més del 60% de la classe, van declarar que se'n parlava de vegades; 6 alumnes, més del 25%, van dir que era un tema que no es tractava mai i només 2 estudiants van contestar que era un tema que es parlava sovint a casa (*figura 9*)

A continuació se'ls hi va demanar que diguessin si era una conversa que ells considerarien incòmoda. Dels 21 alumnes que van contestar aquesta pregunta 16 van dir que no contra els 5 que van respondre que de vegades (*figura 10*).

A casa teva es parla de la guerra civil?
22 respuestas

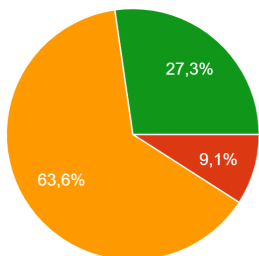

Figura 9: A casa teva es parla de la guerra civil?
Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

En cas que en parleu, diries que és una conversa incòmoda?
21 respuestas

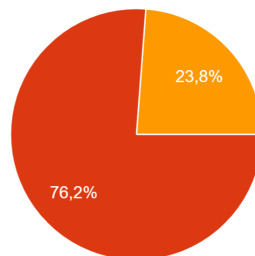

Figura 10: En cas que en parleu, diries que és una conversa incòmoda?
Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

Per finalitzar el qüestionari se'ls hi va preguntar que expliquessin per què havien respost el que havien respost a les dues qüestions anteriors. Dels 22 alumnes que van respondre 5 van contestar que era un tema que interessava a casa, 3 van dir que quan s'hi parlava tothom es respectava o compartien la mateixa ideologia, uns altres 3 van respondre que es parlava del patiment de familiars que havien patit la guerra civil, la dictadura i la repressió franquista, una persona va declarar que el tractaven com un altre tema qualsevol, 3 alumnes van contestar que no era un tema que interessés a casa i, per tant, no se'n parlava. I, finalment 5 alumnes no van respondre la pregunta (figura 11).

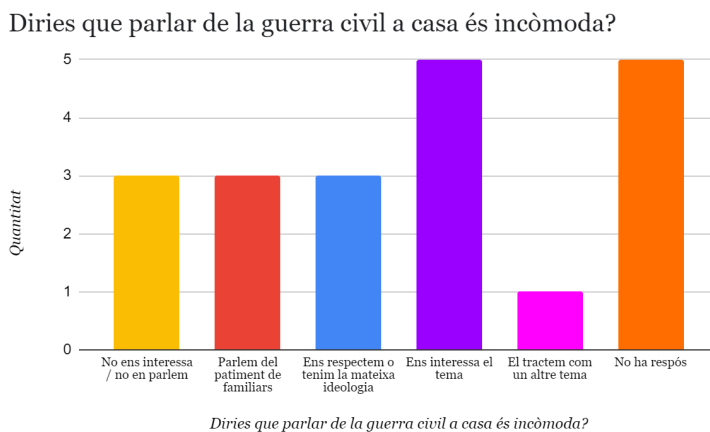

Figura 11: Diries que parlar de la guerra civil a casa és incòmoda?
Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 4t de l'ESO

Amb aquest qüestionari s'ha pogut observar com les intencions que es pot tenir des del Departament d'Ensenyament de la Generalitat o el mateix centre no s'acaben de traslladar del tot bé a la relació que té l'alumnat amb els esdeveniments. Ja que s'ha comprovat, que hi ha una porció dels alumnes que tracten aquest tema, fets traumàtics de la història del país, com si fos un tema qualsevol o simplement no comprenen com tal, pel simple fet que no se'ls hi ha ensenyat d'aquesta forma. No obstant això, sí que és cert que hi ha una sèrie d'estudiants que tenen bastant clar el context històric, en part és perquè al seu voltant, sobretot a casa, se'n parla.

Tenint en compte la classe que ha estat considerada i la forma en la qual s'ha tractat el temari, aquesta segueix moltes, per no dir totes, les indicacions i recomanacions del Currículum. Pel que fa al temari, aquest és absolutament correcte. Però tal com s'està tractant ara, és evident que no és suficient, sobretot si es té en compte l'objectiu del Departament d'Ensenyament és *“donar eines als joves perquè aquests desenvolupin una identitat i un criteri propi de cara a la seva vida adulta en societat”* . Ja que un tema com aquest únicament es tracta a l'últim curs d'educació obligatòria i es troba al final del temari.

La didàctica del franquisme a Batxillerat

A diferència del seu període educatiu predecessor, el batxillerat és l'inici de l'educació postobligatòria on l'alumne se sol preparar per a la vida i educació universitària. Les lliçons es tornen més pràctiques i el temari més dens, a part que l'estudiant té la llibertat d'escollir la seva branca d'estudi.

El batxillerat proposa un aprofundiment als conceptes donats a l'ESO, és a dir tot allò que es va comentar per sobre al batxillerat és on "s'explica de veritat". Això beneficia tant a l'alumne com al temari a impartir, ja que representa que se li donarà el temps i l'atenció necessària. No obstant això, el batxillerat i especialment 2n de batxillerat és per sobre de tot una preparatòria per a les Proves d'Accés a la Universitat, per tant, el currículum a donar i la forma en la qual és ensenyat, es veu, d'una forma o una altra, afectada per això.

Pel que fa als mateixos estudiants, cal recordar que només una part de la població acaba fent batxillerat. Poso per exemple el cas de l'any 2020 al qual un 61% de la promoció en edat d'estudis va graduar-se de batxillerat.

Tenint això en compte, en aquest apartat de la recerca, s'analitzarà la proposta actual curricular d'història de 2n de batxillerat i es compararà amb la realitat pràctica de les classes i les respostes que tenen els alumnes vers el temari explicat.

La teoria de la didàctica del franquisme a Batxillerat

Segons el decret 142/2008 el batxillerat té la finalitat de proporcionar l'alumnat la formació, la maduresa intel·lectual i humana, els coneixements i les destreses que li permetin progressar en el seu desenvolupament personal i social i incorporar-se a l'educació superior i a la vida activa.⁷⁹

En altres paraules, l'objectiu principal del Batxillerat és el de donar eines al jovent que els hi seran útils en la vida adulta. És per això, que d'una forma similar al que ocorre a l'educació

⁷⁹ Currículum batxillerat, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, 2008

secundària obligatòria, a batxillerat es proposa un ensenyament basat en l'adquisició i l'aplicació d'una sèrie de competències bàsiques.

Segons el Currículum publicat pel departament d'educació de la Generalitat, la història i les seves competències tenen la funció de *“col·laborar en el procés de maduració intel·lectual i humana de l'alumnat, de proporcionar coneixements i habilitats que li permeten (a l'estudiant) desenvolupar funcions socials per incorporar-se a la vida activa amb responsabilitat”*.

Competències específiques de la matèria d'història a 2n de Batxillerat

Pel que fa a l'assignatura d'història i les seves competències. Segons el Currículum publicat pel departament d'educació de la Generalitat, tenen la funció de *“col·laborar en el procés de maduració intel·lectual i humana de l'alumnat, de proporcionar coneixements i habilitats que li permeten (a l'estudiant) desenvolupar funcions socials per incorporar-se a la vida activa amb responsabilitat”*.

En quant aquestes competències específiques, el Currículum les presenta com a una espècie de fils conductors que haurien d'estar presents a la forma en la qual s'expliquen els continguts, amb la finalitat que l'alumnat sigui capaç d'acumular les següents capacitats.

Primer de tot, es proposa que l'estudiant pugui comprendre **la dimensió temporal de l'experiència social humana**. Això significa que l'alumne pugui reconèixer, identificar i aplicar a les diverses informacions i fonts històriques les convencions cronològiques habituals, les formes de la seva representació i les categories temporals del temps històric. Això suposaria que l'alumne és capaç de formar relacions entre els diversos períodes del passat que són precedents i conseqüents entre si, i les repercussions que té el passat en l'actualitat. A part, de la capacitat de l'alumne a l'hora d'analitzar un esdeveniment històric identificant els diversos factors històrics independents.

Seguidament, s'exposa que l'estudiant hauria de ser competent a l'hora de **criticar fonts històriques**. Això té l'objectiu que l'alumnat sigui capaç de verificar el seu propi

coneixement de diversos períodes històrics mitjançant l'anàlisi de diverses fonts. A part d'introduir als estudiants al mètode d'anàlisi formal de l'historiador.

Finalment, el Currículum declara que la matèria d'història hauria d'ajudar a l'estudiant a desenvolupar la seva **competència social i cívica**. Amb l'objectiu que l'ensenyament faciliti una maduració de la consciència històrica a partir de la construcció de les realitats socials de diverses generacions i l'interès de preservar les memòries plurals dels diferents "protagonistes" del passat. Per així *"reforçar la voluntat (del jovent) de construir de manera activa societats futures més justes i equitatives."*

Al contrari del que s'ha trobat al Currículum d'Educació Secundària Obligatòria, a Batxillerat, el Departament d'Educació sí que especifica el contingut que s'hauria de seguir, a part dels diversos propòsits curriculars i com aquests s'haurien d'avaluar. A més a més, el mateix Departament fa una sèrie de recomanacions sobre com el professor hauria d'impartir i avaluar les classes per tal que l'alumnat pugui processar el coneixement de forma activa durant les "sessions didàctiques" i reforçar posteriorment els coneixements de forma autònoma.

La didàctica del franquisme al Currículum de 2n de Batxillerat.

Després d'especificar els objectius competencials principals de la matèria d'Història d'Espanya a 2n de Batxillerat, caldria doncs observar amb més profunditat quina presència i tractament té la Guerra Civil, la dictadura Franquista i la Transició. A diferència del Currículum de 4t de l'ESO, a la pròpia introducció de l'assignatura, el Departament d'Educació ja proposa un plantejament curricular més centrat en el segle XX, específicament a partir del context de la Segona República.. Per així *"comprendre els problemes socials rellevants de l'actualitat analitzats des d'una perspectiva històrica"*.

Tal com s'ha mencionat, el Currículum especifica una sèrie de continguts que haurien de ser impartits al llarg del curs. Aquests apareixen emmarcats dins de diverses unitats temàtiques com "Antecedents històrics i evolució general del segle XIX".

D'entrada apareix la Guerra Civil com a tema conjunt amb la Segona República com a “Poder i conflicte al primer terç del segle XX: la Segona República i la Guerra Civil”. En aquest es proposa una sèrie de punts avaluatius a seguir, com:

- La identificació i l'anàlisi dels elements i causes que configuren la crisi de la Restauració des del 1898 fins a la Segona República Espanyola (1931).
- La identificació, anàlisi i valoració argumentada de l'evolució del catalanisme polític durant el primer terç del segle XX i, en particular, de la Mancomunitat de Catalunya.
- L'explicació de la sistematització de les fases polítiques de la Segona República i valoració argumentada de la política reformista i de les reaccions antidemocràtiques.
- La identificació de les continuïtats i canvis de la Constitució de 1931 respecte de les anteriors en el període liberal.
- L'anàlisi de l'evolució política, els textos legals i de les realitzacions de la Generalitat Republicana.

Tanmateix, de la Guerra Civil els punts principals a tractar/avaluar són:

- La identificació de les causes de la revolta militar de 1936 i de les fases principals de la Guerra Civil.
- La descripció i anàlisi de l'evolució política i de la repressió social i ideològica a les rereguardes dels dos bàndols.
- L'establiment de relacions amb la situació internacional.
- L'anàlisi de la situació de la Generalitat republicana durant la guerra i de la població civil.
- Explicació argumentada del desenllaç de la guerra i de les conseqüències del conflicte per mitjà del contrast crític de diverses fonts

Seguidament, està el temari a avaluar de la dictadura franquista, que apareix com a “Catalunya i Espanya durant el franquisme (1939-1975)”, dels quals els seus punts a tractar són els següents:

- La identificació dels elements que defineixen el règim franquista i anàlisi de la seva gènesi i dels seus fonaments.

- La sistematització de l'evolució política i econòmica des de la fi de la Guerra Civil fins al 1959.
- L'anàlisi i interpretació de textos, gràfiques i estadístiques i altres fonts històriques.
- La sistematització de l'evolució política i econòmica del franquisme des de l'expansió dels anys seixanta fins al 1975.
- La sistematització i anàlisi de les transformacions socials i econòmiques de Catalunya durant aquest període.
- La identificació de les principals continuïtats i canvis respecte de l'etapa anterior per mitjà de l'anàlisi, interpretació i contrast de diverses fonts històriques, entre les quals les fonts orals.
- L'anàlisi de la repressió política, ideològica i social en el conjunt d'Espanya i de la repressió identitària en els àmbits de les nacionalitats.
- La descripció i valoració de l'evolució de les diverses formes d'oposició al règim franquista i reconeixement del paper de la memòria històrica de la lluita per la democràcia, a partir de l'anàlisi i contrast de diferents fonts.
- L'anàlisi de la dictadura franquista en relació amb l'àmbit internacional.
- La identificació i descripció dels factors principals de la vida quotidiana, la cultura i les mentalitats a Catalunya i Espanya durant el franquisme.
- L'anàlisi i interpretació de la condició femenina durant el franquisme i en relació amb altres etapes històriques.

Finalment, apareix l'estudi de la Transició Espanyola, que és titulat com "La transició cap a la democràcia (1975-2004)", en aquest apareixen el següents punts a donar:

- La descripció i interpretació dels fets més rellevants de la transició política (1975-1981).
- L'anàlisi dels principis bàsics de la Constitució de 1978 i comparació amb els textos legals anteriors.
- La descripció del procés d'organització territorial derivat del principi constitucional que preveu i regula les autonomies.
- L'anàlisi del procés de restauració de la Generalitat de Catalunya i dels principis bàsics de l'estatut d'autonomia de Catalunya del 1979 en el seu context històric.

- La sistematització dels fets i de les transformacions més rellevants de la història recent en relació amb l'evolució política i econòmica d'Espanya (1981-2004) dirigides pels governs democràtics.
- La valoració del procés d'integració d'Espanya a la UE i del paper de Catalunya dins el marc europeu.
- L'anàlisi d'alguns processos en relació amb el context internacional.
- La caracterització dels fets i de les transformacions més rellevants de la història recent a Catalunya (1980-2004) en relació amb la política, la societat, l'economia i la cultura, identificant els assoliments i els reptes pendents.
- La reflexió sobre els reptes de la democràcia actual a Catalunya i Espanya i valoració de la necessitat del compromís individual i col·lectiu amb les institucions democràtiques.
- El reconeixement dels valors de la pluralitat i la igualtat i rebuig de les conductes discriminatòries i violentes

I pel que fa als criteris d'avaluació de l'assignatura, l'alumnat de cara a la Guerra Civil, el Franquisme i la Transició ha de ser capaç de

7. Resumir les causes, desenvolupament i conseqüències de la Guerra Civil espanyola, amb un èmfasi especial en l'evolució del conflicte a Catalunya i la situació de la població civil, i identificar les implicacions internacionals de l'esdeveniment.

8. Identificar els trets definitoris de la dictadura franquista, les particularitats ideològiques i institucionals del règim polític i les fases principals de l'evolució social i econòmica. Valorar les conseqüències de la repressió política, ideològica, social i identitària en el conjunt d'Espanya i en l'àmbit català en particular, i analitzar les formes d'oposició al règim.

9. Descriure les característiques i dificultats del procés de transició democràtica i explicar els principis que regulen l'organització política i territorial de l'Estat espanyol. Conèixer el procés de recuperació de l'autogovern català i les funcions de les institucions que en formen part.

Després de presentar el tractament que tenen aquests fets traumàtics de la història espanyola a 2n de Batxillerat, almenys de forma teòrica, és innegable dir que- sobretot si es té en compte el tractament que aquests tenen a la secundària- són bastant més complets i definitivament es tenen en compte a l'hora de portar a terme les diverses competències que ajudarien al jovent a "*desenvolupar funcions socials per incorporar-se a la vida activa amb responsabilitat*". No obstant això, cal recordar que el temari de 2n de Batxillerat d'Història no es limita únicament al segle XX i tant el professor com l'alumnat han de tenir en compte la Selectivitat i el temari que entra.

La qüestió de la Selectivitat

La diferència principal que es pot observar entre l'ensenyament de la història entre batxillerat i l'educació secundària obligatòria, a part dels continguts i la profunditat amb els quals es tracten, és el seu objectiu final. A 4t l'ESO tenen un objectiu històric alhora que formatiu, per contra, a 2n de batxillerat se li afegeixen les PAU, més específicament l'ensenyament del temari que podria acabar sent preguntat a l'examen d'Història d'Espanya. Per tant, és evident, ja sigui per l'interès de l'alumnat com del professorat que es faci tot el temari recomanat abans que acabi el curs.

Ara bé, això presenta un petit dilema a l'hora de determinar on s'aprofundeix i què s'explica, ja que l'objectiu final de l'assignatura no és simplement "*donar eines als joves*"⁸⁰, sinó que ara s'ha d'estudiar un temari establert per un examen que decreta el futur educatiu dels estudiants. De fet, quan se'ls hi va preguntar a un grup d'alumnes de 2n de Batxillerat si pensaven que el temari estava més enfocat a les PAU o aprendre, únicament un 38% de l'aula va declarar que era l'ensenyament contra un 62% que opinava que l'objectiu era o aprovar les PAU o ambdues coses (*figura 12*).

⁸⁰ Competències bàsiques de l'àmbit social, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, (Annex 6), 2015

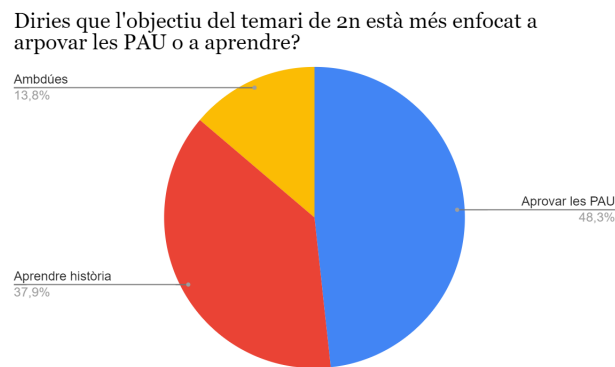

Figura 12: Diries que l'objectiu del temari de 2n està més enfocat a aprovar les PAU o a aprendre? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

Pel que fa a l'examen, aquest està dividit en dos apartats, en el primer l'alumnat ha de respondre de forma redactada tres preguntes referents a un document que se'ls hi presenta. D'entrada han de realitzar una descripció formal de la font, després han de contextualitzar-la i per últim han de fer un anàlisi dels aspectes rellevants de la font.

En el segon apartat, se li demana a l'alumnat que sintetitzi alguns aspectes del tema relacionat amb una qüestió que es troba vinculada a un document. Respecte a les puntuacions, ambdós apartats s'avaluen sobre 2,5, sent 5 la puntuació màxima de l'examen.

En quant el temari, l'alumne a l'hora de fer l'examen, té l'opció d'escollir 2 dels 4 exercicis que se li proposen, on normalment dos d'aquests fan referència a la història d'Espanya i els altres 2 a la història de Catalunya.

La pròpia pàgina web anomenada *universitats.gencat* fa un llistat dels continguts que poden aparèixer a l'examen. Aquest és un llistat de 6 temes en total que comprenen des de la Restauració del 1875 fins al final de la Transició democràtica l'any 1986.

1. La Restauració: evolució política, social, econòmica i demogràfica (1875-1931).
2. El catalanisme polític: precedents, aparició i evolució (1833-1931).
3. La Segona República (1931-1936).
4. La Guerra Civil (1936-1939).
5. El franquisme (1939-1975).

6. La transició i la democràcia (1975-1986).

Tal com es pot observar, els continguts que entren a les PAU són molt similars, per no dir exactes, al temari establert pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat. No obstant això, és inevitable preguntar-se si és possible que, en algunes instàncies, es decideixi prioritzar una explicació més limitada al mateix contingut històric que es preguntarà a l'examen, en altres paraules a saber-se dates i esdeveniments, per sobre d'una explicació més enfocada a retratar la realitat de les persones que van viure aquests fets.

Per contestar aquests dubtes es va realitzar una entrevista a un dels professors amb més experiència que hi havia al centre. A en Salvador Campamà, professor d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat de l'Institut Eugeni d'Ors se li van fer una sèrie de qüestions on es plantejava, entre altres coses, aquest dilema de la selectivitat a l'hora d'ensenyar la història.

Segons ell, el principal problema que presenta les PAU, és el de determinar quin temari es dona o es deixa de donar. Això, afecta clarament la forma en la qual ell imparteix el temari. Ja que, per exemple, en el cas de 4t de l'ESO on hi ha més llibertat, en Campamà, com altres professors d'història de l'institut, prioritzen alguns dels temaris proposats al currículum. En canvi, a 2n de Batxillerat no tenen aquest joc.

A més a més, a l'entrevista, en Campamà parla sobre la pressió que genera tant als alumnes com el professorat, la immensitat de currículum i continguts que s'han d'impartir si o si de cara a la selectivitat.⁸¹

En definitiva, la selectivitat és un dels aspectes més rellevants del curs de 2n de Batxillerat, ja que d'una forma o una altra acaba per delimitar completament els continguts que els professors han d'impartir i la forma en la qual ho han de fer. I amb tot això, s'ha de tenir en compte que, pel que fa a la Guerra Civil, el Franquisme i la Transició, és temari que es troba a final de curs i que, per tant, s'ha de fer "*de pressa i corrents*" (Salvador Campamà, 2022).

⁸¹ L'entrevista completa la trobareu als annexos (pàg. 126)

L'ensenyament del franquisme a les aules de batxillerat

D'una forma similar al que s'ha fet amb la didàctica del franquisme a 4t de l'ESO, per poder avaluar de forma realista com és dur a terme l'ensenyament del franquisme, s'ha decidit fer una observació a una classe de 2n de Batxillerat per així comparar com les propostes i recomanacions realitzades pel Departament d'Ensenyament es tradueixen a la realitat de l'aula. A més a més, de la mateixa forma que s'ha fet amb els alumnes de 4t, s'han fet una sèrie de preguntes als estudiants de 2n de Batxillerat per així poder tenir una visió més autèntica de la relació que tenen els joves amb el temari i quin és el tracte que rep aquest a casa.

Anàlisi de l'Observació

La mostra d'aquesta observació és la classe de 2n de Batxillerat B de la promoció 2021-22 de l'Institut Eugeni d'Ors de Vilafranca del Penedès.

L'objectiu principal de la sessió a la qual vaig atendre era l'explicació de la situació en la qual es trobava la rereguarda republicana durant la Guerra Civil Espanyola. Posant un especial èmfasi en la realitat de les persones que no van viure la guerra al front.

La classe va seguir la següent estructura; primer de tot es va fer un recordatori dinàmic de les explicacions anteriors, per així contextualitzar la lliçó del dia, seguidament es va iniciar l'explicació del temari a partir de la lectura d'una font primària que els alumnes l'haurien de relacionar amb la informació donada i posteriorment analitzar. Finalment, es va tractar tot el que seria l'experiència dels catalans que vivien a la rereguarda durant la Guerra Civil.

Pel que fa al temari explicat, es va iniciar la classe amb un recordatori de coses que ja s'havien tractat anteriorment, en aquest cas les col·lectivitzacions de l'economia l'any 1936 com a forma de lluita anarquista a Aragó. A continuació va introduir les rereguardes, com la població notava els efectes de la guerra, fos amb els racionaments o amb la caiguda de la producció industrial. A més a més, també es va tractar com l'augment de mà d'obra femenina va afectar la situació de les dones que es trobaven en zona republicana en comparació amb les que es trobaven en zona franquista.

Tot seguit es va parlar una mica de la migració i el desplaçament intern a les rereguardes i com aquestes variaven depenent de com es movia el front i la situació de molts infants que eren separats de les seves famílies durant el desplaçament.

Finalment, es van tractar els bombardejos a les zones civils amb intenció de generar por als habitants. També es va parlar de l'atac a Guernica i dels refugis antiaeris locals. En aquest moment el professor aprofita per fer una crítica a la forma en la qual s'estan tractant aquests antiaeris a la localitat, ja que recentment un d'aquests, per manca de protecció històrica, ha estat convertit en un pàrquing.

Cal mencionar que l'explicació va acabar just en l'instant que acabava l'hora, per tant, si el professor volia haver fet algun exercici de consolidació no hi hauria hagut temps. No obstant això, al llarg de la classe sí que es van fer una sèrie d'activitats que tenien l'objectiu de dinamitzar la classe i ajudar als alumnes a internalitzar l'anàlisi de fonts de cara a les PAU d'Història.

Es va fer la lectura de tres documents diferents relacionats amb el temari, on els estudiants de forma oral van haver de fer l'anàlisi formal d'una font com si fos l'examen de selectivitat (és a dir especificant font, tipus de font, idea principal, autoria i context). També es van analitzar una sèrie de mapes i gràfics que feien referència al temari, com podria ser un mapa dels bombardejos franquistes en relació amb la demografia o un gràfic dels refugiats catalans i la zona a on eren desplaçats. A més a més, al llarg de la lliçó es van mostrar una sèrie d'imatges d'època a fi que els alumnes puguin il·lustrar els esdeveniments, així com humanitzar l'explicació i l'experiència d'aquells que ho van viure.

Pel que fa a les tècniques explicatives del professor, aquest va fer ús de la interpel·lació als alumnes per realitzar una explicació més activa, aconseguint així que els estudiants mantinguessin l'atenció i fossin capaços de relacionar el temari entre si. A part, també s'ajudava de les comparatives dels fets explicats amb l'actualitat, com per exemple la contraposició de la situació dels republicans a les rereguardes durant la Guerra Civil Espanyola i la situació actual dels ucraïnesos durant la Guerra russo-ucraïnesa.

Cal mencionar que el temari tractat en aquesta classe en particular, tot i que apareix en el llibre que utilitzen els alumnes⁸² i il·lustra amb molta precisió la situació real de les persones que van viure el conflicte apareix molt per sobre al contingut a tractar del Currículum de Batxillerat del Departament d'Ensenyament *“La descripció i anàlisi de l'evolució política i de la repressió social i ideològica a les rereguardes dels dos bàndols.”*

No obstant això, pel que fa a les competències específiques de la matèria d'història del Currículum, es podria dir que l'explicació sí que compleix l'ensenyament d'aquestes, posant bastant èmfasi en la comprensió de la dimensió temporal de l'experiència social humana i la capacitat de l'alumnat de criticar fonts històriques. Ja que ambdues competències són bastant essencials a l'hora de realitzar l'examen de selectivitat d'història d'Espanya. En quant al desenvolupament de la competència social i cívica, és un ensenyament que no pot ser avaluat a partir d'una única observació; tanmateix, portar a cap una explicació de les rereguardes basada en les experiències dels mateixos individus és un bon pas per ajudar a l'alumne a empatitzar amb les persones, més enllà del fet històric en si, i també ajuda a *“preservar les memòries plurals dels diferents “protagonistes” del passat”*.

En referència a l'actitud dels alumnes a l'aula es fa evident la diferència entre la classe de 4t de l'ESO i 2n de Batxillerat. Tot i que era primera hora, l'alumnat tenien una participació constant i almenys un bon gruix de la classe seguia l'explicació de forma activa. També cal dir que, a diferència dels seus companys de l'ESO, representa que els estudiants de 2n s'hi troben allà per decisió pròpia, ja que el batxillerat no és obligatori, i el temari donat a l'assignatura és essencial per a tothom, pel fet que història d'Espanya és una de les matèries comunes de la selectivitat, per tant, tots els alumnes s'hi presenten.

L'actitud dels alumnes vers el temari

Seguidament, es va realitzar un qüestionari per així entendre la connexió i repercussió que té el temari donat a la visió que els alumnes tenen de la Guerra Civil i el franquisme.

La mostra van ser 29 dels alumnes de la classe on s'havia fet l'observació. El qüestionari consta de 2 tipus de preguntes. Primerament, es busca saber les opinions que tenen els estudiants de l'assignatura i del paper que té la història i, després es vol analitzar el

⁸² M.Garcia, C. Gatell, M. Risques, *Història*, VICENS VIVES

coneixement i la relació personal que tenen els alumnes amb la Guerra Civil i com es tracta el tema al seu voltant més proper.

Per iniciar el qüestionari se'ls hi va preguntar una sèrie de qüestions referents a l'assignatura en si. Primer de tot es va demanar que diguessin si els hi agradava a matèria. De 29 alumnes, 25 (un 86%) van declarar que sí contra 4 estudiants que van dir que no. Després se'ls hi va demanar que puntuessin de l'1 al 10 el temari d'història de 2n de Batxillerat (*figura 13*), en aquest cas la puntuació de notes va des del 4 fins al 10, amb gairebé la meitat de la classe puntuant per sota del 8.

Seguidament, se'ls hi va preguntar quin creien que era l'objectiu de la història, o en aquest cas el seu ensenyament (*figura 14*). D'una forma similar a l'enquesta feta a 4t de l'ESO, les respostes van ser les següents; dels 29 alumnes, 11 van declarar que l'objectiu és el simple coneixement del passat, 7 van dir que, a part de conèixer el passat també ajuda a entendre l'actualitat, uns altres 6 afirmaven que és conèixer el passat per així no repetir els errors del passat, 2 alumnes opinaven que simplement l'objectiu és entendre l'actualitat i per últim, 3 alumnes van declarar que era el coneixement del passat per entendre l'actualitat i no repetir els errors del passat.

Com puntuaries el temari d'història (1 a 10)

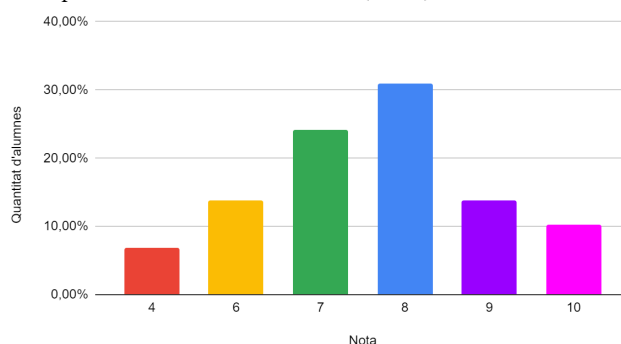

Figura 13 Com puntuaries el temari d'història? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

Quin creus que és l'objectiu de l'assignatura d'història?

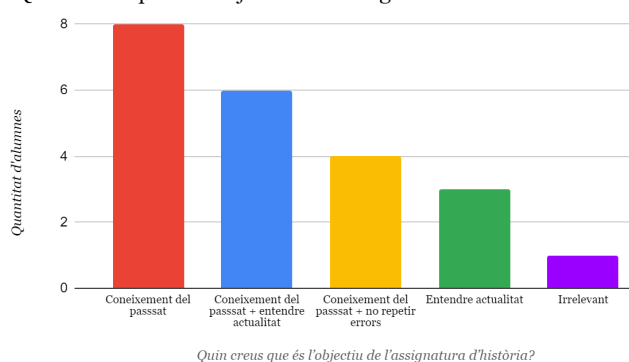

Figura 14 Quin creus que és l'objectiu de l'assignatura d'història? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

Pel que fa a les preguntes relacionades amb la Guerra Civil, els alumnes de 2n de Batxillerat van declarar el següent: davant la pregunta de si creien que era important l'ensenyament de la Guerra Civil, dels 29 alumnes, 28 van dir que sí contra una única persona que va declarar que no ho sabia.

A continuació, se'ls va demanar que justificuessin la resposta donada (*figura 15*). És a dir, per què creien important l'ensenyament de la Guerra Civil i el Franquisme? 14 dels 29 alumnes van respondre que era per la importància històrica i cultural que té pel país, 7 van contestar que, a part de tenir importància històrica, ajuda a entendre l'actualitat política, uns 4 alumnes van dir que entendre el passat ajudava a no repetir els errors que s'havien comès, 2 dels alumnes van respondre que era important per conèixer una història del país que no s'explica i per últim, 2 estudiants van respondre que no estaven segurs.

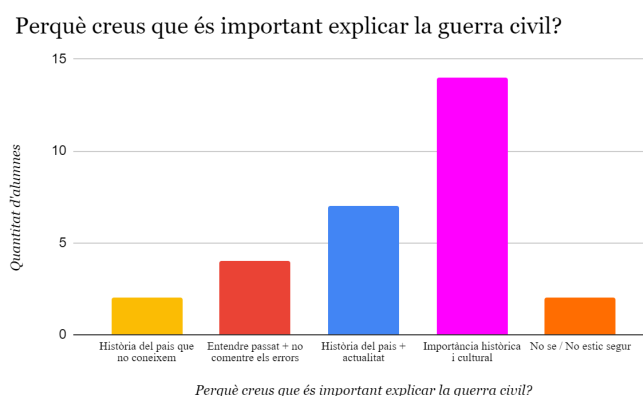

Figura 15 Com puntuaries el temari d'història?
Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

A la següent pregunta se'ls va demanar que responguessin si reconeixien una imatge que representava la bandera franquista (*figura 16*). Dels 29 alumnes, 28 van respondre que sí contra una persona que va dir que no (*figura 17*).

Figura 16: Bandera franquista, Extreta de “La bandera de España”

Reconeixes aquesta imatge?
29 respuestas

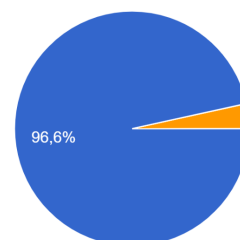

Figura 17: Reconeixes aquesta imatge? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

Després se'ls hi va preguntar com els hi feia sentir la imatge (figura 18). 14 alumnes van respondre que rebug, malestar o tristesa, 4 van contestar que sentien indiferència o que simplement no tenien cap mena de canvi anímic. 1 dels alumnes va contestar que tot i sentir indiferència entenia el context de la bandera i el rebutjava, 6 dels alumnes van respondre que sentien por sobretot de cara a una possible repetició de la història. Un alumne va dir que la bandera li recordava a *“la Dictadura terrible que hi va haver”*, un altre va dir que li recordava al patriotisme, un va respondre que li feia sentir incòmode i per últim un dels alumnes va contestar que no estava segur.

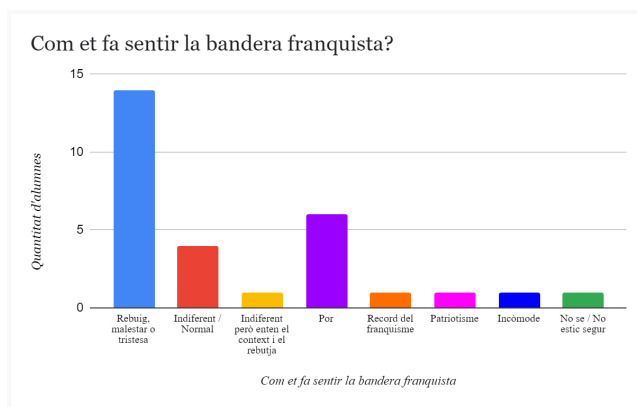

Figura 18 Com et fa sentir la bandera franquista?
Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

Després se'ls va fer una sèrie de preguntes relacionades amb el tractament que té el franquisme i la Guerra Civil a casa. Primer de tot se'ls hi va demanar si era un tema del qual se'n parlava gaire a casa (figura 19). Dels 29 alumnes 1 persona va dir que “molt sovint”, 2 van contestar que “sovint”, 19 dels estudiants van respondre que “de vegades” i per últim 7 alumnes, gairebé un quart de la classe, van contestar que “mai”.

A continuació se'ls va demanar si ells consideraven que quan es parlava aquest tema a casa la conversa resultava o podia resultar incòmoda (figura 20). Dels 29 alumnes que van respondre, 19 van declarar que no contra uns 6 (24%) que van contestar que de vegades, els 4 alumnes restants no van respondre.

A casa teva es parla del franquisme o de la guerra civil?
29 respuestas

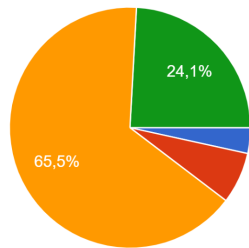

Figura 19 A casa teva es parla del franquisme o de la guerra civil? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

En cas que en parleu, diries que és una conversa incòmoda?
25 respuestas

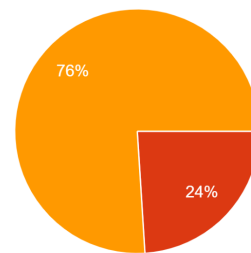

Figura 20: Diries que és una conversa incòmoda? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

Per finalitzar el qüestionari, se'ls hi va preguntar que justificassin les respostes de les dues qüestions anteriors. Dels 29 alumnes, 5 van contestar que a casa entre els membres de la família es respectaven o tenien una ideologia similar, 4 alumnes van dir que tractaven el franquisme i la guerra civil com un altre tema qualsevol, 2 van respondre que es parlava del patiment familiar, uns 2 alumnes van contestar que a casa no se'n parlava amb els avis, uns altres dos van dir que dins de la pròpia família hi havia opinions diferents, un altre alumne va contestar que a casa es tractava com un moment tràgic i un altre va dir que a la família no hi havia el coneixement suficient per a parlar-ne. Finalment, 2 alumnes van respondre que era un tema que no interessava a casa i els alumnes restants (8), no van respondre a la pregunta (figura 21).

Diries que parlar de la guerra civil a casa és incòmoda?

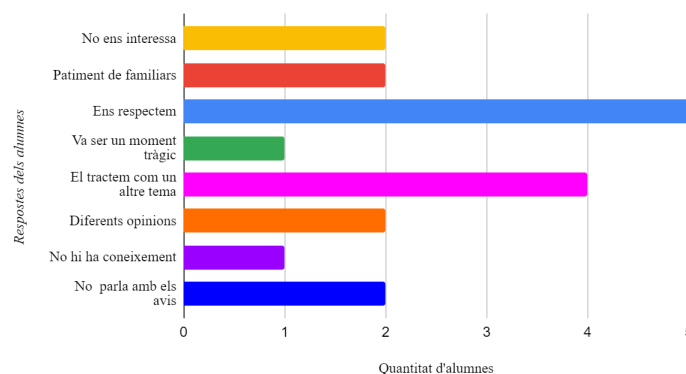

Figura 18 A casa teva es parla del franquisme o de la guerra civil? Elaboració pròpia a partir de les respostes dels alumnes de 2n de Batxillerat

A partir d'aquest qüestionari, s'ha pogut observar com un ensenyament més específic afecta la relació que tenen els estudiants amb els fets traumàtics explicats. A diferència dels seus companys a 4t de l'ESO, els alumnes de batxillerat tenen molt més clar el context i el pes històric del Franquisme i la Guerra Civil, especialment pel que fa al coneixement bàsic. Això es veu reflectit a la forma en la qual responen davant dels símbols franquistes, ja que la moda a 4t de l'ESO a la pregunta de "*Com et fa sentir la bandera franquista?*" va ser "Indiferent" i a les respostes de 2n de batxillerat va ser "Rebuig".

Pel que fa al tractament a casa, es pot afirmar que hi ha una diferència important en el paper que té la família a l'hora de l'ensenyament del Franquisme i la Guerra Civil. Amb els alumnes de batxillerat es fa més evident que l'adquisició de criteri propi juntament amb el coneixement rebut a classe afecta el tractament i les dinàmiques que tenen a casa. Ja que s'hi poden trobar casos on hi ha famílies que no tenen les mateixes opinions que els fills o que el seu coneixement és inferior.

No obstant això, és innegable que l'educació que reben els alumnes de 2n de batxillerat, especialment tal com s'ha pogut observar en aquesta classe en particular, compleix totes les expectatives i competències que té el Departament d'Educació respecte a l'actitud que haurien de tenir els alumnes davant aquest temari. Tanmateix, cal recordar que aquesta educació només la reben els estudiants de 2n de Batxillerat, per tant, hi ha un percentatge de la població espanyola que no ha rebut ni rebrà mai aquests coneixements.

La relació de la població espanyola amb el règim franquista

A partir de les observacions i enquestes realitzades a les aules de 4t de l'ESO i 2n de Batxillerat de l'institut Eugeni d'Ors de Vilafranca del Penedès, s'ha pogut analitzar com els objectius i propostes didàctiques emeses pel Departament d'Educació de la Generalitat es tradueixen a la realitat de les aules i com responen els alumnes davant el coneixement donat i la relació personal que acaben desenvolupant amb el temari.

No obstant això, a partir d'una enquesta feta a 25 i 29 alumnes, respectivament, amb un perfil que encara que pogués semblar variat dins del context escolar, no es pot utilitzar com a mostra representativa de la societat espanyola actual. Per tant, s'ha decidit fer ús de les eines que ens brinda el Centre d'Investigacions Sociològiques per adquirir una visió més realista de la relació que tenen els espanyols amb el franquisme a partir de la seva educació tant escolar com familiar i com tot això es veu reflectit en la seva identitat ideològica i política.

L'estudi que s'ha emprat, titulat "*Memorias de la Guerra Civil y el franquismo*", va ser publicat pel CIS (Centre d'Investigacions Sociològiques) a l'abril de l'any 2008. La mostra de l'estudi van ser 2936 habitants espanyols majors de 18 anys d'ambdós sexes.

Experiència educativa dels enquestats i nivell de coneixements bàsics:

Primer de tot s'ha decidit agrupar les preguntes relacionades amb l'experiència educativa dels enquestats i el seu nivell de coneixements bàsics sobre el Franquisme i la Guerra Civil així com la seva capacitat d'identificació d'alguns dels mites més populars "*construïts a partir d'un relat balsàmic de la dictadura*"⁸³

El primer tipus de preguntes que s'observaran són aquelles relacionades amb la responsabilitat de l'esclat de la Guerra Civil espanyola, on es té en compte les respostes de les persones majors de 65 anys i aquelles que algun dels seus familiars va ser víctima de la Guerra Civil.

⁸³ HERNÁNDEZ, Fernando "*El bulldozer negro del General Franco*", 2016, p.16

Segons un 39,9% dels enquestats, la responsabilitat de l'inici de la guerra va ser dels dos bàndols. I un 29,8% creu que va ser del bàndol nacional. Tanmateix, segons els majors de 65 anys (que representen un 20% de la mostra), un 44,7% ha respost que el causant va ser el bàndol nacional i únicament un 11% ha contestat que va ser responsabilitat d'ambdós bàndols.

Pel que fa a les persones que van tenir familiars víctimes de l'inici de la Guerra Civil, és a dir que van ser morts en combat, ingressats a presó, exiliats i afusellats entre altres, han culpat, en gran majoria l'inici de la Guerra Civil al bàndol franquista.

Seguidament, s'ha utilitzat una pregunta relacionada amb el nivell de mortalitat dels bàndols durant la Guerra Civil espanyola. En aquesta, la gran majoria, un 35,9% dels enquestats, han respost que ambdós bàndols van causar un nombre similar de víctimes, davant un 30% que creu que van ser els nacionals i un 4,1% que diuen que van ser els republicans.

A continuació s'han escollit una sèrie de preguntes relacionades amb el nivell d'estudis total dels enquestats i el tractament que va rebre la Guerra Civil i règim franquista a l'escola durant la seva època d'aprenentatge (*figura 22*).

De la mostra total un 9,1% no han rebut cap mena d'estudis, un 43,1% el seu nivell d'estudis són de primària, un 13,1% de secundària, un 14,5% Cicles formatius o similars, un 8,6% han rebut educació universitària i un 11,4% tenen un nivell educatiu superior.

A més a més, si es té en compte el nivell oficial més alt d'estudis rebuts dels enquestats, sense tenir en compte aquelles persones que no van rebre una educació superior als 5 anys d'escolarització, un 49,2% no van estudiar passada la secundària⁸⁴

⁸⁴ Aquestes dades han estat extretes de la Pregunta 56a de l'estudi 2760 del CIS, les dades del paràgraf anterior són referents a la Pregunta 56aa del mateix estudi

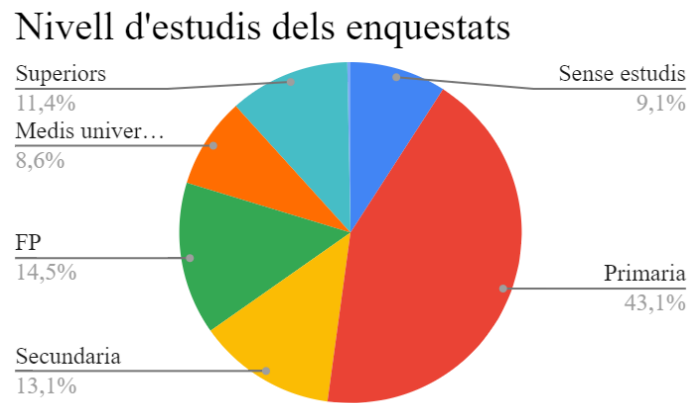

Figura 22: Nivell d'estudis dels enquestats.
Elaboració pròpia a partir de les preguntes 56a i 56aa de l'estudi 2760 del CIS

Respecte a l'ensenyament que van rebre sobre la Guerra Civil i el franquisme, un 44% dels enquestats han contestat que quan van atendre a l'escola, se li va donar poca importància a l'educació de la Guerra Civil davant un 25,3% que ha respost que no se li va donar cap mena d'importància.

I en referència a l'ensenyament del règim franquista, un 40% ha contestat que se li donava poca importància i un 22% que directament no se li donava cap. Davant un 28,3% que ha declarat que se li donava entre bastant o molta importància.

Cal mencionar que un 8,3% dels enquestats no van rebre cap classe d'ensenyament escolar sobre la Guerra Civil, així com un 8,6% que no van rebre cap educació acadèmica sobre el règim franquista ja sigui perquè no van atendre a l'escola o perquè no saben o no recorden haver rebut mai cap classe sobre aquest tema.

Aquesta manca de suficient educació sobre la Guerra Civil i el franquisme es veu reflectit en el coneixement o creences que tenen els enquestats sobre alguns dels mites més populars impulsats pel règim franquista en la seva època i actualment amb l'auge del revisionisme històric liderat per autors com Pío Moa.⁸⁵

⁸⁵ El revisionisme històric és un aspecte que es tractarà més endavant en aquesta recerca a l'apartat. *El revisionisme i la manca d'esperit crític* (pàg. 83)

Un exemple d'això és el concepte que la culpabilitat de l'esclat de la Guerra Civil recau o en ambdós bàndols o directament sobre la República. Aquest discurs revisionista es va veure principalment impulsat per Moa a la seva obra *“Los orígenes de la Guerra Civil Española”* on marca l'inici de la guerra civil l'any 1934 amb la Revolució d'Astúries i descriu la República com un règim il·legítim. Argument utilitzat per l'extrema dreta.⁸⁶ Tal com es pot observar en diversos tuits publicats tant pel compte oficial de Twitter de Vox com pel líder del partit Santiago Abascal.

Una altra mostra d'això, és la noció que ambdós bàndols van causar un nombre similar de víctimes. Fet que està més que comprovat que és fals, tal com mostra Fernando Hernández al seu llibre *“El bulldozer negro del General Franco”* on especifica les víctimes mortals tant de nacionals com de republicans. Segons aquestes dades un total de 49272 persones van ser víctimes de la repressió republicana contra les 130199 persones que van patir la repressió nacionalista. És a dir hi ha un total de 80927 víctimes de diferència entre el bàndol nacionalista i el republicà. Per tant, creure que va haver-hi una repressió similar simplement no té suport davant les dades reals.

Tracte que rebia el franquisme a casa dels enquestats:

De la mateixa forma que s'ha observat amb les enquestes realitzades als alumnes, l'altra font d'informació principal per la qual les persones han pogut rebre un ensenyament dels esdeveniments succeïts durant la Guerra Civil Espanyola, la dictadura franquista i la Transició és a partir del tractament que rebien aquests temes a casa.

És per això, que s'ha decidit agrupar una sèrie de preguntes referents a la relació i el tracte que rebia el franquisme a casa dels enquestats, amb l'objectiu d'especificar quin lligam ideològic o sentimental tenia la família i, per tant, quin tipus d'educació podria haver adquirit l'enquestat a casa.

El primer tipus de preguntes que s'observaran són aquelles relacionades amb la freqüència en la qual es parlava de la Guerra Civil i el franquisme a casa durant la infància i adolescència

⁸⁶ ABASCAL, S (@SANTI_abascal), 3 juliol 2018
https://twitter.com/SANTI_ABASCAL/status/1014084320720498688?s=20&t=Wz8MKWFOCPAZyD-I5ola6A,
 twitter

de l'enquestat. Gairebé un 75% de les persones han contestat que se'n parlava o poc o que directament no es tractava.

Pel que fa al règim franquista, les dades varien una mica. Un 69,6% declaren que o bé se'n parlava poc o no se'n parlava. No obstant això, un 20% dels enquestats han contestat que era un tema que es tractava sovint.

Seguidament, s'ha analitzat una pregunta que fa referència a la relació directa de la família dels enquestats amb els bàndols participants en la Guerra Civil, és a dir amb els nacionalistes o els republicans (*figura 23*). Un 28,2% han respost que a casa eren de bàndol republicà, contra un 17,6% que han contestat que eren nacionalistes. No obstant això, gairebé un 15% han declarat que tenien alguns familiars que simpatitzaven més amb els republicans i d'altres amb els nacionals. També està el cas d'un quart dels enquestats que en el moment de l'entrevista no van saber dir a quin bàndol pertanyia la seva família.

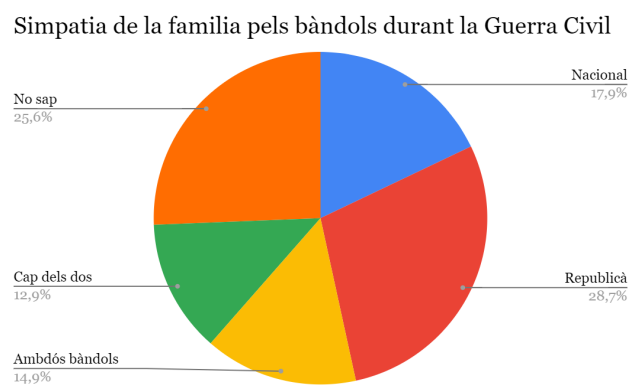

Figura 23: Simpatia de la família pels bandols durant la Guerra Civil.
Elaboració pròpia a partir de la pregunta 9 de l'estudi 2760 del CIS

Respecte a la relació personal que tenien les famílies dels enquestats amb la Guerra Civil, s'han escollit un parell de preguntes que tracten sobre l'experiència directa d'alguns dels membres familiars durant la Guerra Civil i el règim franquista.

Únicament un 26,1% dels enquestats sap amb certitud que cap persona propera a ella va patir la repressió de la Guerra Civil i el franquisme. A més a més, un 10,2% ha pogut identificar fins a tres persones properes que van ser víctimes de la repressió.

Pel que fa a la responsabilitat dels actes, un 64,2% representa la mitjana de víctimes que van patir de repressió nacionalista davant un 20,4% que figura la mitjana de víctimes de repressió republicana. També cal mencionar que hi ha una mitjana del 13,8% que no sap identificar quin dels dos bàndols és el responsable.⁸⁷

A partir de les dades extretes, es pot observar que aproximadament un 75% dels enquestats ha pogut identificar, com a mínim, una persona propera que va patir les conseqüències de la Guerra Civil i el franquisme. No obstant això, ja pot ser pel trauma causat per la repressió franquista, un 75% dels enquestats ha afirmat que durant la seva infància la Guerra Civil no era un tema que es tractés gaire sovint a casa, si és que es tractava.

És per això que tot i que l'enquestat no hagués rebut a l'escola una educació suficient sobre el franquisme, tampoc es podria confiar que l'ensenyament donat a casa fos suficient. Ja que, per una banda, s'ha de tenir en compte el biaix propi de la família i per l'altra que simplement és un tema que és encara tabú a moltes cases espanyoles, sigui per la por o pel simple fet d'eliminar possibles conflictes entre membres de la mateixa família.

Relació personal de l'enquestat amb el franquisme:

Després d'analitzar el tracte que rebia la Guerra Civil i el Franquisme a l'educació dels enquestats, fos a casa o a l'escola, caldria observar com aquesta s'ha traduït en els sentiments propis que tenen aquestes persones i la relació personal amb el règim franquista. És, per tant, que s'ha decidit recollir les respostes a una sèrie de preguntes, amb l'objectiu d'entendre i analitzar els sentiments que li genera el franquisme, la guerra Civil i el procés de Transició en relació amb l'educació que ha rebut, així com la importància que li donen a aquests esdeveniments.

Primer de tot, s'han considerat una sèrie de preguntes relacionades amb importància que donen els enquestats als esdeveniments més rellevants de la història espanyola del segle XX. Segons els participants del qüestionari, el fet més remarcable de la història espanyola és la transició a la democràcia. Sent escollit per un 40%. Aquesta, va seguida per la democràcia actual que ha estat escollida com a fet més important per un 20,7%.

⁸⁷ Aquestes dades són la mitjana dels percentatges extrets a la pregunta 14a de l'estudi 2760 del CIS. S'ha realitzat una mitjana, ja que així era més senzill identificar de forma aproximada la tendència total dels responsables, atès que s'està parlant de dades de fins a 3 persones.

Pel que fa a la Guerra Civil el franquisme. Un 20,5% han escollit la Guerra Civil com a esdeveniment clau. I finalment, el franquisme per un 8,8%.

A continuació, se'ls hi va demanar als enquestats que justifiquessin la raó per la qual havien escollit aquell esdeveniment en concret. Sobre la Guerra Civil, la raó més escollida ha estat el fet que *“la guerra va assolir el país”* per un 11,7% dels enquestats. En referència al franquisme, l'argument més repetit ha estat que *“el franquisme ha marcat la història d'Espanya”* amb un 3,1%, seguit per *“Durant el franquisme hi havia més tranquil·litat”* amb un 2,4%. Cal mencionar que el raonament que *“la dictadura va ser molt repressiva pel País Basc i Catalunya”* no ha estat votada per cap dels participants.

Respecte a la Transició a la democràcia, que ha estat descrita com a esdeveniment més important del segle, la gran majoria dels enquestats (16%) ho han fet perquè representa *“la fi de la dictadura”*. Cal mencionar que un 4,4% han raonat que *“La transició es va realitzar amb pau i consens”*.

Seguidament, s'han tingut en compte una sèrie de preguntes relacionades amb els sentiments que, els enquestats tenen en relació amb la Guerra Civil i el franquisme.⁸⁸ Curiosament, les respostes que han sorgit són bastant similars a les donades pels alumnes de l'Institut Eugeni d'Ors. Sobre la Guerra Civil, el sentiment que més ha ressonat ha estat sens dubte la tristesa amb un 55% dels enquestats responen això, el següent sentiment ha estat la ràbia amb un 15,8%, la incomprensió al 7,9%, la por al 5,9% i la indiferència 4,9%. A diferència del que es veurà en el cas del franquisme, la incidència de sentiments com patriotisme, orgull o nostàlgia és de 2,1% en total (*figura 24*).

Pel que fa al franquisme, el sentiment més comú l'ha estat la ràbia, amb un 23,5%, seguit per la tristesa (16,2%) i la indiferència (11,8%). També han aparegut sentiments com la incomoditat, la incomprensió o la por. Per últim, també hi ha un petit percentatge que ha contestat coses com “patriotisme”(3,2%), “orgull”(1,2%) i “nostàlgia”(2,5%) (*figura 25*).

⁸⁸ En aquest anàlisi només s'ha tingut en compte el primer sentiment que tenen els enquestats quan pensen en el franquisme i la Guerra Civil, no obstant això, a l'estudi des d'on s'han extret les respostes s'examinen fins a dos sentiments.

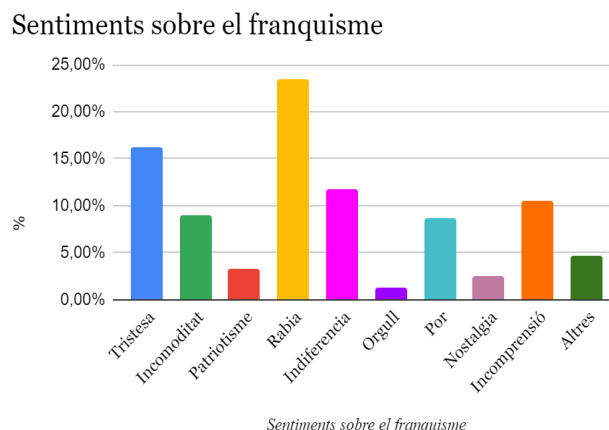
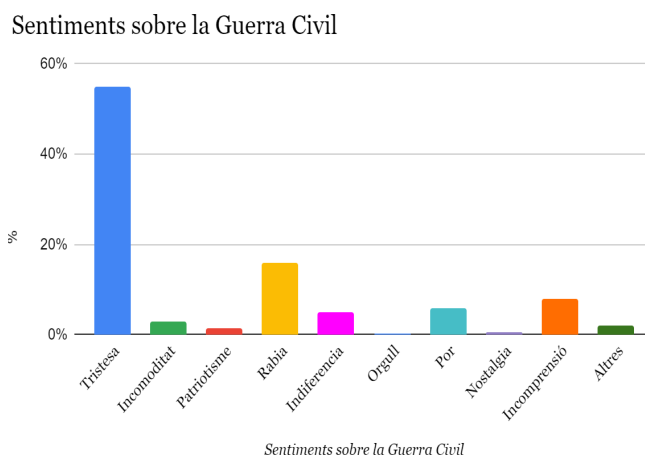

Figura 24: Sentiments sobre la Guerra Civil. Elaboració pròpia a partir de la pregunta 7 de l'estudi 2760 del CIS

Figura 25: Sentiments sobre el franquisme. Elaboració pròpia a partir de la pregunta 8 de l'estudi 2760 del CIS

També s’han agrupat una sèrie de preguntes relacionades amb el vincle i percepció que tenen els enquestats de la Transició. La primera qüestió ha estat si les persones enquestades opinaven que la forma en la qual s’havia portat a terme la Transició és un motiu d’orgull pel poble espanyol. Un 73% creu que sí, davant un 15,7% que ha contestat que no.

Seguidament, se’ls hi va preguntar als enquestats perquè afirmaven que la Transició era un motiu d’orgull. La gran majoria, un 36,1%, ha contestat que era perquè s’havia fet “*d’una forma civilitzada, en pau i sense violència*”. Un altre gran percentatge, un 21,3%, està orgullós perquè va representar “*un pas important per acabar la dictadura*”. I un 12,8% ha mencionat que està orgullós, ja que va ser un procés marcat pel “*consens general*”. Cal mencionar que també hi ha un 16,3% dels enquestats que no ha sabut explicar o respondre la raó per la qual se sentien orgullosos de la Transició.

Finalment, s’ha observat una de les preguntes relacionades amb el nivell d’incomoditat dels enquestats durant l’entrevista. La gran majoria de les respostes (85,5%) han estat que “no” davant un 13% que ha contestat que en algun moment sí que han sentit incomoditat.

A partir de les dades extretes a l’estudi es pot considerar com l’educació que han rebut els enquestats s’ha traduït als sentiments que tenen sobre la Guerra Civil i el franquisme. Com es pot observar al gràfic (x) el sentiment més dominant és la tristesa i els altres es troben tots per

sota del 16%. Per contra, amb el franquisme es veu que els sentiments són més mixtes i respostes com la indiferència, l'orgull, el patriotisme o la nostàlgia agafen més pes. La diferència de sentiments entre els dos períodes pot ser que en referent a la Guerra Civil els enquestats hagin rebut una educació a casa on el record de la Guerra, i de les víctimes familiars de la guerra, es troba relativament present, ja que cal recordar que almenys un 75% dels enquestats ha pogut identificar una víctima dins del seu cercle proper.

No obstant això, pel que fa al franquisme els mateixos sentiments que es tenen a casa i l'experiència que cadascú ha tingut, sumat a la manca d'ensenyament relacionat amb el franquisme (només un 28,3% dels enquestats ha rebut una educació on se li ha donat una certa importància) ha provocat que la visió que es té del règim sigui bastant més heterogènia i en alguns casos idealitzada.

Altrament, amb les respostes donades, també s'ha observat una mitificació de la Transició Espanyola, ja que en diversos punts de l'estudi els enquestats han qualificat la transició democràtica com esdeveniment més rellevant el segle, com a fet que hauria de portar orgull al poble espanyol i com a procés que es va realitzar pacíficament i a partir d'un consens general.

A partir de la informació donada per l'historiador Fernando Hernández a "*El bulldozer negro del general Franco*" i tal com s'ha mencionat amb anterioritat en aquesta recerca⁸⁹, la Transició no va ser un procés pacífic. Grups terroristes d'extrema esquerra van assassinar a 395 persones, associacions d'extrema dreta a 49 persones⁹⁰ i la violència policial va matar a 54 persones, més aquelles que morien a la presó a causa de les tortures. Això sense tenir en compte el centenar de ferits.⁹¹

Ideologia i identitat política dels enquestats:

Finalment, per acabar de realitzar una imatge realista de la situació espanyola en referència a la Guerra Civil, el Franquisme i la Transició s'ha d'observar quina relació tenen els sentiments dels enquestats amb la seva identitat política i ideològica. És per això, l'anàlisi de

⁸⁹ Referència: apartat "La Transició: la memòria històrica a la política espanyola" (pàg.8)

⁹⁰ Aquest número canvia depenent de la font utilitzada, no obstant aquest nombre sempre es troba entre els 35 i els 70.

⁹¹ HERNÁNDEZ, Fernando "*El bulldozer negro del General Franco*", 2016

les preguntes següents té l'objectiu d'especificar i identificar la ideologia i identitat política de l'enquestat en relació amb el context històric i ideològic del partit vers el franquisme.

Per iniciar l'apartat, quan els enquestats van ser preguntes quin bàndol de la guerra civil representava millor les seves ideologies van respondre el següent (figura 26). Un 30,9% dels enquestats han contestat que senten identificats amb el bàndol republicà i un 9,8% amb el bàndol nacional. No obstant la gran majoria, un 42,6%, diu que no se sent identificat amb cap dels dos.

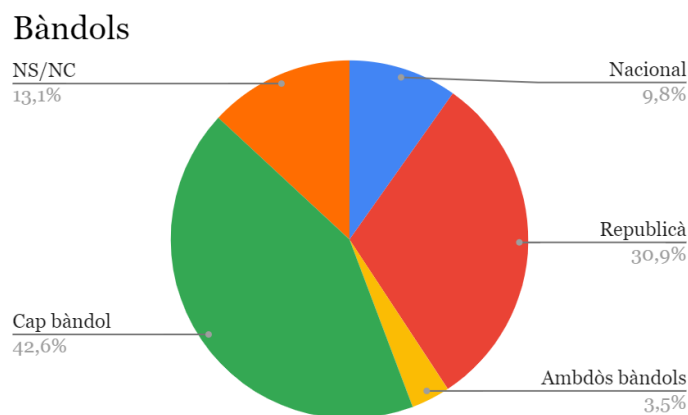

Figura 26: Quin dels bàndols reflecteix millor la seva ideologia?
 . Elaboració pròpia a partir de la pregunta 28 de l'estudi 2760 del CIS

Seguidament, s'han analitzat una sèrie de preguntes relacionades amb la identitat política dels enquestats. La primera qüestiona a l'enquesta sobre quin partit va votar durant les eleccions generals de l'any 2008. Els principals partits votats van ser el PSOE, per un terç dels enquestats, i el PP per un 19,7%. Altres partits votats van ser IU (Izquierda Unida) amb un 4%, CiU (Convergència i Unió) que representa un 1,5% i un 5,1% va votar a altres partits. Cal mencionar que prop del 16% dels enquestats majors de 18 anys van votar en blanc.

A continuació se'ls hi va preguntar quin partit dels mencionats abans, no votarien mai. Un 29,4% va contestar que al PP, un 4,7% al PSOE, un 7,8% a IU i un 0,4% a CiU.

Pel que fa a la ideologia dels enquestats, a l'estudi se'ls hi va demanar que qualifiquessin de l'1 al 10 amb el nombre més petit simbolitzant l'extrema esquerra i el més gran l'extrema dreta. Els resultats van ser els següents (figura 27), amb la mitjana situant-se al 4,5, és a dir a

un punt entre el centre i l'esquerra, fet que es veu reflectit si es té en compte que el partit més votat ha estat el PSOE. Pel que fa als extrems, un 7,8% se situa a l'extrema esquerra i un 1,5% a l'extrema dreta.

A més a més als enquestats procedents de Catalunya i el País Basc se'ls hi va preguntar sobre la seva afinitat amb el moviment nacionalista català i basc, respectivament (*figura 28*). La mitjana d'aquesta pregunta se situa al 5,33, una mica per sobre de la mitjana tirant a favor cap al moviment nacionalista o independentista. I la majoria dels votants, 25,3% es posicionen al mig.

Ideologia dels enquestats

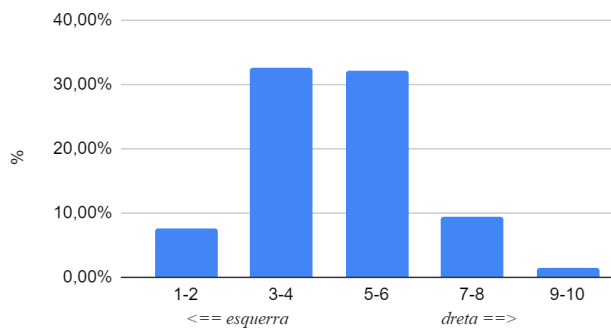

Figura 27: Ideologia dels enquestats. Elaboració pròpia a partir de la pregunta 41 de l'estudi 2760 del CIS

Afinitat amb els moviments nacionalistes català i basc

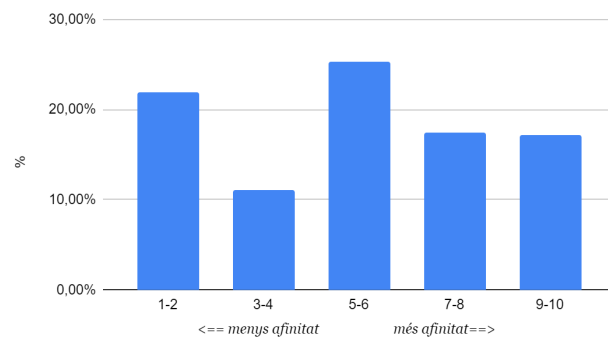

Figura 28: Afinitat amb els moviments nacionalistes català i basc. Elaboració pròpia a partir de la pregunta 45 de l'estudi 2760 del CIS

Per acabar l'entrevista, als enquestats van ser demanats que responguessin que tan orgullosos se sentien de ser espanyols. Una sorprenent meitat, 50,1% van respondre que “molt orgullosos”, seguits d'un 34,7% que es troben “bastant orgullosos”, finalment un 12,1% han contestat que senten o “poc orgullosos” o “gens orgullosos” o directament no se sentien espanyols.

A partir de les dades exposades en aquest estudi es podria dir que Espanya és un país on almenys un de cada dos dels seus habitants es troba orgullós de la seva nació, on existeix una certa igualtat d'opinió pel que fa als moviments nacionalistes tant al País Basc com a Catalunya, que ideològicament es troba a un centre lleugerament inclinat a la dreta i on la gran majoria de la seva població no se sent identificada per cap dels dos bàndols ideològics participants en la Guerra Civil.

Desafortunadament, aquest estudi tot i que fa relativament poc temps que es va portar a terme, pel que fa a l'àmbit de la política i a les tendències ideològiques del país està completament obsolet. Des de l'any 2008 fins a l'actualitat, 2022, han succeït una gran quantitat d'esdeveniments socials, polítics i econòmics que han afectat dràsticament tant a les ideologies dels espanyols com a les ideologies originals de molts partits polítics així com l'aparició d'alguns partits en concret.

Segons un estudi publicat l'octubre del 2020 per ESADE⁹², Espanya es troba en un període de polarització ideològica i territorial, és a dir que les opinions i posicions referents a esquerra o dreta que l'any 2008 es podien trobar al centre, cada cop es troben més properes als extrems.

En particular, aquest estudi parla sobre la polarització afectiva, un fenomen que es caracteritza per crear una resposta emocional negativa cap a les persones simpatitzants a un grup ideològic diferent. Això es veu reflectit en els mateixos resultats de l'estudi que declaren que hi ha una major polarització per ideologies d'esquerra-dreta que no pas per polítiques públiques concretes com podria ser la immigració, els impostos o sanitat.⁹³

Aquest esdeveniment de polarització es troba íntimament lligat amb períodes de crisi, tal com s'ha pogut observar al llarg de la història, per exemple amb el cas del crac del 29 i l'aparició de règims d'extrema dreta i moviments potents d'extrema esquerra o, en l'actualitat, amb la fallida de Wall Street l'any 2008, la crisi sanitària de la COVID-19 i les diverses crisis de refugiats i l'aparició de partits d'extrema dreta a tota Europa.

Conclusions:

Recapitem, amb aquest apartat es buscava crear una imatge més realista a la situació i la relació que tenen els espanyols en vers a la Guerra Civil, el Franquisme i la Transició a partir de l'educació que van rebre tant a casa com a l'escola i com aquesta ha afectat la seva visió d'aquests esdeveniments traumàtics.

⁹² MILLER, Luis: *"Polarización en España: más divididos por ideología e identidad que por políticas públicas"*, ESADE, 2020

⁹³ Els resultats de l'estudi van ser els següents: *"A l'any 2017 la polarització ideològica i territorial era entre dos i tres cops major que la polarització relacionada als impostos i la immigració, sis cops majors referents a la polarització relacionada a la sanitat pública i quinze cops majors que la "inexistent" polarització relacionada als serveis públics."*

Gràcies a les dades extretes de l'estudi realitzat pel CIS, s'ha pogut observar que la gran majoria d'espanyols que van rebre una educació abans del 2008, el seu coneixement sobre el franquisme es troba plegat d'anacronismes i mitificacions. Això es deu que, la que hauria de representar la seva principal font d'informació verídica i objectiva, l'escola, no li va donar una suficient importància al tema.

És per això que, en part, moltes d'aquestes persones van obtenir el seu coneixement a partir de les explicacions i converses que escoltaven a casa que, en molts casos, eren bastant limitades a causa del trauma generacional i el tabú que s'ha creat al voltant del tema a moltes famílies. No obstant això, la gran majoria d'espanyols tenen coneixement de com a mínim una persona propera a la família que va patir les conseqüències de la guerra i la repressió.

A part de tot això, rebre una educació esdeveniments traumàtics com aquests per part de persones que els van viure tan recentment, és inevitable que aquestes tinguin una visió esbiaixada dels fets i dels processos posteriors a la guerra. Per tant, les opinions o coneixences que poden haver transmès a la seva descendència estan alterades per les seves pròpies ideologies.

Pel que fa a la identitat ideològica i política dels espanyols. Actualment, el país es troba en un punt de polarització afectiva, és a dir que les ideologies d'esquerra - dreta es troben polaritzades als extrems, amb l'afegit del component afectiu que es caracteritza per provocar emocions negatives envers les persones simpatitzants de moviments ideològics diferents del propi.

Aquest fenomen, causa sobretot una tensió desmesurada entre els partidaris de diferents partits polítics, no pas per les seves pròpies opinions en relació amb polítiques públiques concretes sinó per la ideologia que representa, que cada cop s'allunya més i més cap als extrems.

És per això, que l'educació que han rebut i estan rebent els espanyols sobre els esdeveniments traumàtics de la seva història recent, no és suficient, ja que està provocant que alguns fets siguin mitificats i que les persones siguin més susceptibles a possibles relats revisionistes d'extrema dreta.

Són les noves generacions, els fills i els nets de les persones que van viure la Guerra Civil i la dictadura, els que necessiten rebre una bona educació d'aquests esdeveniments traumàtics, pel fet que, tal com explica el psicoanalista Mijolla, és la tercera generació qui es comença a qüestionar i rebutjar el relat de la història i busca coneixement en figures carismàtiques de l'actualitat que proposen una reconstrucció de la història basada en anacronismes i les seves pròpies percepcions de les ideologies passades.⁹⁴

⁹⁴DE MIJOLLA, Alain “*L'intergénérationnel et Nous*”, Dialogue, vol. no 154, no. 4, 2001, (page. 13-25)

El revisionisme i la manca d'esperit crític

Fins ara, el terme revisionisme havia aparegut tímidament al llarg de la recerca, especialment a l'hora d'il·lustrar el seu ús com a eina política i el perill que això comporta. Tanmateix, tal com expressa l'historiador italià Enzo Traverso, “*el revisionisme és un terme camaleònic*”⁹⁵ que ha tingut diversos usos i definicions al llarg del segle XX i XXI.

Primer de tot, el revisionisme de la història s'ha utilitzat per corregir l'explicació i concepció d'esdeveniments històrics determinats a partir del descobriment de noves fonts d'informació. Com exemplifica Traverso, amb el cas de la revisió del nombre de víctimes als gulags a l'URSS, que havia estat calculat al voltant dels deu milions i, posterior a la revisió, aquest s'ha reduït al milió i mig.

Seguidament, la història sol ser revisada a partir d'un canvi de paradigma en els interessos de la societat, com pot ser la investigació i la inclusió de la història de les dones, ja que “*implica un canvi de mirada*” i una “*nova perspectiva històrica.*”⁹⁶

Finalment, el revisionisme històric, apareix com a eina per crear un discurs apologètic envers la histografia del feixisme, el nazisme i en el cas d'Espanya amb el franquisme. Pel que fa a aquesta tendència, Traverso comenta que sol estar basada en el propi “*biaix polític de l'historiador i de la seva relectura del passat.*”⁹⁷

Doncs per tant, quan es parla de revisionisme s'ha de tenir en compte que és una part essencial de l'estudi de la història, ja que proposa una lectura del passat que evoluciona tant amb les tecnologies a les quals els historiadors tenen accés, així com els interessos i mentalitat de la societat.

No obstant això, el revisionisme es torna perillós quan aquest intenta crear un discurs apologètic o directament esdevé negacionistes d'esdeveniments que han succeït, com podria ser la Shoah o la dictadura Argentina.

⁹⁵ TRAVERSO, Enzo: (2006) “*Els usos del passat: Història, memòria, política*” (G.Muñoz Trans.) Universitat de València, (Text original publicat 2005)

⁹⁶ TRAVERSO, Enzo “*Els usos del passat: Història, memòria, política*” (2006)

⁹⁷ TRAVERSO, Enzo “*Els usos del passat: Història, memòria, política*” (2006)

En aquest apartat s'analitzarà aquest revisionisme apologètic, com aquest se sol convertir en una eina per partits d'extrema dreta i la relació que hi ha entre la manca d'educació i la susceptibilitat a aquesta tendència negacionista.

Revisionisme historiogràfic als partits d'extrema dreta a Espanya

De la mateixa forma que ha ocorregut al llarg del segle XX a països com Itàlia, Argentina o Alemanya, a Espanya ha aparegut una sèrie d'autors que busquen reescriure la història d'una forma completament tergiversada i anacrònica. Segons el professor Alberto Reig Tàpia, molts d'aquests revisionistes “viuen per la polèmica i l'entusiasme de provocar guerres mediàtiques”⁹⁸, amb la finalitat de crear prou publicitat per vendre les seves obres a un públic consumista, que no ha d'estar directament interessat en el tema des d'un principi.

Pel que fa a l'estudi de la història, el revisionisme no presenta cap mena d'avenç i, segons l'historiador Javier Tusell, no val la pena dedicar-li cap sort d'atenció. Ara bé, en l'instant en el qual aquest revisionisme comença “a denotar un lliscament de la dreta social i política cap a un neoconservadorisme radical”⁹⁹. És quan se li hauria de prestar atenció, ja que en la gran majoria de casos, aquest tipus de discurs sol ser utilitzat per l'extrema dreta com a eina de manipulació.

I, precisament, això és el que es veurà en aquest apartat. A continuació s'analitzaran els principals discursos i mites revisionistes de la història espanyola i com aquestes són emprats i divulgats amb un objectiu polític.

Discursos revisionistes sobre la Guerra Civil Espanyola, el Franquisme i la Transició.

Respecte al revisionisme espanyol, la Guerra Civil, la IIa República, el franquisme i la Transició solen representar els temes predilectes a revisar. Ja sigui per la pròpia ambigüitat històrica que representen¹⁰⁰ o pel fet que mostren una oportunitat per fer ressorgir els odis individuals causats per la Guerra Civil¹⁰¹, amb un propòsit de benefici econòmic pels autors.

⁹⁸ TAPIA REIG, Alberto “*Anti Moa*” Ediciones B, Barcelona 2006

⁹⁹ TUSELL, Javier, “*El revisionismo histórico español*”, El País, 2004

¹⁰⁰ Ja que, s'ha de tenir en compte que en ser història recent sobre un esdeveniment traumàtic del país, tal com s'ha demostrat en altres apartats de la recerca, s'ha preferit donar veu a una història “oficial”, en comptes de la memòria de la repressió i la violència franquista (per més informació tornar a “*La Transició i la memòria històrica a la política espanyola* pàg. 8)

¹⁰¹ TAPIA REIG, Alberto (pròleg de Paul Preston) “*Anti Moa*” Ediciones B, Barcelona 2006

A Espanya, aquest revisionisme historiogràfic ha agafat especial força amb l'inici del segle XXI, en particular després de l'aprovació de la llei de memòria històrica del 2007. I en part, gràcies a les plataformes que han rebut autors com Pio Moa o César Vidal als mitjans de comunicació com la COPE i el conglomerat empresarial de *Libertad Digital*¹⁰², que han garantit la popularitat entre les masses.

L'inici del discurs revisionista espanyol comença amb la IIa República com a detonat de la Guerra Civil Espanyola. Segons Pio Moa, *“les decisions i els principals personatges dels esdeveniments polítics de la Segona República (amb les seves actituds) van traçar les marxa cap a la Guerra.”*¹⁰³, en altres paraules, Moa argumenta que els actes polítics de la IIa República van ser els causants de la Guerra Civil Espanyola, en comptes de l'alçament militar del 1936.

De fet, pel que fa a la naturalitat de la sublevació militar del 1936, Moa fa un discurs apologista de les intencions de Franco i el general Mola. Defensant que es van “veure obligats” a actuar contra un règim d'esquerres que havia trencat “les normes del joc” i que portava el país vers a una guerra civil inevitable. I que, per tant, els conservadors i el nacionals *“es van alçar de forma espontània amb l'objectiu d'alliberar-se contra un Govern il·legítim i revolucionari que a penes es trobava sostingut per uns fanàtics al servei de Stalin.”*¹⁰⁴

Aquest argument de responsabilitat de la Guerra Civil Espanyola se sustenta a partir del discurs de Moa en el qual raona que l'inici de la Guerra va ser amb la Revolució d'Astúries el 1934¹⁰⁵. Una revolució “bolxevic” que buscava l'inici d'una guerra civil en realitzar un cop d'estat contra una CEDA “legalista” que havia estat escollida de forma democràtica.

Aleshores, a partir d'aquest argument, Moa declara que la sublevació del 1936, simplement era la resposta de la dreta al “cop d'estat” que havia fet l'esquerra amb la revolució d'Astúries, marcant aleshores l'any 1934 com el de l'inici de la Guerra Civil Espanyola.

¹⁰² IES José Manuel Blecua: Revisionismo histórico y contrarrevisionismo en España, *Blog de Historia de España, Departamento de Geografía e Historia*, (12 de juny del 2011), Saragossa

¹⁰³ SEVILLANO CARRERO, Francisco: *El revisionismo historiográfico sobre el pasado reciente de España*, Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea, 6 (pp. 183-190) 2007,

¹⁰⁴ TAPIA REIG, Alberto *“Anti Moa”* Ediciones B, Barcelona 2006

¹⁰⁵ Argument del qual ja s'ha desmuntat a l'apartat de *“La relació de la població espanyola amb el règim franquista”* d'aquesta recerca específicament a la pàgina 69

Creant, d'aquesta forma, una imatge apologètica dels nacionals com el d'uns llibertadors d'Espanya i Franco com una figura neutra, *“respectuosa de la llei, defensora de la República i únicament disposada a sortir-se d'ella si es desencadenava una revolució.”*¹⁰⁶

Amb aquest discurs apologista, Moa sosté que gràcies a Franco, Espanya, va estalviar-se d'entrar a la Segona Guerra Mundial. Que la repressió franquista va ser molt inferior en comparació a la de la república i que, definitivament, la dictadura franquista va proporcionar al país el *“major període de pau i prosperitat de la història espanyola (...) que va fer possible assentar les bases per una feliç transició democràtica.”*¹⁰⁷

Dit d'una altra manera, la tesi apologista de Moa gira al voltant de la imatge de Franco com un salvador del futur hipotètic del país i que per tant, el cop d'estat de 1936 simplement havia estat una estratègia militar i una guerra preventiva contra les possibles accions de la República. Tapia Reig, descriu l'argumentació de Moa de la següent forma: *“(la guerra civil i la repressió) hauria estat un mal menor davant el previsible holocaust que una República soviètica (...) hauria desencadenat després de la seva victòria.”*¹⁰⁸

Aquest discurs revisionista no només està limitat a Pio Moa, autors com l'hispanista nord-americà Stanley Payne argumenta que *“Franco va ser necessari per als espanyols”*, ja que el país necessitava una mà dura per controlar *“als revolucionaris que posaven en perill l'ordre social tradicional”*¹⁰⁹. O personalitats com Cèsar Vidal que en les seves obres fa ús de la manipulació de fonts històriques amb l'objectiu de crear falsos arguments com a mode de propaganda anti republicana, com és el cas del llibre *“Paracuellos-Katyn: un ensayo sobre el genocidio de la izquierda”*¹¹⁰

Com és evident, tota aquesta argumentació no es troba fonamentada ni en estudis oficials ni en fonts històriques que suportin la tesi d'aquests autors¹¹¹. De fet durant els anys anteriors i posteriors a les publicacions de les seves obres han aparegut tant estudis com publicacions fetes per historiadors on es desmunten completament les teories de Moa, Vidal o Payne.

¹⁰⁶ TAPIA REIG, Alberto *“Anti Moa”* Ediciones B, Barcelona 2006

¹⁰⁷ TAPIA REIG, Alberto *“Anti Moa”* Ediciones B, Barcelona 2006

¹⁰⁸ TAPIA REIG, Alberto *“Anti Moa”* Ediciones B, Barcelona 2006

¹⁰⁹ TAPIA REIG, Alberto *“Anti Moa”* (Sobre Stanley Payne, pàg. 352) Ediciones B, Barcelona 2006

¹¹⁰ MUÑOZ, Manuel *“Revisando a los Revisionistas”*, rebellion.org 2009

¹¹¹ Ja que sota cap circumstància se'ls pot considerar historiadors, car cap d'ells s'ha dedicat a l'estudi de la història

Per exemple, el discurs més popular de Moa on declara que la Guerra Civil Espanyola va iniciar amb la Revolució d'Astúries i un suposat cop d'estat el desmunta completament Tapia Reig a la seva obra "*Anti-Moa*" (2006) a partir de les paraules del mateix Moa. Ja que exposa l'evident biaix ideològic de Moa en la forma en la qual descriu el figurat cop d'estat de la Revolució d'Astúries del 34' com una revolució bolxevic que buscava l'inici d'una guerra civil contra un estat legal que havia estat escollit de forma democràtica. Contra la sublevació militar del 1936, que la defineix com a una revolució espontània i llibertadora del poble espanyol d'un govern il·legítim, que portaria al país a una República soviètica.

A més a més, tal com exposa Fernando Hernández a la seva obra "*el Bulldozer negro del general Franco*" la sublevació militar no va ser un fet espontani. Ja que, cal tenir en compte que, des de molt abans de l'assassinat de Calvo Sotelo el general Mola, principal líder de l'alçament havia dipositat grans quantitats de diners en comptes estrangeres en cas que el cop d'estat no donés els seus fruits.¹¹²

Pel que fa a l'argument de Moa que la repressió franquista va ser inferior en comparació a la republicana, a part que un "mal menor" en comparació a la que hauria provocat la República si hagués guanyat la guerra. Es desmunta ràpidament amb el simple registre de fosses comunes, persones desaparegudes i dades de la repressió per bàndol durant la guerra civil i els condemnats a mort durant la dictadura.¹¹³

Finalment, el mite de Moa de la figura de Franco com a salvadora de la Pàtria d'una Segona Guerra Mundial. Es descompon amb la publicació d'estudis per Manuel Ros i Norman J.W Goda l'any 2002 - anteriors a "l'estudi" de Moa - on es mostren els diversos preparatius de Franco per entrar a la Guerra, fins a l'any 1941, que van ser tots impeditos per Hitler i Mussolini.¹¹⁴ Aquest argument, a més a més, es troba recolzat per les declaracions de l'any 1978 d'Antonio Marquina sobre el tema: "*són Hitler i Mussolini qui no volen la bel·ligerància d'Espanya que Serrano Suñer i Franco sí que volien...*"¹¹⁵

¹¹² HERNÁNDEZ, Fernando: *El bulldozer negro del general Franco*: Presente y Pasado, Espanya, 2016

¹¹³ Com bé s'ha demostrat en diversos apartats d'aquesta recerca com "*El sacrifici de la memòria històrica: el perill de l'oblit*" (pàg.15) i "*La relació de la població espanyola amb el règim franquista*" (pàg. 69)

¹¹⁴ (Manuel Ros i Norman J. W. Goda, 2002) Citat a TAPIA REIG, Alberto "*Anti Moa*" Ediciones B, Barcelona 2006

¹¹⁵ (Antonio Marquina, 1978) Citat a TAPIA REIG, Alberto "*Anti Moa*" Ediciones B, Barcelona 2006

En definitiva, tot i ser discursos que han estat infinites vegades desmuntats per historiadors i experts en el tema, autors com Pio Moa, Cèsar Vidal, Stanley Payne segueixen trobant una plataforma i un públic que està més que disposat a llegir les seves obres independentment de l'anacròniques que siguin. Ja que, a part de crear polèmica¹¹⁶, diuen el que algunes persones volen escoltar.

El discurs revisionista com a eina de manipulació política

Tanmateix, com s'ha comentat en la pròpia introducció d'aquest apartat, i de la mateixa forma que declaren historiadors com Tusell, Tapia i Preston, el més preocupant dels discursos revisionistes, no és necessàriament la seva visió anacrònica de la història que en instàncies pot semblar tan ridícula com és insensible, sinó el fet que pot ser i estar sent utilitzada com a eina de manipulació política per partits d'extrema dreta com a forma de "sustentar" els seus discursos neofranquistes d'odi.

Aquesta tendència de fer servir discursos revisionistes i negacionistes està sent sobretot emprada pels partits de dreta amb l'objectiu de consolidar els seus contraarguments a totes les polítiques relacionades amb la memòria històrica, així com desacreditar històricament a l'esquerra i fer una apologia del règim i la ideologia franquista.¹¹⁷

L'ús de discursos revisionistes dins de la política, van iniciar amb la legislatura del PP de José María Aznar (1996 - 2000) "*com a resposta a l'avenç de la historiografia sobre la repressió (...) i l'augment del moviment memorialista*"¹¹⁸, amb la creació d'associacions per a la preservació de la memòria història durant aquella època.

De fet, cal mencionar que Aznar, en finalitzar la seva presidència, va ajudar a crear un públic i una plataforma per a Moa. Citant la seva obra diverses vegades i assumint el discurs revisionista de Moa a la seva pròpia fundació, la FAES.¹¹⁹

¹¹⁶ Que ja se sap que és una molt bona tècnica publicitària

¹¹⁷ Evidentment, sempre sense fer cap mena de lloança directa a Franco

¹¹⁸ MUNÁRRIZ, Ángel: "*La victoria de "los moas": el revisionismo alcanza la cúspide de la derecha española*", InfoLibre, 2021

¹¹⁹ (Francisco Espinosa) Citat a MUNÁRRIZ, Ángel: "*La victoria de "los moas": el revisionismo alcanza la cúspide de la derecha española*", InfoLibre, 2021

La utilització del Partit Popular d'arguments revisionistes i negacionistes, inicien amb Aznar i continuen al llarg de les següents dues dècades, accentuant-se sobretot en discursos relacionats amb la memòria històrica i les seves lleis corresponents¹²⁰. Per exemple, l'any 2008, Mariano Rajoy, exmembre del PP i expresident espanyol, va declarar en una entrevista que *“per si ell fos, eliminaria tots els articles de la llei de memòria històrica que parlen de donar diners públics per recuperar el passat”*¹²¹, ja que segons el seu punt de vista, i tal com va mencionar aquell mateix any, *“(Rajoy) no era partidari d'obrir ferides del passat, que no condueixen a enlloc”*.¹²²

Seguint aquesta mateixa línia d'argumentació, l'any 2015 Pablo Casado, que en aquell moment era sotssecretari de Comunicació del PP, va afirmar *“que la gent d'esquerres són uns “carques” perquè estan tot el dia pensant en la guerra de l'avi i en la fossa de no sé qui”*¹²³

El següent any, l'exministra i expresidenta del PP de Madrid, la senyora Esperanza Aguirre va declarar el següent sobre l'actuació del PP davant la Llei de memòria històrica del 2007, *“la Llei de memòria històrica és fratricida i hauria d'haver estat derogada pel PP”*¹²⁴

Fins ara, els arguments utilitzats pels membres del PP han estat “simplement” dirigits envers la llei de memòria històrica. Tanmateix, hi ha hagut altres instàncies, com les que es mencionaran a continuació, on directament fan afirmacions sobre la Segona República, Guerra Civil i el Franquisme, completament anacròniques.

N'és un bon exemple la declaració de Jaime Mayor Oreja, membre del PP, l'any 2007. On al ser entrevistat per *La Voz Galicia* va definir la dictadura com uns anys *“d'extraordinària placidesa”* a part *“d'afirmar no sentir la necessitat de condemnar res (relacionat amb la*

¹²⁰ Llei de memòria històrica 2007 i la proposta de llei de memòria democràtica, a les quals se li ha dedicat uns apartats a aquesta recerca, (pàg. 15 i 20)

¹²¹ (Mariano Rajoy, 2008) Citat a RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021

¹²² (Mariano Rajoy, 2008) Citat a RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021

¹²³ (Pablo Casado, 2015) Citat a RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021

¹²⁴ (Esperanza Aguirre, 2016) Citat a RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021

dictadura), perquè va haver-hi moltes famílies que la van viure amb naturalitat i normalitat.”¹²⁵

Finalment, el juny del 2021, Pablo Casado, que en aquells moments era el líder del Partit Popular, va declarar a la tribuna del Congrés que *“la Guerra Civil va ser l’enfrontament entre els que volien la democràcia sense llei i els que volien llei sense democràcia”*¹²⁶

Tal com es pot observar en aquests exemples, el PP fa ús del discurs revisionista, especialment per desacreditar les mesures preses en relació amb la memòria històrica. Arguments, que creen la imatge d’una “dictablanda” on el seu líder va garantir el *“major període de pau i prosperitat de la història espanyola”*. Amb aquest tipus de discurs, el Partit Popular, a part de fer l’ús de la història revisionista com a eina de manipulació per invalidar la seva oposició aconseguix, com expressa Pedro Paniagua, *“menysprear les víctimes del franquisme en un intent de negar o atenuar els crims comesos pel règim”*¹²⁷.

Aquestes declaracions, però, no estan únicament reservades al Partit Popular. Cal mencionar el cas particular de Javier Ortega Smith, actual sots president de Vox. Aquest utilitza el revisionisme històric per fer una apologia del franquisme i els seus actes, ja que tot i que menciona alguns aspectes negatius, sempre n’afegeix d’altres a les accions de l’esquerra per a desacreditar el seu anomenat *“discurs únic que (...) es preten imposar”*¹²⁸.

Per exemple, l’octubre del 2020 va declarar que durant el franquisme *“hi havia eleccions”*, afegint *“Una altra cosa és que si eren democràtiques o no. Però n’hi havia, el que passava és que sempre les guanyava el règim”*.¹²⁹

¹²⁵ (Jamie Mayor Oreja, 2007) Citat a RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021

¹²⁶ REDACCIÓ EL HUFFPOST: *Pablo Casado la lía al definir la Guerra Civil de una forma muy particular: Es intolerable”* Huffingtonpost.es, 2021

¹²⁷ (Pedro Paniagua, 2017): Citat a RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021

¹²⁸ EUROPA PRESS: *Ortega Smith dice que en el franquismo “había elecciones” que “siempre ganaba el régimen”*, 20 minutos, 2020

¹²⁹ (Javier Ortega Smith, 2020) Citat a EUROPA PRESS: *Ortega Smith dice que en el franquismo “había elecciones” que “siempre ganaba el régimen”*, 20 minutos, 2020

A més a més, fa ús de declaracions com la següent on va descriure a les Trece Rosas¹³⁰ com que “*formaven part de les joventuts socialistes unificades que dirigien txeques a Madrid on es va violar, torturar i assassinar*”¹³¹ Equiparant d’aquesta forma, la repressió republicana amb la franquista.

De fet sobre la república ha afirmat coses com que la Segona República va representar un procés previ a la Guerra Civil, ja que “*durant la república en la qual es cremaven esglésies, es violaven monges i hi havia espanyols perseguits per les seves idees polítiques (i que per tant) es vivia en una preguerra. Allò (la República) no era un paradigma de llibertat ni democràcia*”.¹³²

A banda d’això, també ha mencionat que “*(les esquerres) s’han obstinat a reescriure la història i dir que la república va ser paradisiaca, democràcia, pau i ordre. I que després van arribar uns tirants van acabar amb aquesta democràcia, pau i ordre.*”¹³³ A part de declarar que les eleccions de 1936 on va guanyar el Front Popular, van ser un frau electoral.

Finalment, només cal observar la declaració que va fer aquell mateix octubre sobre el franquisme, on es nega a condemnar expressament el franquisme. Ja que afirma que no condemna cap altre aspecte de la història espanyola i argumenta “*què és això de condemnar una part de la història com si hi hagués un tribunal de censura o un “gran hermano” que decideixi*”¹³⁴. A més a més, apunta que, com a qualsevol altre esdeveniment històric, la dictadura franquista va tenir “*les seves llums i ombres*” exemplificant-ho amb l’argument que durant el franquisme va haver-hi un ressorgiment econòmic després de la Guerra Civil, així com la creació de la xarxa de pantans i carreteres.¹³⁵

¹³⁰ Les Trece Rosas, van ser tretze dones militants republicanes que van ser acusades de l’assassinat del comandant de la Guardia Civil, Isaac Gabaldón, la seva filla i el seu xofer. Quan en el moment de l’homicidi les tretze dones estaven empresonades a la presó de “Las Ventas” a Madrid. Les Roses van ser sentenciades a pena de mort pel règim franquista.

¹³¹ (Javier Ortega Smith, 2019) Citat a EUROPA PRESS: *Ortega Smith dice que en el franquismo “había elecciones” que “siempre ganaba el régimen”*, 20 minutos, 2020

¹³² (Javier Ortega Smith, 2020) Citat a EUROPA PRESS: *Ortega Smith dice que en el franquismo “había elecciones” que “siempre ganaba el régimen”*, 20 minutos, 2020

¹³³ (Javier Ortega Smith, 2020) Citat a EUROPA PRESS: *Ortega Smith dice que en el franquismo “había elecciones” que “siempre ganaba el régimen”*, 20 minutos, 2020

¹³⁴ (Ortega Smith, 2020) Citat a EUROPA PRESS: “*Ortega Smith: yo no condeno expresamente al franquismo*”, Público, 2020

¹³⁵ EUROPA PRESS: “*Ortega Smith: yo no condeno expresamente al franquismo*”, Público, 2020

Per finalitzar aquest recull d'arguments revisionistes utilitzats pels membres de Vox, cal mencionar les paraules expressades per Ignacio Camuñas, membre de Vox entre el 2013 i el 2014, durant la Jornada de Concòrdia, Consituició i Patriotisme del PP: *“La Guerra Civil és el fracàs de tots els espanyols. I si hi ha un responsable directe, és el Govern de la República. Un cop d'Estat no és el que va ocórrer en el 1936, ho sento pel que opinin molts altres historiadors. És millor oblidar el passat i no continuar furgant i prenent que, poc menys, la dreta és la culpable del 36 i de la Guerra Civil. Això és mentida, segons el meu parer.”*¹³⁶

A diferència de la majoria dels casos del Partit Popular, Vox fa una apologia directa al franquisme, arribant fins i tot a culpabilitzar al Govern de la República de la Guerra Civil. Utilitzant d'aquesta forma discursos directes de les teories més extremes dels revisionistes com Moa o De las Ciervas. Desacreditant d'aquesta forma als partits d'esquerra, invalidant l'experiència traumàtica que va resultar la Guerra Civil i la dictadura franquista per a tot el país, a part de manipular completament a la seva audiència amb arguments completament anacrònics.

Per concloure, cal rescatar el que ja s'ha argumentat diverses vegades al llarg d'aquest apartat. El problema real que presenta els discursos revisionistes és el fet que estan sent emprats com a eina de manipulació política per partits d'extrema dreta, amb l'objectiu de desacreditar les mesures preses i proposades per l'esquerra, així com sustentar el seu propi discurs apologètic del franquisme. A part del fet que estan oferint una plataforma real a pseudohistoriadors revisionistes i validant completament els seus arguments negacionistes.

¹³⁶ (Ignacio Camuñas, 2021) Citat a Citat a RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021 Es pot observar el vídeo complet de l'entrevista a <https://dai.ly/x82t8ox>

La manca d'educació i la susceptibilitat a discursos revisionistes

A partir de l'inici de la campanya electoral de Donald Trump l'any 2015, va aparèixer a escala mundial un debat crític al voltant de les *fake news* i el paper que tenien les xarxes socials en estenent-les. Així com la forma en la qual poden ser i són utilitzades com a eina política

Tal com s'ha pogut observar en l'apartat anterior, a la política espanyola existeix un ús del revisionisme semblant al de les *fake news*. Amb la diferència, que la informació enganyosa que estan utilitzant és d'uns esdeveniments que han succeït fa més de 50 anys i és un discurs que està recolzat per unes suposades i reconegudes figures d'autoritat, malgrat que aquestes no siguin d'historiadors.

Pel que fa a les *fake news* i la forma en la qual la societat hauria de respondre a aquestes, la filosofa i filòloga francesa Barbara Cassin reflexiona que els ciutadans tenen l'obligació de jutjar l'ús del llenguatge dels polítics, especialment en els casos d'ús de fal·làcies d'autoritat.¹³⁷ No obstant això, com és possible que les persones siguin capaces d'exercir aquest judici, si no tenen el coneixement suficient per saber distingir una fal·làcia d'un esdeveniment?

En aquest apartat de la recerca, s'observarà com la manca d'un ensenyament competent sobre la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició està provocant que la gent sigui més susceptible a la manipulació política a partir d'un discurs revisionista.

L'absència d'una educació del franquisme competent

Al llarg d'aquesta recerca, s'ha tractat diverses vegades i en profunditat com el model educatiu espanyol tracta la Guerra Civil, la dictadura Franquista i la Transició Democràtica. Tal com s'ha considerat en apartats anteriors, l'educació del franquisme a Espanya presenta tres parts a analitzar: la legislativa, la teòrica i la resposta posterior a la vida social i política dels alumnes.

¹³⁷GESBERT, Olivia (Presentadora) *Des mots, pour quoi faire? (avec Barbara Cassin)*, à La Grande Table des Idées, France Culture, Radio France, (6 novembre 2018) <https://www.radiofrance.fr>

Pel que fa a l'apartat legislatiu de l'educació espanyola,¹³⁸ s'ha analitzat que a l'única llei relacionada amb la perseveració de la memòria històrica, la llei de memòria històrica del 2007, no inclou cap apartat on s'especifiqui un currículum relacionat amb el tractament de la guerra civil, la dictadura franquista, la repressió i la transició. Per tant, es pot afirmar que l'Estat no es fa càrrec d'establir un discurs o un ensenyament homogeni del franquisme. De fet, a la pròpia exposició de motius de la llei, es declara que “*No es tarea del legislador implantar una determinada memoria colectiva.*”¹³⁹

Seguidament, quant al mateix ensenyament del franquisme, s'ha considerat tant la teoria curricular que presenta el Departament d'Educació com la forma en la qual aquesta es posa en pràctica en una aula. Cal tenir en compte que la guerra civil, el franquisme i la transició, és un temari que només es tracta a 4t de l'ESO i 2n de Batxillerat.

Després d'analitzar la proposta curricular de l'ESO, s'ha conclòs que el tractament del franquisme és completament superficial, sobretot si es té en compte la rellevància política i social que té encara el franquisme a Espanya. I, a més a més, tal com declara Campamà, “*Els temaris en aquest país, es caracteritzen per ser immensos, per ser molt llargs.*”¹⁴⁰ Fet que provoca que en molts casos sigui impossible pel professor explicar el temari complet i de forma detallada.

Pel que fa a la proposta curricular de Batxillerat, a part del fet que el temari es troba completament regulat i establert pel propi Departament d'Educació, és innegable afirmar que els ensenyaments que s'imparteixen a 2n de Batxillerat sobre la Guerra Civil, la dictadura i la Transició, són amb diferència més complets. No obstant això, es podria discutir que només el percentatge de la població que acaba continuant amb 2n de Batxillerat rep aquesta educació, així com el fet que el temari i el nivell d'aprofundiment que es té es veu sempre acotat per la Selectivitat.

¹³⁸ Per més informació anar a l'apartat d'aquesta recerca de *La presència de l'educació a la memòria històrica* (pàg. 33)

¹³⁹ LO 54/2007 de la memòria històrica, Exposició de motius, (BOE núm 310)

¹⁴⁰ Segons Salvador Campamà (2022) “*Els temaris en aquest país, es caracteritzen per ser immensos, per ser molt llargs.*” entrevista completa als annexos (pàg. 126)

Finalment, també s'ha de tenir en compte la importància que tenen els coneixements que es deixen de donar, ja que representa una part de la informació que la població general simplement no rep. Aquesta, és una de les conclusions a les quals arriba l'escriptor i pedagog Enrique Javier Díez quan descriu l'ensenyament de la memòria històrica com *L'assignatura pendent*.

Segons Díez, la didàctica espanyola del franquisme presenta tres problemes principals d'explicació de coneixement. Primer de tot, se sol presentar la guerra civil com un conflicte igualitari i fratricida i se l'equipara amb la república, *“Es busca en moltes ocasions fer paral·lelismes entre els colpistes i els defensors de la democràcia, afirmant en alguns manuals (didàctics) que “un i l'altre bàndol van provocar les mateixes víctimes”*¹⁴¹. A més a més s'utilitza un llenguatge que disminueix la gravetat del cop d'estat com del règim franquista *“Es parla d'alçament no de cop d'estat (...) (es diu) que una dictadura és simplement un govern no democràtic (...) on l'únic problema és que no va haver-hi llibertat d'expressió”*.¹⁴²

Per últim directament s'oculta i s'invisibilitza part dels esdeveniments com l'embargament de béns durant la dictadura, el paper legitimador de l'església i la lluita antifranquista, així com dedicant-li gran part dels continguts curriculars a la Guerra Civil en comptes d'explicar la postguerra i els anys de dictadura *“Els 44 anys, que és el període que transcorre entre la II República i el franquisme, haurien d'ocupar a prop del 50% dels continguts del segle XX, simplement per un tema cronològic (no obstant això) només ocupa el 9%”*¹⁴³

Aquest fenomen provoca que el contacte que té gran part de la població del país amb la guerra civil, el franquisme i la transició sigui incomplet o esbiaixat i per tant acabi complementant les seves coneixences amb les històries que es puguin explicar a casa. Així com el coneixement que imparteixin figures carismàtiques de referència, com podrien ser polítics.

¹⁴¹ DÍEZ, Enrique Javier, *“La memòria històrica invisibilizada en la educación”*, La memoria historica en el currículum escolar, ResearchGate, 2018

¹⁴² DÍEZ, Enrique Javier, *“La memòria històrica invisibilizada en la educación”*, La memoria historica en el currículum escolar, ResearchGate, 2018

¹⁴³ DÍEZ, Enrique Javier, *“La memòria històrica invisibilizada en la educación”*, La memoria historica en el currículum escolar, ResearchGate, 2018

La postveritat a la política espanyola

Tal com s'ha presentat a la introducció d'aquest subapartat, les *fake news* és una exitosa eina de manipulació de masses. La qual, durant els darrers anys i, amb l'ajuda de les xarxes socials, ha portat a la societat en un punt de postveritat, on la veritat o la realitat ha esdevingut un fet irrellevant.

En aquest estat de postveritat, tal com expressa Jorge Dioni, “*La realitat, en forma de fets o dades, importa menys que les apel·lacions a l'emoció.*”¹⁴⁴. En altres paraules, actualment, un bon discurs polític busca crear una narrativa -fictícia o no- que connecti emocionalment amb l'oient. Ja que, de la forma en la qual descriu la poetessa Maya Angelou “*La gent oblidarà el que vas dir, la gent oblidarà el que vas fer, però la gent mai oblidarà com la vas fer sentir.*”¹⁴⁵

De la mateixa forma en la qual el discurs polític sedueix a l'oient a partir de l'ús de les seves emocions, també busca desacreditar a l'oposició. Independentment que la informació sigui veraç o no, el simple fet de crear dubte o polèmica és suficient. Ja que, es vulgui o no, les persones sempre es troben predisposades a creure allò que s'alinea més a la seva forma de pensar o veure el món.

Per tant, i en forma de resum, tal com expressa The Economist les *fake news* “*no pretenen convèncer, sinó reforçar els prejudicis*”¹⁴⁶ mitjançant la creació d'un discurs polític basat en els sentiments i emocions que aquest provocarà en l'oient.

Aquesta descripció de l'objectiu de les *fake news* enllaça directament al que declarava el filòsof Hèctor Lerma sobre la susceptibilitat a la manipulació “*l'home es troba subjugat a la manipulació (...) i el control subliminar dels impulsos emocionals de la massa*”. Provocant que “*les decisions morals, polítiques, econòmiques, socials i culturals siguin imposades (...) per una dinàmica social que progressa mitjançant una societat completament passiva.*”¹⁴⁷

¹⁴⁴ DIONI, Jorge, “*Por qué la verdad importa cada vez menos en la política (y no podemos hacer mucho)*”, GQ, 2016

¹⁴⁵ (Maya Angelou) Citada a DIONI, Jorge, “*Por qué la verdad importa cada vez menos en la política (y no podemos hacer mucho)*”, GQ, 2016

¹⁴⁶ (The Economist) Citat a DIONI, Jorge, “*Por qué la verdad importa cada vez menos en la política (y no podemos hacer mucho)*”, GQ, 2016

¹⁴⁷ LERMA, Hèctor: *La Formación del criterio*, Revista Panamericana de la pedagogía (núm 2), 2001

Tot això concorda directament amb les paraules d'Alain de Mijolla sobre la forma en la qual un esdeveniment traumàtic afecta a les generacions posteriors. Mijolla declara que són els infants de la segona generació, el que han crescut amb una visió anacrònica de la història, els que en un futur seran més susceptibles a figures carismàtiques que els hi proposin una visió de la història diferent.¹⁴⁸

No obstant això, quina relació té el fenomen de la postveritat amb el revisionisme i la susceptibilitat a la manipulació política? A continuació, com a forma d'exemple, s'observaran com les declaracions revisionistes de polítics espanyols que s'han recollit a l'apartat anterior enllacen amb les característiques principals d'un discurs polític basat en la postveritat.

Primer de tot l'ús de l'emotivitat per connectar amb l'oient es pot reconèixer a frases com “*és millor oblidar el passat i no continuar furgant*” (Igancio Camuña, 2021) i declaracions com “*(Rajoy) no era partidari d'obrir ferides del passat, que no condueixen a enlloc*” (Mariano Rajoy, 2008).

En aquestes dues afirmacions es pot observar com Rajoy i Camuña fan ús del trauma que va suposar la Guerra Civil, la dictadura franquista i la transició democràtica, per als espanyols i la necessitat de tancament que tenen, per promoure un discurs contrari a la memòria històrica i els seus propòsits de recuperació i ensenyament de la història, així com l'exhumació de fosses comunes i la narrativa de la repressió de la dictadura i la lluita antifranguista.

A continuació, com es veu a les següents declaracions, es troba el tipus de discurs que busca desacreditar l'oposició. “*Que la gent d'esquerres són uns “carques” perquè estan tot el dia pensant en la guerra de l'avi i en la fossa de no sé qui*” (Pablo Casado, 2015) o directament invalidar les mesures polítiques realitzades “*la Llei de memòria històrica és fratricida i hauria d'haver estat derogada pel PP*” (Esperanza Aguirre, 2016).

Aquestes afirmacions ataquen obertament l'oposició de -en aquest cas- el PP. Fent ús, en el cas de Casado, d'un vocabulari i registre que dista molt de ser formal. Generant així suficient

¹⁴⁸ DE MIJOLLA, Alain, “*L'intergénérationnel et Nous*”, Dialogue, vol. no 154, num 4, 2001

polèmica per crear controvèrsia i ridiculitzar qualsevol política o opinió de l'oposició relacionada amb la memòria històrica.

Finalment, especialment en el cas de Vox, moltes de les afirmacions que s'han recollit buscaven reforçar prejudicis i mites anacrònics referents a la IIa República. Per exemple “... Si hi ha un responsable directe, és el Govern de la República. Un cop d'Estat no és el que va ocórrer en el 1936.” (Igancio Camuña, 2021) o “durant la república en la qual es cremaven esglésies, es violaven monges i hi havia espanyols perseguits per les seves idees polítiques (i que per tant) es vivia en una preguerra. Allò (la República) no era un paradigma de llibertat ni democràcia” (Javier Ortega Smith, 2020).

Ambdues declaracions consoliden la idea que la Segona República va ser un període de violència equiparable a la de la repressió franquista, i que, aleshores, Franco va ser la figura salvadora del futur del país i que, per tant, el cop d'estat de 1936 simplement havia estat un acte preventiu contra les possibles truculentes accions de la República.

La susceptibilitat a la manipulació política de la història

El problema que realment presenta la postveritat a Espanya és que, de la mateixa forma que succeeix a altres parts del món, la seva població és completament susceptible a aquestes manipulacions a causa de la manca d'esperit crític.

Tal com s'ha recalcat diverses vegades les paraules d'Hèctor, la manca d'esperit crític està provocant que “*les decisions morals, polítiques, econòmiques, socials i culturals siguin imposades (...) per una dinàmica social que progressa mitjançant una societat completament passiva.*”¹⁴⁹. I que la base de l'esperit crític es troba en l'ensenyament d'aquest durant els anys formatius d'una persona.

A aquestes afirmacions també coincideix la filosofa Barbarà Cassin, on reflexionant sobre el concepte de la Banalitat del mal elaborat per Hannah Arendt, argumenta que és la manca de la capacitat de jutjar i el fracàs de l'educació en l'àmbit de l'esperit crític, el que porta a una persona a seguir la “doxa ambient”, és a dir l'opinió popular i massiva basada en clixés i

¹⁴⁹ LERMA, Hèctor: *La Formación del criterio*, Revista Panamericana de la pedagogía (núm 2), 2001

prejudicis.¹⁵⁰ Concloent que la manca de coneixement inhabilita la capacitat i obligació de jutjar que tenen les persones.

Aquesta falta d'ensenyament i més específicament de coneixement, com ja s'ha mostrat repetides vegades en aquesta recerca, és la situació en la qual s'està trobant Espanya. On la seva població està rebent una educació del franquisme que només es pot categoritzar com a insuficient. I aquesta manca de coneixement i criteri està, inevitablement, afectant tant a l'opinió que els espanyols tenen del franquisme com la seva identitat política i els discursos que aquests fan en relació amb el franquisme.

Això s'ha exemplificat a partir de l'anàlisi de l'estudi realitzat pel CIS on s'ha observat el fet que, alçades del 2008, sense tenir en compte les persones que no havien estat escolaritzades, poc menys de la meitat dels enquestats no van estudiar passada la secundària. Així com el fet que la gran majoria van afirmar que a l'escola, l'ensenyament de la Guerra Civil i el Franquisme, se li donava entre cap i poca importància.¹⁵¹

Aquesta manca de coneixement es veu reflectida en les seves opinions d'alguns dels arguments revisionistes més utilitzats com l'equiparació de la responsabilitat de l'inici de la guerra (39,9% dels enquestats) o del nombre de víctimes causades (35,9%).¹⁵²

Pel que fa a les tendències polítiques i ideològiques, l'estudi es trobava ja obsolet. Tanmateix, les conclusions a les quals arribava un investigació realitzada per ESADE l'any 2020, il·lustraven com Espanya es trobava en un període de polarització afectiva on les persones tenien una resposta emocional negativa envers les persones simpatitzants d'una ideologia política diferent, provocant una major polarització per ideologies d'esquerra-dreta en comptes de les pròpies polítiques públiques de cada partit.¹⁵³

¹⁵⁰ CASSIN, Barbara (26 novembre, 2013) *Hannah Arendt "La banalitat del mal" chez Eichmann*, Jean Lévy (Moderador), Lille a youtube: <https://youtu.be/LxM3-20xPUU>

¹⁵¹ CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (CIS), *Estudi n°2760: "Memorias de la Guerra Civil i el Franquismo*, (preguntes 56a i 56aa) 2008

¹⁵² CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (CIS), *Estudi n°2760: "Memorias de la Guerra Civil i el Franquismo*, 2008

¹⁵³ MILLER, Luis: *"Polarización en España: más divididos por ideología e identidad que por políticas públicas"*, ESADE, 2020

Aquesta polarització afectiva apareix en un moment on la gran majoria de discursos polítics busquen crear una resposta emotiva per part de l'oient, així com reforçar els propis prejudicis que es tenen sobre l'oposició i la seva ideologia. Així com en un moment on la manca d'educació i coneixement està provocant que la població es deixi guiar per la “doxa ambient” i les figures carismàtiques sense jutjar o exercir el seu criteri crític.

En altres paraules, a Espanya, el fracàs de l'educació i ensenyament del franquisme està provocant que la seva població sigui més susceptible a l'ús de discursos revisionistes amb un objectiu de manipulació històrica, ja que aquesta narrativa provoca una resposta emotiva o “nostalgia” en les persones i reforça els prejudicis establerts que ja tenen sobre el propi període històric i la política actual.

De fet, la relació entre revisionisme i resultats electorals ha estat desenvolupada per l'estudi de *“Como influye el pasado traumático en el voto a los partidos populistas de derecha radical en Alemania, Polonia y España”*. En aquest, les seves autores van concloure que, en els tres països analitzats, *“la reactivació de divisions del passat recent sembla ser electoralment rendible”*,¹⁵⁴ a causa del fet que explota la percepció nostàlgica i romantitzada del passat, així com el victimisme nacional.

D'una forma breu, un ensenyament insuficient de la Guerra Civil, la dictadura i la Transició és, en part, causant que la població sigui susceptible a discursos revisionistes d'extrema dreta, així com a tenir una visió anacrònica de la història.

¹⁵⁴ (Irene Martín, Marta Paradés, Piotr Zagórski, 2022) Citat a MUNÁRRIZ, Ángel, *Un estudio muestra cómo el boom del revisionismo sobre la Guerra Civil dispara el voto a Vox*, InfoLibre, 2022

Una didàctica del franquisme deficient

El criteri és un dels punts més essencials en el desenvolupament d'una persona. És la capacitat que ens permet diferenciar la veritat de la mentida (*Hèctor Lerma, 2001*). Capacitat fonamental per poder exercir el nostre dret d'escollir amb llibertat i bàsic pel funcionament social i polític d'un país.

Tal com s'ha observat al bloc anterior, el criteri i més aviat, la manca d'aquest, és el que permet a molts polítics manipular les masses al seu interès. Efectuant discursos polítics que declaren allò que l'oient vol escoltar i, per tant, perpetuant els prejudicis que ja té l'oient de l'oposició.

És més, aquesta manipulació política, pren especial força a Espanya amb la Història. On els polítics fan ús de discursos revisionistes relativament acceptats pel públic general, per així desacreditar l'oposició.

Aquesta manca de criteri apareix principalment pel fet que hi ha un dèficit en el coneixement de la població espanyola pel que fa a la seva pròpia història. Tal com s'ha demostrat amb l'anàlisi de l'estudi del CIS¹⁵⁵, gran part dels espanyols tenen un coneixement ambigu de la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició, que en moltes instàncies sol estar plagat d'anacronismes i mites.

Això es deu al fet que la forma en la qual s'està ensenyant fins ara aquest període de la història espanyola no és correcta. Ja que els alumnes acaben la seva etapa educativa sense els coneixements necessaris per comprendre els esdeveniments que van ocórrer la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició democràtica i com aquests estan afectant la dinàmica social i política del país.

De la mateixa forma que la forma en la qual està plantejada la memòria històrica, no està permetent que el país sigui capaç de "tancar les ferides" causades pel règim dictatorial i les seves conseqüències.

¹⁵⁵ Per més informació tornar a l'apartat *La relació de la població espanyola amb el règim franquista* (pàg. 69)

És per això que en aquest bloc final de la recerca s'observaran i es numeraran els problemes que presenta la didàctica del franquisme i la forma en la qual l'àmbit legal i el paradigma polític actual no està gestionant de manera adient la història. Finalment, es comentaran una sèrie de propostes alternatives a l'administració i plantejament actual de l'ensenyament de la història traumàtica del país.

Els problemes de la didàctica del franquisme

Quan el Departament d'Educació es planteja crear el currículum de l'assignatura d'Història als cursos de 4t de l'ESO i 2n de Batxillerat, ho fan seguint les competències que han establert per cada matèria. Tot això amb l'objectiu de donar les eines suficients al jovent perquè aquests desenvolupin el seu pensament crític i esdevinguin ciutadans capaços de participar en la vida social, política i econòmica del país.

No obstant això, les eines i els coneixements que es donen a l'alumnat no són suficients perquè aquests desenvolupin un criteri que els permeti jutjar amb propietat els discursos revisionistes d'extrema dreta, causant que la població espanyola no tingui una visió correcta de la seva pròpia història traumàtica i siguin susceptibles a la manipulació política.

En aquest apartat es comentaran els principals defectes del plantejament actual de la didàctica del franquisme, en concret s'il·lustren els problemes causats pel plantejament curricular, el tipus de contingut a impartir i l'enfocament general dels esdeveniments i l'assignatura.

La qüestió del plantejament curricular

Tal com es presentava a l'inici de l'apartat de *la didàctica del franquisme a 4t de l'ESO*¹⁵⁶, la història és una de les assignatures que en l'educació espanyola es planteja el seu ensenyament des d'un punt cronològic. És a dir, els alumnes inicien la seva educació secundària amb la prehistòria i l'acaben arribant a l'actualitat.

Aquesta forma d'ensenyament cronològic busca que els estudiants adquireixin una millor comprensió de la successió dels fets per així adquirir la capacitat de reconstruir i situar la realitat. Capacitat didàctica essencial pels alumnes segons el departament d'educació: "*la capacitat d'analitzar els canvis i les continuïtats dels fets o fenòmens històrics per comprendre'n la causalitat històrica*"¹⁵⁷

¹⁵⁶ pàg. 37

¹⁵⁷ Competències bàsiques de l'àmbit social, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, (Annex 6), 2015

No obstant això, aquest plantejament lineal, presenta una contradicció directa amb un dels objectius generals de l'ensenyament de la història. Fer la relació entre el passat i el present, per així entendre l'actualitat i aprendre dels errors del passat.

Amb l'ensenyament cronològic, els alumnes troben els continguts històrics *poc significatius perquè no els poden connectar amb el present*¹⁵⁸, almenys no amb facilitat. Ja que, segons el Dr. Gomà, la relació entre present, passat i futur és simplement un concepte teòric, pel fet que, a la pràctica, el passat gairebé mai s'utilitza per posar interrogants als alumnes en referència als problemes del present¹⁵⁹.

A més a més, pel que fa a l'àmbit logístic, en fer un ensenyament cronològic al llarg de tota l'Educació Secundària Obligatoria, el temari més proper a l'actualitat queda concentrat a final de curs de l'última etapa educativa. És a dir, que els alumnes només rebran obligatòriament el temari de la Guerra Civil, la Dictadura i la Transició. I això, tal com bé expressa en Salvador Campamà, *“convida a donar el temari de pressa i corrents.”*¹⁶⁰

Aquesta forma precipitada d'explicar la història, fomenta que els alumnes només es quedin amb la superfície dels continguts que s'han tractat a classe i que el professorat es vegi obligat a prioritzar el currículum, fent que esdeveniments traumàtics de la història del país, especialment els més propers a l'actualitat, no puguin ser ensenyats ni pròpiament gestionats per part de l'alumnat.

La qüestió dels continguts

Al plantejament cronològic i per tant precipitat de la història, se li ha d'afegir el factor dels continguts. Aquest afecta l'ensenyament del franquisme, malgrat que sembli contradictori, per la quantitat inassequible de temari que proposat, com per l'absència de continguts rellevants.

¹⁵⁸ ARCOS, Adrià, *Carmen Escribano: La història debe partir de problemas del presente*, Magisterio, (29/05/2019)

¹⁵⁹ (Dr. Gomà, 1988) «*En los diseños de lo que denominamos la historia tradicional (...) La relación presente-pasado-futuro no es más que un enunciado que difícilmente se concreta en la práctica, pues el presente casi nunca constituye el referente obligado para acercar a los alumnos al pasado a partir de los interrogantes y de los problemas que plantea*». Citat a PAGÈS, Joan *Enseñar Historia, educar la temporalidad, formar para el futuro*, Universidad Autònoma de Barcelona, España, 2019

¹⁶⁰ Segons Salvador Campamà (2022) *“Plantejar la guerra civil i el franquisme a 4t d'ESO i a 2n de batxillerat, a sobre a final de curs, convida a donar (el temari) de pressa i corrents.”* entrevista completa als annexos (pàg. 126)

Per una banda, el Departament d'Educació fa una proposta que resulta completament impossible d'impartir per part del professorat. Així és com expressa en Salvador Campamà, professor d'institut, aquest fet *Els temaris en aquest país, es caracteritzen per ser immensos, per ser molt llargs. (...) Penso que és un dels problemes del sistema educatiu: dissenyar temaris molt feixucs.*¹⁶¹

Això es pot observar perfectament en els 39 de temes recomanats d'història contemporània a 4t de l'ESO pel Departament d'Educació, els quals únicament 4 tracten la Segona República, la Guerra Civil, el règim franquista i la Transició democràtica. Temes que, normalment, solen ser concentrats en úniques unitats als llibres de text, ja que els autors no poden deixar fora cap tema esmentat al Currículum.¹⁶²

Aquest fenomen es veu agreujat als temaris de 2n de Batxillerat, on el temari a donar es veu completament determinat per l'examen de les PAU. Pel fet que el professorat, a diferència que als cursos de l'ESO, no tenen la llibertat d'acotar temari¹⁶³ segons els hi convingui o creguin necessari. Per tant, de la mateixa forma que succeïx a quart, en un únic curs educatiu, s'han d'intentar donar amb relativa profunditat cent cinquanta anys d'història.

D'altra banda, l'absència de contingut, porta al fet que els alumnes no tinguin una imatge completa dels esdeveniments històrics i doncs no puguin arribar a comprendre realment la situació i com aquesta afecta el present.

En general, dels continguts sol mancar una explicació profunda i detallada de la repressió, la lluita antifranquista i la memòria col·lectiva de vencedors i vençuts. En altres paraules, les experiències de les víctimes de franquisme. De manera que, la manca de posicionament, transmet als alumnes el missatge on *la dictadura és un aspecte més de la llarga història*

¹⁶¹ Segons Salvador Campamà (2022), entrevista completa als annexos (pàg. 126)

¹⁶² Segons Salvador Campamà (2022), "tu no pots deixar-te algun element, fet, episodi o situació que surti als currículums" entrevista completa als annexos (pàg. 126)

¹⁶³ Segons Salvador Campamà (2022), "A 2n de batxillerat, tal com demanes a altres punts, hi ha la pega de la selectivitat. O sigui, no et pots permetre deixar de donar (temari)" entrevista completa als annexos (pàg. 126)

conflictiva del segle XX espanyol.¹⁶⁴ Així com, provocant, una imatge d'equiparació entre la Segona República i la dictadura franquista.

A més a més, i tal com s'ha observat als diversos currículums escolars, el període de la Transició democràtica és un temari pràcticament invisible en l'ensenyament de la història. Sigui per la seva proximitat al present o per conformar un període confós i convuls de la història espanyola, aquest mai o pràcticament mai apareix a les aules.¹⁶⁵ Fet que resulta preocupant, tenint en compte la forma en la qual ha afectat i està afectant la política espanyola actual.¹⁶⁶

Finalment, cal mencionar que, en proposar un ensenyament simplificat dels esdeveniments, comporta que els alumnes no siguin capaços de realitzar les connexions necessàries per comprendre la realitat dels esdeveniments i es trobin amb el deure d'haver de memoritzar unes dades que estan completament descontextualitzades. Dificultant, així doncs, la comprensió del període i la gravetat de les conseqüències d'aquest.¹⁶⁷

Per tant, en fer un plantejament cronològic de la història, es troba que, tant a 4t de l'ESO com a 2n de batxillerat, els currículums suggereixen una sèrie de continguts inassequibles en únic curs. Provocant que, per poder arribar a donar tot el temari, el professorat es vegi obligat a deixar de donar part dels esdeveniments. Causant que els alumnes tinguin una imatge incompleta i descontextualitzada de la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició democràtica.

La qüestió de l'enfocament didàctic.

Actualment, la didàctica de la història i el seu succés recau en l'assoliment de l'alumne d'una sèrie de competències relacionades amb la matèria i la seva aplicació en el seu desenvolupament social i cívic. Per això, el Departament d'Educació, proposa una sèrie de

¹⁶⁴ BEL, Juan Carlos i COLOMER, Juan Carlos: *Guerra Civil y franquismo en los libros de texto actuales de Educación Primaria: análisis de contenido y orientación didáctica en el marco de la LOMCE*, Universitat de València, 2017

¹⁶⁵ VALLS, Rafael, *Guerra Civil espanyola y la dictadura franquista: las dificultades del tratamiento escolar de un tema potencialmente conflictivo* Universitat de València, 2007

¹⁶⁶ Per més informació sobre la Transició Democràtica espanyola i les seves conseqüències a la política espanyola, retornar a l'apartat "*la Transició: la memòria històrica a la política espanyola*" (pàg. 8)

¹⁶⁷ ARIAS, L. EGEA, A. SÁNCHEZ, R. DOMINGUEZ, J. GARCÍA, F. J, MIRALLES, P. *¿Historia olvidada o historia no enseñada? El alumnado de Secundaria español y su conocimiento sobre la Guerra Civil*, Revista Complutense de Educacion, 2018

continguts a ensenyar, a partir dels quals, els estudiants seran avaluats en *la seva capacitat de recordar esdeveniments factuais i d'interrelacionar-los entre si*.¹⁶⁸

Per tant, el departament d'educació aposta per un ensenyament eficient i productiu a partir de l'aprenentatge i memorització de dades i correlació d'esdeveniments seguint la relació de “causa - conseqüència”.

No obstant això, una didàctica que es troba principalment centrada en l'explicació de fets traumàtics d'una forma tant “desinfectada” que porta als alumnes a sentir-se completament indiferents pel temari. I passant a considerar-lo com un altre tema qualsevol. Això s'ha pogut observar clarament quan es tractava anteriorment¹⁶⁹ l'actitud dels alumnes vers el temari, on a 4t de l'ESO el sentiment principal davant la bandera franquista era la indiferència.

De la mateixa forma, aquesta “desinfecció” de la història afecta també a la forma en la qual els alumnes comprenen els diversos esdeveniments històrics. Com per exemple la Transició democràtica, que en les poques instàncies en les quals és explicada sol ser des d'un punt de vista de les diverses legislacions que es van portar a terme sense aprofundir en comprendre els motius de la conflictivitat social de l'època i les repercussions polítiques que està tenint en l'actualitat.

En conjunt, en enfocar la didàctica de la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició democràtica a partir de l'aprenentatge de dades i esdeveniments de forma sistemàtica, presenta una versió de la història “esterilitzada” que provoca la indiferència i desconexió per part dels alumnes.

¹⁶⁸ Per més informació sobre els Currículums i la didàctica del franquisme, tornar al bloc “*la didàctica del franquisme*” (pàg. 28)

¹⁶⁹ Per més informació sobre l'actitud dels alumnes a 4t de l'ESO i 2n Batxillerat, tornar al bloc *la didàctica del franquisme* (pàg. 28)

Els problemes de l'àmbit legal pel que fa a de la gestió de la història

Fins a l'octubre del 2022, dia en el qual va entrar en vigor la llei de memòria democràtica , Espanya, a diferència de països com Itàlia, Alemanya, França o Argentina, no tenia cap legislació que marqués un currículum estàndard on s'establís un temari específic per tractar la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició.¹⁷⁰

Per tant, pel que fa a l'àmbit legislatiu, els esforços que s'han realitzat per a gestionar l'ensenyament de la història no han estat suficients, empitjorant, d'aquesta forma, els propis problemes que té la didàctica del franquisme.

En aquest apartat s'exposaran els principals problemes i qüestions de la gestió legal actual de l'ensenyament i protecció de la memòria històrica. Específicament es comentaran els problemes causats per la manca d'homogeneïtat didàctica, els canvis que comporta la nova llei de memòria democràtica i el fet que l'educació de la història és tractada com un camp de batalla polític.

Les qüestions sobre l'homogeneïtat didàctica

Tal com s'ha comentat diverses vegades, fins a l'entrada en vigor de la llei de memòria democràtica , no hi havia cap normativa que regulés específicament els currículums educatius relacionats amb l'ensenyament de la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició, causant, d'aquesta forma, que les persones que hagin rebut una educació entre la fi de la Transició democràtica fins a l'actualitat¹⁷¹, no tenen un coneixement homogeni d'aquest període. Això sense ja tenir en compte de les pròpies diferències educatives depenent de la regió del país.

Aquesta manca d'homogeneïtat causa que dins de la mateixa Espanya no hi hagi una única memòria col·lectiva sobre els fets que van succeir durant el règim franquista i les seves conseqüències, ja que el coneixement que es té sobre aquest varia clarament depenent del nivell educatiu de la persona i les pròpies afiliacions familiars.

¹⁷⁰ Enrique Javier Díez a "El diario de la educación" (2019)

¹⁷¹ depenent del que tardi a establir-se les noves normatives de la llei 20/2022 de memòria democràtica en el currículum educatiu

Tal com es podia veure a l'enquesta realitzada als alumnes¹⁷², el seu nivell educatiu afectava la forma en la qual tractaven el franquisme de forma persona i a casa. Amb els alumnes de 4t de l'ESO adquirint part del coneixement de les famílies i els de Batxillerat en un àmbit acadèmic i, en alguns casos, superant els coneixement dels pares "*Perquè només jo conec suficient per mantenir una conversa.*"¹⁷³.

Aquesta dependència en els coneixements de la família sobre el franquisme també es pot observar en l'anàlisi de l'estudi del CSI, on es mostrava que gran part de la població espanyola suplementava els coneixements limitats sobre el franquisme que rebien a l'escola amb explicacions i creences familiars. Que l'explicació, en estar basada en experiències de familiars i la pròpia ideologia de l'interlocutor, a la gran majoria dels casos sol estar plagada d'anacronismes.

A més a més, cal tenir en compte que els únics que, a part de les persones amb estudis específics, que reben una educació mitjanament regulada i competent de la Guerra Civil, el franquisme i la Transició són els estudiants de batxillerat. Tanmateix, això deixa a part de la població sense un ensenyament competent del període al qual tothom hauria de tenir dret.

En definitiva, la manca de regulació educativa de la història per part de l'Estat ha causat que hi hagi una heterogeneïtat en el coneixement que es té sobre la Guerra Civil, el franquisme i la Transició. Provocant, d'aquesta forma, que no hi hagi una memòria col·lectiva sobre el règim i una opinió pública consensuada.

La qüestió de la nova llei de memòria democràtica

L'entrada en vigor de la nova llei de memòria democràtica aixeca el dubte sobre com afectarà això a l'educació de franquisme. A diferència de la llei a la qual substitueix, la llei de memòria democràtica dedica una Secció a la divulgació pedagògica del "*coneixement de la història democràtica espanyola i la lluita per valors i llibertats democràtiques.*"¹⁷⁴

¹⁷² Per més informació tronar a l'apartat "*l'ensenyament del franquisme a les aules a batxillerat*" (pàg. 61)

¹⁷³ BONET, Clàudia, 2022 Observació 2n batxillerat sobre l'actitud dels alumnes ("*Perquè només jo conec suficient per mantenir una conversa.*") Per més informació tronar a l'apartat "*l'ensenyament de les aules a batxillerat*" (pàg. 61)

¹⁷⁴ Avantprojecte de la llei de memòria democràtica, Capítol IV, Secció 3(2020)

És per això, que a l'article 44 especifica com l'Estat es compromet a actualitzar els continguts curriculars de l'ESO i el Batxillerat i promourà formacions al professorat actual per garantir l'ensenyament de *“la repressió que va ocórrer durant la Guerra i la Dictadura”*.¹⁷⁵

El que és més, l'Estat declara que *“el sistema educatiu espanyol inclourà entre les seves finalitats el coneixement de la història i la memòria”*¹⁷⁶. Fet que, tal com s'ha mencionat diverses vegades, no havia succeït fins ara.

Ara bé, com es portarà a terme aquesta actualització? I més important, quins esdeveniments s'inclouran i com els decidiran enfocar? Aquestes són algunes de les principals qüestions que sorgeixen en relació amb la forma en la qual s'aplicarà aquesta normativa. Tenint en compte els canvis que s'estan efectuen al sistema educatiu, el futur de l'ensenyament de la història es queda com un gran interrogant.

Representa que a partir d'aquesta legislació, les Administracions Públiques de l'Estat assegurin la regulació de, com a mínim, la divulgació acadèmica de la repressió a la secundària i batxillerat estatalment de manera mitjanament homogènia.

No obstant això, i tal com s'ha comentat¹⁷⁷, existeix encara el dubte i la incertesa de l'èxit del funcionament de la normativa, especialment si es té en compte *“la negativa experiència que es va viure amb la llei de memòria de Zapatero.”*¹⁷⁸. Que, tot i representar —en el seu moment— un pas cap a la recuperació de la memòria històrica, va resultar insuficient tant en l'àmbit legislatiu com en el de gestió del compliment, per part de l'Estat, del que s'havia compromès.

La qüestió de l'educació de la història com un camp de batalla polític

Ara bé, el que realment provoca el sentiment d'incertesa envers la nova normativa de memòria democràtica, és la forma en la qual la història i la seva divulgació acadèmica sembla ser un camp de batalla polític, on la seva gestió es veu afectada pels interessos del partit que es trobi al govern.

¹⁷⁵ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 44 (BOE núm 252)

¹⁷⁶ LO 20/2022 de la memòria democràtica, Art. 44 (BOE núm 252)

¹⁷⁷ Per més informació tronar a l'apartat *“El sacrifici de la memòria històrica: el perill de l'oblit”* (pàg. 15)

¹⁷⁸ MANZANERA SALAVERT; Miguel, *Mas vale tarde que nunca: la Ley de Memoria Historica i Democratica*, El Salto, 2022

Això es pot clarament observar en les decisions pressupostàries de la llei de memòria històrica del 2007. Aquesta va ser una normativa creada pel PSOE durant la legislatura de Zapatero l'any 2007 amb intenció de complir allò al que es comprometia l'Estat a fer. No obstant això, el 2011, quan el PP va arribar al poder, es van cancel·lar tots els fons destinats a aplicar la llei de memòria històrica. Causant, d'aquesta forma, una decaiguda impressionant en la quantitat de fosses exhumades.

Per tant, com es pot realitzar, mantenir i divulgar la memòria històrica si aquesta depèn completament de la voluntat i interessos del partit polític de torn? És més, un país es pot permetre que el tractament de la seva història traumàtica sigui un camp de batalla polític?

Tot i que sigui una normativa relativament nova, la manca de consens pel que fa a la llei de memòria democràtica dona a pensar que segueixi el mateix camí de dependència política que la seva predecessora.

Aquesta falta de conformitat s'observa, en primera instància, en la mateixa votació de la llei, la qual va rebre la refutació del PP, Vox i Ciutadans i l'abstenció d'ERC. De la mateixa forma, el líder de PP Alberto Nuñez Feijóo ja s'ha compromès a derrocar la normativa en cas que arribi a la Moncloa.¹⁷⁹

A això també se li afegeix les intencions del president de la Junta d'Andalusia, Juanma Moreno, "*d'actualitzar i millorar*" l'actual llei de memòria històrica i Democràtica que han permès la retirada de les restes mortals del General franquista Queipo de Llano de la basílica de la Macarena de Sevilla.¹⁸⁰

Doncs, fins a quin punt es pot confiar en el compromís de l'Estat en el compliment de la nova normativa si es té en compte que pot ser oblidada o directament derogada en les pròximes eleccions?

¹⁷⁹ESTEBAN, Rocio *Sin consenso para la Ley de memoria democrática : "Es enterrar el espíritu de la Transición"*, 2022, La Razón

¹⁸⁰ EFE *Moreno mejorará la ley de Memoria si hay un amplio consenso*, 2022, EFE

Les repercussions reflectides a la societat espanyola

El coneixement és bàsic per fomentar i crear un bon esperit crític. De fet, l'educació i l'Estat espanyol busca ensenyar al seu jovent a desenvolupar-lo. Ara bé, ho aconsegueixen?

Primer de tot, la forma en la qual està estructurat i plantejat l'ensenyament del franquisme, comporta que el temari hagi d'estar sempre impartit a final de curs. Causant que el professorat l'hagi de donar a molta velocitat i retallant part dels continguts.

A més a més, l'enfocament didàctic que es pren basat en l'ensenyament de la memorització causa - conseqüència d'esdeveniments. Provoca que l'alumnat quedi desconnectat dels esdeveniments explicats, de la mateixa forma que no se'ls facilita la relació entre l'actualitat i el passat, fracassant un dels aspectes fonamentals de l'ensenyament de la història: entendre el present.

A banda d'això, la gestió legal que està fent l'estat pel que fa a la memòria històrica i el seu ensenyament, agreuja sens dubte la situació. Ja que, no solament la llei no ofereix una educació homogènia de la història, sinó que a més a més les normatives existents tampoc asseguren el seu propi compliment, pel fet que depenen absolutament de la voluntat política del partit.

Per consegüent, aquesta manca de cura i atenció en la forma en la qual s'ensenya el franquisme, repercuteix directament en la capacitat dels espanyols de diferenciar un discurs polític veraç o fals. Especialment, quan aquest fa ús de discursos revisionistes relacionats amb la Segona República, la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició democràtica. Ja que la manca de coneixement els impedeix fer ús del pensament crític.

En altres paraules, està provocant que la població espanyola sigui més susceptible a discursos revisionistes d'extrema dreta.

Alternatives i propostes

Actualment, existeixen moltes formes alternatives de gestionar i ensenyar un període traumàtic de la història, d'una forma que ajudi als alumnes a entendre la realitat i la gravetat d'aquests successos.

N'és un bon exemple el cas d'Alemanya i la manera que tenen d'ensenyar als alumnes la Shoah i el Tercer Reich. A diferència del plantejament completament cronològic que es fa a Espanya, a Alemanya es presenta la Shoah d'una forma progressiva i adaptada.

Els infants són primerament introduïts al judaisme al voltant dels 8 o 9 anys. Amb aquesta edat, a partir d'una assignatura específica, aprenen sobre la cultura i religió jueva. De la mateixa forma, se'ls introdueix a l'antisemitisme a partir de la lectura de "*Jo sóc una estrella*" d'Inge Auerbacher, on l'autora narra la seva experiència a un camp de concentració des de la perspectiva infantil amb la qual ella ho va viure. Segons Antje Tschöpe, aquest llibre ajuda als infants "*a entendre millor l'odi vers als jueus*"¹⁸¹.

Seguidament, el nazisme torna a aparèixer uns anys més tard, quan els alumnes tenen uns 14 o 15 anys. Amb aquesta edat, a diferència del que es realitza a Espanya, es comença a impartir el nazisme a partir de diferents assignatures com política, literatura o història. A més a més, l'enfocament des de les víctimes es manté amb l'assignatura d'Ètica, amb la qual els alumnes "*tenen visites regulars a sinagogues o museus*".¹⁸²

Al final de la seva etapa educativa, els joves alemanys solen tenir organitzada una excursió a un camp de concentració proper i, en el cas de Berlín, la visita al museu la Topografia del Terror. Normalment, els alumnes preparen les visites prèviament. En alguns casos, com el de la professora de secundària Veronika Ludwig, se solen proposar qüestions que connecten el passat amb el present, com "*què significa la ideologia de raça del nacionalsocialisme?*" o "*com han sigut actualitzades aquest tipus d'idees?*"¹⁸³

¹⁸¹ (Antje Tschöpe, 2019) Citat a CRUZ, Laura: *Educar contra el nazismo*, El Salto, 2019

¹⁸² CRUZ, Laura: *Educar contra el nazismo*, El Salto, 2019

¹⁸³ (Veronika Ludwig, 2019) Citat a CRUZ, Laura: *Educar contra el nazismo*, El Salto, 2019

Tal com es pot observar, la didàctica de la Shoah alemanya es basa principalment en una educació a partir de les víctimes, és a dir a partir de l'empatia i la comprensió. Entendre la gravetat i monstrositat d'aquests esdeveniments traumàtics és fonamental per comprendre la realitat dels fets. Almenys és això el que mostra l'experiència d'una jove alemanya després de visitar el camp de concentració d'Auschwitz *“Per mi, va ser la primera vegada que vaig realment entendre la gran monstrositat de l'Holocaust, no només de forma intel·lectual sinó també emocional (...) em va fer connectar amb la meua família”*.¹⁸⁴

No obstant això, la proposta Alemanya, tot i aportar i millorar alguns dels aspectes de l'educació d'esdeveniments traumàtics. Pel que fa a la protecció contra l'extrema dreta, el seu mètode tampoc és infal·lible. Tal com es pot apreciar a la política alemanya existeixen partits com NPD o Alternativa per Alemanya que es poden perfectament considerar neonazis o d'extrema dreta.

Tenint això en compte, dona l'efecte que l'única solució o alternativa realista seria una proposta legislativa protegida, és a dir que no pogués ser derogada amb facilitat, que especifiqués clarament la forma en la qual el país, en tot el seu territori, ha de gestionar la didàctica del franquisme.

Aquesta didàctica hauria de ser plantejada per anar-la mostrant i introduint de petit a petit al llarg de tot el període educatiu, i completament adaptat a les necessitats pedagògiques de l'alumnat.

A més a més, les víctimes haurien de ser l'eix central. De la mateixa manera que se l'hauria de donar principal importància a la situació dels familiars de l'alumnat i la forma en la qual es va viure la guerra i la dictadura localment.

Així com, s'hauria d'encoratjar l'ús de problemàtiques rellevants a l'actualitat per aplicar-les a l'estudi del passat. En altres paraules, que el passat hauria de ser ensenyat com una eina d'estudi i comprensió del present.

¹⁸⁴ KAßNER, Rebecca, How do german children learn about the holocaust?, Slante, 2014

Finalment, i potser el que seria més rellevant, és que l'ensenyament de la guerra civil i el franquisme se li hauria de donar la urgència i importància que mereix, especialment pel paper que aquest període històric té actualment tant la política com en la societat d'aquest país. Ja que tal com reflexiona la directora de l'institut alemany Friedrich-Engels *“Educar és important, s’ha d’ensenyar per recordar el que mai pot tornar ocorre. No pots exterminar una ideologia, nazis hi ha hagut i n’hi haurà. Però els països que menys memòria històrica tenen són els que posseïxen una extrema dreta més forta.”*¹⁸⁵

¹⁸⁵ (Lemke-Wegener, 2019) Citat a CRUZ, Laura: *Educar contra el nazismo*, El Salto, 2019

Conclusions

Comprendre la forma en la qual l'Estat Espanyol gestionava els seus esdeveniments traumàtics, havia estat el motiu que, des d'un principi, m'havia portat a realitzar aquesta recerca. En particular el que buscava era entendre com aquesta gestió impactava la relació que tenia la societat espanyola amb el franquisme. Ara bé, m'he acabat trobant que aquest objectiu només simbolitzava el tret de sortida d'aquest projecte.

Gràcies a la investigació feta, he pogut arribar a entendre moltes de les raons de ser i fer d'aquest país, com és el cas de la complexitat del procés Transitiu i les ramificacions que aquest encara té a la política i legislació espanyola actual.

A més a més, m'he pogut endinsar en tot el que seria el sistema educatiu i el tractament que aquest li dona a la Guerra Civil, la dictadura franquista i la Transició. He pogut experimentar de primera mà la poca practicitat dels Currículums d'història del Departament Educatiu, tant pel que fa al plantejament de continguts com respecte a l'enfocament que s'ha pres per explicar aquests esdeveniments. Fet que provoca que els alumnes tinguin un sentiment de banalitat i desconexió a l'hora de tractar aquests temes a l'aula.

A continuació, he pogut comprovar la connexió que hi ha entre la falta d'educació a l'escola i la recerca d'aquests mateixos coneixements en altres àmbits com la família o figures d'autoritat carismàtiques. Causant, d'aquesta forma, que dins del mateix país no hi hagi una concepció homogènia dels esdeveniments, ja que aquests es troben plagats d'anacronismes.

Aquesta falta generalitzada de coneixement l'he acabat enllaçant amb l'ús abusiu dels principals arguments revisionistes a la política espanyola. Aquests, són utilitzats com una eina política de manipulació, en la qual els polítics aprofiten la manca de coneixements i esperit crític de la massa social per desacreditar l'oposició i impulsar les seves pròpies polítiques.

Per acabar el projecte, havent deixat clares les conseqüències tan greus que comporten no tenir un plantejament competent de la història espanyola, he trobat que calia realitzar una crítica argumentada dels diversos punts defectuosos de la didàctica del franquisme actual. A

més a més, he afegit un petit apartat d'alternatives i propostes tot agafant inspiració del sistema educatiu alemany i el seu tractament del nazisme i la Shoah.

En darrer terme, només voldria comentar l'agraïda que estic d'haver portat a terme aquesta recerca, ja que tot i haver-me portat molt de treball m'ha permès respondre totes les qüestions que tenia. Així com, comprendre una mica més la complexitat del funcionament d'aquest país i la importància que té conèixer la nostra pròpia història per així no cometre els mateixos errors del passat.

Referències i citacions

Bibliografia:

- BABY, Sophie: *Le mythe de la transition politique: violence et politique en Espagne (1975-1982)*, La Casa Velazquez, 2013
- FERNANDEZ, Gaizka, JIMENEZ, Maria, 1980. *El terrorismo contra la Transición; Capítulo III: El mito de la transición sangrienta: el caso español en el contexto internacional* (AVILES, Juan), Editorial TECNOS, Espanya, 2020
- HERNÁNDEZ, Fernando: *El bulldozer negro del general Franco: Presente y Pasado*, Espanya, 2016
- PAGÈS, Joan: *El lugar de la memoria en la enseñanza de la historia*, Monografía Memoria Histórica y educación, IBER, 2008
- TAPIA REIG, Alberto “*Anti Moa*” Ediciones B, Barcelona 2006
- TRAVERSO, Enzo: (2006) “*Els usos del passat: Història, memòria, política*” (G.Muñoz Trans.) Universitat de València, (Text original publicat 2005)

Articles i Notícies:

- ARCOS, Adrià, Carmen Escribano: *La història debe partir de problemas del presente*, Magisterio, (29/05/2019)
- ARMH “*La Ley de memoria histórica y su desarrollo normativo: ni verdad ni justicia*”, Asociación para la recuperación de la memoria histórica, 2015
- BAQUERO, Juan Miguel, “*Vida extra para la Ley de Memòria: Si no hay voluntad política no sirve de nada*”, El Salto, 2020
- CRUZ, Laura: *Educación contra el nazismo*, El Salto, 2019
- CUÉ, E, Carlos, DíEZ, Anabel: *Claves para entender una ley histórica*, El País, 2007
- DE MIJOLLA, Alain, “*L'intergénérationnel et Nous*”, Dialogue, vol. no 154, num 4, 2001
- DE TORO, Miguel, *El peligro del olvido y la negación del Holocausto*, Elestado.net, 2022

- DIARIOCRÍTICO: 23 F: *¿Que fue el golpe de Tejero y qué queda de él en nuestra sociedad?*, Diariocrítico Historia, 2017
- DÍEZ, Enrique Javier, *“La memòria històrica invisibilizada en la educación”*, La memoria historica en el currículum escolar, ResearchGate, 2018
- DIONI, Jorge, *“Por qué la verdad importa cada vez menos en la política (y no podemos hacer mucho)”*, GQ, 2016
- EFE *Moreno mejorará la ley de Memoria si hay un amplio consenso*, 2022, EFE
- ESTEBAN, Rocio *Sin consenso para la Ley de memòria democràtica : “Es enterrar el espiritu de la Transicion”*, 2022, La Razón
- EUROPA PRESS: *Ortega Smith dice que en el franquismo “habia elecciones” que “siempre ganaba el régimen”*, 20 minutos, 2020
- EUROPA PRESS: *“Ortega Smith: yo no condeno expressament al franquismo”*, Público, 2020
- FERNÁNDEZ, Gaizka: *“¿Una Transición espanyola pacífica o sangrienta?”*, The Conversation, 2020
- IES José Manuel Blecua: *Revisionismo històrico y contrarrevisionismo en España*, *Blog de Historia de España, Departamento de Geografía e Història*, 12 de juny del 2011, Saragossa
- IOTIZ, Iker: *“Revisionismo y memoria”*, elDiario.es, 2021
- JIMÉNEZ, David, *“Por qué España debe desenterrar a Franco”* New York Times, 2018
- JUNQUERA, Natalia, *Las huellas del horror franquista: 10.000 esqueletos recuperados en 20 años*, El País, 2022
- JUNQUERA, Natalia, *Las lagunas de los jóvenes sobre memoria democrática: “La Guerra Civil fue porque el pueblo se rebeló contra Franco”*, El País, 2022
- KAßNER, Rebecca, *How do german children learn about the holocaust?*, Slante, 2014
- LERMA, Hèctor: *La Formación del criterio*, Revista Panamericana de la pedagogía (núm 2), 2001

LLERA, J. Francisco: *ETA: Ejército secreto y movimiento social*, Revista d'estudis polítics (Nova Època) núm 78, 1992

MANZANERA SALAVERT; Miguel, *Mas vale tarde que nunca: la Ley de Memoria Historica i Democratica*, El Salto, 2022

MATES, Reyes, *La memoria es peligrosa*, El País, 1997

MUNÁRRIZ, Ángel, *Un estudio muestra cómo el boom del revisionismo sobre la Guerra Civil dispara el voto a Vox*, InfoLibre, 2022

MUNÁRRIZ, Ángel: *“La victoria de “los moas”: el revisionismo alcanza la cúspide de la derecha española”*, InfoLibre, 2021

OLMO, Jaime: *La “Operación Galaxia”, la espoleta del 23F*, InfoLibre, 2021

PAGÉS, Joan *Enseñar Història, educar la temporalidad, formar para el futuro*, Universidad Autònoma de Barcelona, España, 2019

PIMENTEL, Josep, *La memoria y el recuerdo frente al silencio y el olvido*, El Salto, 2022

REDACCIÓ EL HUFFPOST: *Pablo Casado la lía al definir la Guerra Civil de una forma muy particular: Es intolerable”* Huffingtonpost.es, 2021

RODRIGUEZ, Olga, *Enrique Javier Díez: “Los estudiantes saben más del nazismo que del franquismo*, elDiario.es, 2021

RUIZ, Antonio i RENGEL, Carmen: *“El revisionismo político: cómo la derecha y la ultraderecha retuercen la historia y la reescriben a su favor”*, Huffingtonpost.es, 2021

SAMPEDRO, Sergio, *Actos Falangistas en Alicante para conmemorar el 20N “El Gobierno de España es un nuevo frente popular”*, El Español de Alicante, 2021

SEVILLANO CARRERO, Francisco: *El revisionismo historiográfico sobre el pasado reciente de España*, Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea, 6 (pp. 183-190) 2007

TUSELL, Javier, *“El revisionismo histórico español”*, El País, 2004

VERNE: *¿Es legal exhibir símbolos franquista en público?*, El Pais, 2018

Investigacions:

ARIAS, L. EGEA, A. SÁNCHEZ, R. DOMÍNGUEZ, J. GARCÍA, F. J. MIRALLES, P.

¿Historia olvidada o historia no enseñada? El alumnado de Secundaria español y su conocimiento sobre la Guerra Civil, Revista Complutense de Educación, 2018

BEL, Juan Carlos i COLOMER, Juan Carlos: *Guerra Civil y franquismo en los libros de texto actuales de Educación Primaria: análisis de contenido y orientación didáctica en el marco de la LOMCE*, Universitat de València, 2017

CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (CIS), *Estudi n°2760: “Memorias de la Guerra Civil i el Franquismo*, 2008

DEL POZO, Maria del Mar i RABAZAS Teresa: *Políticas educativas y prácticas escolares: la aplicación de la ley de enseñanza primaria de 1945 en las Aulas*, Bordón vol.65 n.4, 2014

ETXEBERRIA, Francisco, “*Las exhumaciones de la Guerra Civil y la dictadura franquista 2000-2019 Estado actual y recomendaciones de futuro*”, Administración General del Estado, 2020

INSTITUTO DE DERECHOS HUMANOS, Universidad de Madrid Carlos III: *El terrorismo desconocido: Atentados terroristas de extrema derecha en Navarra (1975-1985)*, Gobierno de Navarra, 2020

MUÑOZ, Manuel “*Revisando a los Revisionistas*”, rebellion.org, 2009

MILLER, Luis: “*Polarización en España: más divididos por ideología e identidad que por políticas públicas*”, ESADE, 2020

PERIS, Ricardo: *El reparto competencial en materia de educación en España*, Universidad Pontificia de Comillas, Madrid, 2014

RANDO, Virgine: *Memoria y silencio en la transición, a partir de la ley de amnistía de 1977*: Université Stendhal, Grenoble, 2013

VALLS, Rafael, *Guerra Civil espanyola y la dictadura franquista: las dificultades del tratamiento escolar de un tema potencialmente conflictivo*, Universitat de València, 2007

Fonts Normatives:

Avantprojecte de Llei de memòria democràtica , de 6 de novembre del 2020.

Constitució Espanyola, del 29 de desembre del 1978 (BOE núm 311)

Llei del 17 de juliol de 1945, sobre l'Educació Primària (BOE núm 199)

Llei Orgànica 1/1990, de 3 d'octubre de 1990, d'Ordenació General del Sistema Educatiu (BOE núm. 238, de 4 d'octubre).

Llei Orgànica 52/2007, de 28 de desembre del 2007, de la memòria històrica (BOE núm 310)

Llei Orgànica 20/2022, del 21 d'octubre del 2022, de la memòria democràtica (BOE núm 252)

Currículums didàctics:

Competències bàsiques de l'àmbit social, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, (Annex 6), 2015

Currículum batxillerat, *Generalitat de Catalunya: Departament d'Ensenyament*, 2008

Medis audiovisuals:

CASSIN, Barbara (26 novembre, 2013) *Hannah Arendt "La banalitat du mal" chez Eichmann*, Jean Lévy (Moderador), Lille a youtube: <https://youtu.be/LxM3-20xPUU>

GESBERT, Olivia (Presentadora) *Des mots, pour quoi faire? (avec Barbara Cassin)*, à La Grande Table des Idées, France Culture, Radio France,(6 novembre 2018)

<https://www.radiofrance.fr>

Consultes a webs

"Acción Universitaria Nacional", 2022 a *Wikipedia*

https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Acci%C3%B3n_Universitaria_Nacional&oldid=143539275 (consulta: juny 2022)

"Alfonso Suárez", 2022 a *Wikipedia*

https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Adolfo_Su%C3%A1rez&oldid=145980149 (consulta 21 setembre 2022)

“Antonio Tejero”, 2022 a *Wikipedia*:

https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Antonio_Tejero&oldid=143924043 (consulta: juny 2022)

“Competencias básicas de la Educación Secundaria Obligatoria – ESO”, *Torre de Babel*:

<https://e-torredebabel.com/competencias-basicas-de-la-educacion-secundaria-obligatoria-es-o/> (consulta: 18 agost 2022)

“¿Cuándo entra en vigor la Ley de Memoria Democrática?”, *Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación* (18 de juliol del 2022)

<https://www.exteriores.gob.es/Consulados/sanjuandepuertorico/es/Comunicacion/Noticias/Paginas/Articulos> (consulta 27 setembre 2022)

“Gonzalo Queipo de Llano”, 2022 a *Wikipedia*:

https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Gonzalo_Queipo_de_Llano&oldid=147339792 (consulta 20 novembre 2022)

“Grupos Armados Españoles”, 2022 a *Wikipedia*:

https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Grupos_Armados_Espa%C3%B1oles&oldid=141084942 (consulta: juny 2022)

“José Antonio Primo de Rivera”, 2022 a *Wikipedia*:

https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Jos%C3%A9_Antonio_Primo_de_Rivera&oldid=146256021 (consulta: 29 setembre 2022)

“Las Trece Rosas, quines son y por qué las fusiló el franquismo en 1939”, 2020 a *la Sexta.com*:

https://www.lasexta.com/noticias/nacional/trece-rosas-quienes-son-que-fusilo-franquismo-1939_202008055f2a806007c1dd0001b802c8.html (consulta 20 octubre 2022)

“Leyes Fundamentales del Reino”, 2022 a *Wikipedia*:

https://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Transici%C3%B3n_espa%C3%B1ola&oldid=145920508 (consulta 21 setembre 2022)

“Proves d’Accés PAU, Història”, a *Canal Universitats, gencat*:

<https://universitats.gencat.cat/ca/proves-acces-PAU-PAP/preparat-PAU/materies-PAU/historia/> (consulta 30 agost 2022)

Annexos

Annex I: Transcripció de l'entrevista a Salvador Campamà

Per aprofundir en matèria i veure la visió d'una persona amb experiència dins del sector de l'ensenyament i divulgació de la història, vaig fer-ne ús de les eines que m'oferia el meu propi institut. És per això que vaig decidir fer una entrevista a en Salvador Campamà, una persona que porta més de 30 anys en la matèria de professor d'història, que ha viscut el canvi de BUP i COU a ESO i Batxillerat i que, a més a més té experiència com a autor de llibres de text d'història per l'editorial Barcanova des del 2002.

En aquesta entrevista es va demanar la visió d'en Campamà sobre els diversos temes tractats en aquesta recerca com és l'educació i l'ensenyament del franquisme, així com la seva perspectiva pel que fa a l'alteració de les PAU al temari d'història de 2n de batxillerat i la seva experiència dins del món de les editorials dels llibres de text d'història.

Començarem l'entrevista parlant una mica sobre l'ensenyament. Aleshores, quins són els teus objectius a l'hora d'ensenyar el temari dels alumnes?

L'objectiu principal és ensenyar als alumnes a pensar, que siguin crítics, que es plantegin moltes qüestions, en aquest cas a partir de la història.

I quin creus, que seria l'objectiu en el cas de l'estat o el govern?

Se'm fa molt difícil dir quin és l'objectiu de l'estat i del govern quan dissenyen els temaris. És a dir, m'agradaria pensar que tenim el mateix objectiu, ensenyar l'esperit crític. És possible que en alguna llei ho hagin escrit, "que hàgim de formar ciutadans crítics, etc..."

Però, en el cas concret de la història i de la geografia, tendeixo a malpensar. I tendeixo a malpensar, en el sentit que l'estat intenta fer servir aquestes matèries com a eines per adoctrinar l'alumnat. És a dir, per transmetre determinats valors al voltant de l'estat i al voltant dels interessos de les classes dominants que regeixen aquest estat.

Tenint això en ment, consideres que tens el temps suficient durant el curs per impartir el temari que vols?

No. Els temaris en aquest país, es caracteritzen per ser immensos, per ser molt llargs. I penso, que no és un tema solament d'història, de geografia i d'història de l'art. Pel que diuen companys meus és bastant general. Penso que és un dels problemes del sistema educatiu: dissenyar temaris molt feixucs.

No cal veure-ho tot, potser això no passa en totes les matèries, però amb la meua estic convençut. No cal veure-ho tot. Per formar consciència crítica, pots triar temes molt concrets. Penso que la història contemporània, la que es fa a batxillerat, és bàsica per formar aquesta consciència crítica. Però també es podria fer a partir d'altres períodes, a partir d'estudiar l'època dels romans o l'època mitjana.

En el fons, el temari actual, almenys de l'àmbit social, és com 100 anys enrere. I llavors, intentar que ho donem tot, que és el que s'intenta, diria que és un error, ja que només aconsegueix estressar al professorat i l'alumnat.

Jo he estat d'aquells que -potser amb això et contesto altres preguntes- que ni a l'ESO ni al batxillerat, des de fa molts anys, m'ha preocupat donar tot el temari. És a dir, una de les primeres coses que dic als alumnes és que no farem tot el temari, que triem. De vegades de mutu acord, però sempre jo determino alguns temes. O de vegades, dic farem això, això i això i ens saltem això, això i allò. Perquè penso que té sentit que el què fem ho fem més o menys fins al fons.

Aleshores, aquesta forma d'ensenyar més delimitada afecta al futur dels alumnes?

No, tampoc soc tan transcendent. No és tan transcendent la meua assignatura, vaja cap assignatura ho és almenys no com per afectar el futur dels alumnes. Ni tan sols un conjunt d'assignatures.

És a dir, alguns dramatitzen una mica o relativitzen una mica "oh no segon de batxillerat és el curs més important de la meua vida". No més que d'altres. Sí que hi ha la selectivitat, sí que acabes una etapa i en comences una altra. Però això ja ho has fet abans a la teua vida.

Llavors molt menys en l'assignatura. "És que si no es fa, no ho sé, el franquisme, que deies, aniríem malament". Home seria lamentable que no féssim franquisme. Però la teva vida no vindrà determinada per no haver fet franquisme a 2n de batxillerat o a 4t de l'ESO.

Canviant una mica de tema, però seguint dins l'ensenyament. Això que comentaves abans de l'adoctrinament. Creus que és possible ensenyar la història d'una forma objectiva? O en el fons els teus propis ideals afecten l'explicació?

És un debat que plantejo als alumnes i que, penso que també ho fa el Pep Garcia, a 1r de Batxillerat només començar el curs. "És possible ser objectiu amb la història?" Jo penso que sí.

A veure, hi ha dos tipus d'historiadors, siguin professors d'història o autors de llibres. Per una banda, estan els adoctrinadors, els manipuladors. Els que ja fan l'explicació de la història amb ànim de transmetre a la gent, siguin alumnes o sigui el públic en general, uns valors polítics determinats. I per l'altra, estan el que m'agrada anomenar com els historiadors honorats. Que són els que fan servir el mètode científic, és a dir "no afirmem res que no hagi pogut ser contrastat" i transmeten les seves conclusions després d'haver-se assegurat que la informació que utilitzen a classe ha estat contrastada.

Però, naturalment, tot historiador és ciutadà. I tot historiador té la seva ideologia política. I aquesta ideologia política es nota. I aleshores, jo penso i soc partidari que, com que d'una manera o una altra, la ideologia política, encara que utilitzis el mètode científic, hi serà. Has de ser molt explícit. És a dir, has de mostrar el que és la teva opinió. "Sobre això penso que tal governant era doncs nefast pels interessos de les classes populars." Per exemple.

Doncs tornant una mica a les qüestions que t'havia presentat abans. Creus que l'educació que estem rebent els alumnes sobre la guerra civil, el franquisme i la transició és suficient? Tenint en compte que, per exemple, només s'ensenya a final de curs de 4t (de l'ESO).

Aquest és el gran drama. És a dir, és una feina i un debat que hem tingut durant molts anys aquí a l'Eugeni d'Ors al departament de socials. I de segur que han tingut a molts centres. I que té relació en allò que parlàvem al començament, d'aquells temaris tan increïbles.

Plantejar la guerra civil i el franquisme a 4t d'ESO i a 2n de batxillerat, a sobre a final de curs, convida a donar (el temari) de pressa i corrents. I, per tant, pots pensar malament i opinar -això seria una opinió subjectiva- que qui dissenya els currículums no té gaire interès que expliquem aquesta part del currículum. Segurament no hi ha tan mala intenció, i segurament, el problema és d'escassa vocació renovadora.

D'allò que deia abans, que segurament hi ha temes prescindibles -que no vol dir que no siguin importants- i d'altres que hauríem de prioritzar. I és el que intentem fer a 4t d'ESO, o sigui a 4t d'ESO, tenim l'avantatge que podem jugar. Que encara que hi hagi uns currículums essencials, no passa res si no ho dones tot.

A 2n de batxillerat, tal com demanes a altres punts, hi ha la pega de la selectivitat. O sigui, no et pots permetre deixar de donar (temari). I això et determina molt. Però en qualsevol cas, si a 4t d'ESO has treballat a fons república, guerra civil i franquisme i a 2n de batxillerat ho dones a altra velocitat i a finals de curs, que és quan ho donem, és menys greu. Però penso que no hauria de ser així.

Llavors, tu què proposaries?

Doncs per exemple, replantejar els currículums. Sobretot simplificar molt a nivell de currículum la Restauració, que és l'etapa que va des de l'últim quart del segle XIX fins al primer terç del segle XX, i potenciar molt més...-s'ha de dir que s'ha anat fent de mica en mica, però penso que s'hauria de fer més-. Doncs (potenciar) el franquisme, segona república, guerra civil, transició... Aquests temes que emmarquen directament el present.

Tornant ara a la qüestió de la selectivitat, tu creus que els alumnes de segon tenen com a prioritat aprendre història o superar les PAU?

Hi ha de tot, vull dir, d'alumnes n'hi ha de molt diferents. Cada any hi ha alumnes que no tenen intenció de selectivitat, perquè no els fa falta pel que volen seguir fent, i segueixen molt bé la matèria. I jo he tingut alumnes brillants amb història i amb història de l'art, que no tenien intenció d'anar a la selectivitat.

També pots dir, bueno ho fan per la nota, perquè sí que volen aprovar el curs. Però afortunadament, jo diria que no he perdut mai la fe en els alumnes -amb alguns pot ser sí,

però en general no- ni en l'ESO i ni en el Batxillerat. I penso que sempre hi ha persones que aprenen per aprendre.

Ara, no seria encertat negar que la selectivitat pressiona molt. Tant als alumnes com al professor.

Canviant, un altre cop, de forma radical de tema. Tu quan decideixes escriure un llibre de text, has de seguir un criteri determinat per l'estat o tens una certa llibertat per decidir què fer?

Els llibres de text han de reflectir els currículums oficials. És a dir, no pots fer un llibre de text al marge del que diuen els currículums. I aleshores, la primera feina, quan dius "vinga va fem nous llibres de text perquè han canviat els currículums, perquè han canviat la llei educativa", el primer que has de fer és llegir-te aquests currículums. Perquè si no, l'editorial no acceptarà uns llibres amb un temari que, pot ser molt interessant, però inventat per tu.

Però a partir d'aquí -no sé si això és genèric per totes les editorials- però hem tingut la sort, els meus companys i jo, de treballar i escriure per l'editorial Barcanova, que sempre ens ha donat moltíssima llibertat. I llavors, a partir dels currículums, mai hem tingut cap problema per fer un enfocament de la història que responia als nostres interessos com a professionals.

Com per exemple, fa molts anys -això pot semblar presumptuós i tot- sense dir-ho així, estàvem enfocant els nostres llibres, doncs, amb el que ara en diuen "continguts competencials". O sigui a nosaltres, com a autors de llibres, no ens ha interessat mai que els alumnes només memoritzessin, tot i que penso que també s'ha memoritzat. Si no que davant d'una font històrica en traguessin conclusions. Davant d'una imatge en traguessin informació, davant d'un text el mateix. Que pensessin, que relacionessin passat i present.

I això fa molts anys que ho faig classe amb els exercicis de text abans que sortís una legislació que digués que "les competències" i totes aquestes mandangues.

I pel que fa a l'autoria dels llibres de text. Estan, la gran majoria, escrits per professors, per historiadors? O és una col·laboració entre els dos?

A veure, no conec molts dels autors (d'altres llibres de text). Llavors, amb els equips que he treballat, eren les dues coses majoritàriament: eren professors, eren historiadors o geògrafs.

I, jo diria que tots els professors eren de secundària o d'universitat, entre altres coses. Per exemple, el coordinador d'equip de l'equip d'història de Barcanova és pianista. A banda de tot és professor universitari i antic professor d'institut.

Segurament aquesta és la tendència.

Que hi hagi un mix?

Sí, a veure una editorial vol vendre. Aleshores vol assegurar-se que els autors facin bé la seva feina. Quan una empresa vol a algú, li fa una entrevista, sigui pel tema que sigui. I agafen a qui consideren més apte. D'entrevista no me'n van fer cap, també perquè en part va ser per una mica de coneixença. Però s'asseguraran que els que hi hagi (dins de l'equip d'història) siguin professionals. Ja sigui com a historiadors, ja sigui com a geògrafes, sigui com a professors o les dues coses a la vegada. En el meu cas van ser les dues coses a la vegada, però tampoc sé els altres casos, ja que no conec a tots els autors d'altres editorials.

Aleshores, durant tot el procediment d'escriure un llibre de text, quin criteri utilitzes per decidir quins esdeveniments entren i quins es queden fora?

Primer els currículums que dèiem, és a dir, tu no pots deixar-te algun element, fet, episodi o situació que surti als currículums. Posem el cas -tot això és un exemple inventat- que tu trobes que l'antic règim no cal que s'expliqui a 4t d'ESO per què en el fons s'assembla a alguns elements del feudalisme o de l'edat mitjana. Tu no pots prescindir de l'Antic Règim i erradicar-lo de la pàgina, perquè el currículum te'l demana i tu et veus, pràcticament forçat, a fer una unitat a 4t d'ESO sencera sobre L'antic Règim.

No obstant, es pot explicar de moltes maneres diferents, l'Antic Règim. Seleccionant molts exemples diferents. Doncs aquí, sí que hi entra el teu criteri subjectiu. Si jo he de triar episodis per descriure un fet, trio episodis de proximitat, és a dir, trio episodis de la història de Catalunya. I amb el personatge el mateix. És a dir, si jo he d'explicar un exemple de líder rebel, doncs per exemple, jo trio a Francesc Macià, o trio a Quico Sabaté. En comptes de triar en tots els aspectes, doncs, un líder rebel d'un altre país europeu o d'un altre lloc del planeta.

Després tries fets significatius, fets que creguis especialment remarcables sigui amb fonts o exemples, a l'hora de demostrar el que sigui que tu vulguis demostrar.

I també -perquè no dir-ho- com que havíem començat, els meus companys i jo, a fer llibres de texts quan ja portàvem bastants anys fent classe, hem intentat ser creatius. És a dir, oferint materials que no fossin els típics. Perquè quan vam començar a fer aquesta feina, havíem fet servir llibres de text d'altres autors, lògicament. I, t'adonaves que tots els mapes, els gràfics que t'oferien eren gairebé sempre els mateixos que havies fet servir tu quan eres alumne.

Fins aquí, ja hem tractat el que en teoria estava preparat, però creus que hauríem d'afegir alguna cosa més?

Sí, crec que no hem parlat prou de la importància d'estudiar la història més recent, potser cal la pena afegir que sobretot en aquest país, encara que en altres casos trobo que seria vàlida aquesta afirmació. El nostre present actual, estic convençut que és hereu directe d'una dictadura feixista mal resolta.

Si, si absolutament. Aleshores, tu creus que potser el franquisme s'hauria d'explicar a partir de les víctimes i de l'experiència pròpia dels que van viure aquests fets?

S'han desaprofitat dècades d'explicar el franquisme a partir de les veus que el van patir. És a dir quan els antifranquistes i les víctimes del franquisme eren vives, pràcticament no es treballava a classe això i menys fent història oral.

Ara, cada vegada, hi ha més professorat que intenta fer-ho. Però t'acabes trobant un problema biològic, i és que els protagonistes de la història s'han fet grans. I, sobretot, si busquem protagonistes de la guerra civil i del primer franquisme ja hem d'anar a parlar a persones de vuitanta, noranta anys. I és complicat.

I les víctimes mai s'han d'oblidar, penso que han d'aparèixer constantment en les classes d'història. I, penso, que en aquest institut fem força feina, potser no podem fer tanta com voldríem, en relació amb les víctimes. Per exemple, fa tres anys es va inaugurar la placa en record a les víctimes del feixisme.

És clar, però el que fem en el nostre institut, en el fons no és el que es fa a tot arreu. Llavors, potser amb una llei o una normativa o en el mateix currículum...

Sí, seria fantàstic. És a dir la possibilitat de fer aquesta normativa, que de fet això una mica té a veure amb la llei de memòria històrica que té, clarament, l'oposició de la dreta d'aquest país, el fet de donar més llibertat al professorat a l'hora de seleccionar els continguts que s'imparteixen.

Però això afectaria el mateix criteri subjectiu del professorat que és el que explica, com ho explica... És a dir, si el criteri o la ideologia del professor és més d'esquerra o de dretes.

Si sí, amb això últim. En cas de fer una normativa laxa i el professorat no té ganes de fer franquisme, no es faria franquisme. Però jo penso que la majoria de professorat d'història té ganes de fer franquisme.

L'ideal seria, una legislació que convidés a fer-lo. Però això, tal com funciona aquest país, és molt complicat. S'ha fet a altres llocs, s'ha fet a Alemanya, s'ha fet a Itàlia, s'ha fet a països ocupats per feixistes durant la Segona Guerra Mundial, però aquí ho veig molt complicat.

Sí que ho és, sobretot si es té en compte tot el tema de la Llei d'Amnistia del 77', que ho deixa tot una mica com "no hi ha bons ni dolents".

És un dels molts errors de la Transició. Aquest foment de l'oblit, és a dir exactament això la llei d'amnistia diu "no hi ha bons ni dolents", bé sí que hi ha alguns que són més aviat bons i d'altres...

Però clar, no se'ls pot jutjar com a tals.

Bé són els que manen, els que manen a la guerra. Però això és un gran error, perquè deixa els responsables de la repressió del franquisme impunes. Cosa que inclús països amb una transició democràtica com Argentina i Xile han fet diferent, ni que sigui anys després.

Tenim un país amb una memòria que no s'ha volgut rescatar des del poder, i amb unes víctimes no reparades. I amb unes víctimes que pateixen frivolitat, és a dir, quan surten opinadors i quan surten polítics dient "que no hem de mirar el passat, que no hem de mirar enrere, que hem de mirar al futur" prenent de fer un discurs. En realitat, està faltant al

respecte als descendents de les víctimes del franquisme que estan enterrades ves a saber on, en una cuneta o en una fossa comuna. I que els seus botxins, en alguns casos, campen de manera impune. Torturadors de l'última època de l'últim franquisme, que han estat condecorats en l'actual etapa democràtica. I no és broma, això en el cas d'Alemanya és inconcebible que un torturador nazi l'estat democràtic actual el condecori per, no sé exactament, quins mèrits.

Si, si sens dubte. Doncs si et sembla bé, podem acabar aquí amb l'entrevista. Moltíssimes gràcies per contestar totes les preguntes que tenia i unes quantes més. Fantàstic.

Annex II: Observació a l'aula de 4t de l'ESO

objectiu de la sessió	Bienni de dretes + després utilitzar-ho com a causa de la guerra civil entendre la polarització política i social	
Fase didàctica	Estructura de la classe	Repàs de deures + correcció Respàs de la classe anterior (bienni reformista) <ul style="list-style-type: none"> - lectura de documents + comparació amb l'actualitat (<i>estat i religió</i>) Explicació del temari Activitat del llibre per aplicar els coneixements donats + esdeveniments a llocs coneguts
	Temari explicat	Bienni de dretes - IIa República Establir les el periode d'eleccions de l IIa Rep Partit Radical Motius pels qual guanya la dreta (<i>establir i desmentir mites sobre la raó per la qual van guanyar les dretes CEDA</i>) Els mites es dementeixen amb arguments sòlids <ul style="list-style-type: none"> - CNT no vota - + crida de la dreta als seus votant per anar a les urnes Explicació de les Reformes i les antireformes <ul style="list-style-type: none"> - (<i>anti</i>) <i>reforma agrària</i> - <i>reforma militar</i> - <i>escola pública</i> Revolució Social a Asturies <ul style="list-style-type: none"> - contextualització de la situació social d'Asturies (<i>recordar temari fet amb anterioritat comunisme llibertari</i>) - expl. objectius de la revolució d'asturies i les causes darrera el fet (<i>comparació amb els obj dels partits feixistes</i>) - repressió militar + presentació de Franco com a militar - Dades de la repressió + morts i ferits d'ambdós bàndols Fets d'octubre 1934 <ul style="list-style-type: none"> - proclamació de l'estat català de Companys com una forma de lluita contra el feixisme + expl. dels esdeveniments locals (Vilafranca) (<i>crema d'esglésies i convents i apropiació de l'agricol</i>) repressió => canvi d'ajuntaments, empresonament i retirada de l'autonomia
Fase pràctica	Activitats realitzades	Activitat del llibre => artcl. sobre els esdeveniments del 6 d'octubre a vilanova i la geltrú. A partir d'un text adaptat els alumnes hauràn de definir qui protagonitzava el fets, els seus objectius i contra qui anven les seves accions (<i>p.265 ex 8.15</i>) post ex: els alumnes saben relacionar el temari amb l'exercici
	Material utilitzat	Documents relacionats amb la relació entre l'Esglesia i l'Estat <ul style="list-style-type: none"> - constitució artcl. restauració 1876 - constitució artcl. IIa república 1931 Power point + eix cronològic per establir les fases governamentals de la segona república

		<p>Interpel·lar als alumnes perquè relacionin el temari donat amb anterioritat i que podria succeir amb els nous esdeveniments donats.</p> <p>Ús de esdeveniments actuals (<i>comparacions de partits => PP- Partido Radical i VOX - CEDA</i>) per fer entendre als alumnes la situació de l'època</p> <p>Ús de fotografies de l'època per comparar la situació de classe social amb als partits que voten.</p> <p>Interpel·lació dels alumnes perquè suposin els edeveniments segons el temari que ja s'ha fet. + Relacionar temari anterior amb l'actual</p> <p>Ús de google maps per situar localitzacions actuals (locals)</p> <p>Ús de fotografies per il·lustrar epresonament de polítics Companys + comparació amb l'empresonament dels polítics despres de l'1 d'Octubre.</p> <p>Text adaptat sobre els esdeveniments del 6 d'octubre a Vilanova i la Geltrú</p>
<p>complicacions a l'aula</p>	<p>Falta d'interés i implicació d'un sector de l'alumnat</p> <p>Comentaris disruptius</p>	

Annex III: Observació a l'aula de 2n de batxillerat

objectiu de la sessió	comprendre la situació vital de les reraguardes	
Fase didàctica	Estructura de la classe	<p>Recordar el temari fet abans de l'explicació de la sessió</p> <p>Inici de l'explicació a partir de la lectura d'una font primària (<i>sobre la col·lectivització economia</i>) i una d'explicativa + relacionar-ho amb el tema explicat</p> <p>Introducció de la reragurada + relació amb l'actualitat</p> <p>Explicació de la vida dels catalans durant la guerra civil a les reragurades</p>
	Temari explicat	<p>Guerra i revolució a catalunya</p> <p>Col·lectivitzacions de l'economia 1936 (<i>degut a la voluntat revolucionària (abolició de la propietat privada) i de la mort o fugida d'empresaris a zona franquista</i>).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Catalunya no hi ha col·lectivitzacions - Aragó es col·lectivitza (anarquistes catalanes) + referència al llibre <p>Reraguarda obj => entendre com era Catalunya com es vivia durant la guerra</p> <p>Població nota els efectes de la guerra + relació amb la situació actual (<i>racionament, caiguda producció industrial</i>)</p> <p>Entendre que la mort de la guerra no només es troba al front</p> <p>Augment de la mà d'obra femenina + relació amb esdeveniments primera guerra mundial</p> <p>Situació de la dona (<i>comparativa amb zona republicana i la franquista</i>)</p> <p>Refugiats interns cap al front (euskadi i madrid) + infants desplaçats i les seves famílies "desaparagudes"</p> <p>El Front</p> <ul style="list-style-type: none"> - marxa de milícies cap al front - notícies de morts locals al front (<i>es deixa de fer a mesura que avança la guerra</i>) <p>Bombardejos => atacs militars a civils o zones d'interès i per generar por a la gent</p> <ul style="list-style-type: none"> - situació de les sirenes + comparació amb guernica - refugis antiaeris locals (<i>explicació de la poca memòria històrica al construir un parking</i>) + relació amb situació actual
Fase pràctica	Activitats realitzades	<p>Lectura d'una explicació + una font primària + relacionar-les</p> <ul style="list-style-type: none"> - preguntes de doc com si fos examen sele (<i>font, tipus de font, idea principal, autoria + context</i>) <p>Relacionar i empatitzar les ideologies de l'època amb el temari</p> <p>Relacionar imatges (font primàries) amb el temari</p> <p>Anàlisi del mapa per entendre les diferències entre el front i les reraguardes</p> <p>Lectura de document + font secundària sobre les penalitats econòmiques a la reragurada.</p> <ul style="list-style-type: none"> - preguntes de doc com si fos examen sele (<i>font, tipus de font, idea principal, autoria + context</i>)

		<p>Lectura sobre principis de la Secció Femenina => realitats de la dona franquista</p> <p>Gràfic sobre els refugiats catalans +lectura de l'explicació de la font + explicació dels infants delsplaçats de la guerra i la situació familiar</p> <p>Mapa de bombardejos feixistes => analisi i objectius dels bombardejos segons demografia</p> <p>Lectura de memories sobre els bombardejos</p> <ul style="list-style-type: none"> - preguntes de doc com si fos examen sele (<i>font, tipus de font, idea principal, autoria + context</i>)
	<p>Material utilitzat</p>	<p>Interpel·lar l'alumnat amb l'objectiu de recordar i contextualitzar la sessió</p> <ul style="list-style-type: none"> - àmbit polític - àmbit militar <p>Lectura de decret sobre la col·lectivització de l'economia 1936 ús d'imatges de l'època + relació amb el temari explicat</p> <p>ús d'un mapa per explicar el fronts de la guerra</p> <p>Lectura d'introducció d'un llibre sobre la vida de la reraguarda</p> <p>Lectura sobre principis de la Secció Femenina</p> <p>Gràfic sobre l'arribada de refugiats a catalunya +lectura de l'explicació de la font</p> <p>Imatges de funerals patriòtic als inicis de la guerra + comparació amb</p> <p>Mapa de bombardejos feixistes</p> <p>Lectura de memories sobre els bombardejos</p> <p>Imatge de gent quan sonen les sirenes de bombardeig</p> <p>Imatge actual dels refugis antiaeris a vilafranca</p> <p>Imatges de bombardeigs</p>
<p>Altres observacions</p>	<p>-</p>	